

AIDAI

LIETUVIŲ • KULTŪRINIS • ŽURNALAS
LITHUANIAN • CULTURAL • MAGAZINE

MIUNCHENAS, 1946 M. RUGSĖJO MĖN. NR. 11 (23) 3. METAI

TURINYS

NR. 11. 1946 METAI, RUGSĖJO MĖN.

Iliustruota M. K. Čiurlionio, V. Petravičiaus, L. Vilimo, A. Marčiulionio ir V. Simankevičiaus darbais.

Viršelyje: V. Petravičiaus — Pabėgėliai (linoleumo raiž.)

AIDAI

MIUNCHENAS, 1946 M. RUGSĖJO MĖN. NR. 11 (23) 3. METAI

VYTAUTAS DIDYSIS IR JO VAIDMUO LIETUVIŲ TAUTAI

Z. Patirgas

1. PAGARBA PRAEIČAI

Tremties gyvenime labiau verta kreipti savo žvilgsnį į Lietuvos **p r a e i t į**. Per eilę šimtmečių ji parodo, jog mes nėsame vienintelė dabarties karta, kuriai tik vienai yra uždėtas toks sunkus bandymas. 19-tojo amž. knygnešių epochos lietuviai, kai ano meto dabartis jiem atrodė tokia liūdna ir beviltiška, — nes daugumai nesimatė jokio artėjančios šviesos žiburėlio, — žvelgdavo į tuos garbinguosius Lietuvos valstybės laikus ir jais žavėdavosi. Niūrių ir sunkių dienų dabartyje jie guosdavosi ir stiprindavosi ypač šviesios ir garbingos praeities šimtmečiais. Taip darė aušrininkai. Taip veikė visą amžių Basanavičius. Per tą praeitį, parodydami lietuviams jų ankstyvesnį veidą, jie budino, sąmonino ir prikėlė tautą. Tad lietuvių sąmonės kilimas yra atėjęs per savo praeities kėlimą.

Ir dabar, kuris gi iš lietuvių nemėgsta ir negerbia savos istorijos. Jeigu dabarties klausimais gali būti įvairių nuomonių, tai toji senoji praeitis visus mus **j u n g i a** į vieną aiškų nusistatymą jos atžvilgiu. Toji istorija mums miela, artima. Mes esame daugumoje dar romantikai. Todėl ir mūsų istorija mums turi daugiau reikšmės negu kitoms tautoms jų praeitis. O kartais labiau reikalinga praeities mistika negu brutalios dabarties realybė.

Šiandien ir verta kreipti veidą į tą praeitį. Į ją mes pažiūrime ir iškilmingomis progomis. Vasario 16-tosios šventė yra įvertinimas ir pagerbimas naujosios Lietuvos, gimusios po I-jo Didž. Karo. Ji turi priminti drąsius didžiųjų veikėjų darbus, vedusius organizuotą kovą už Lietuvos laisvę, kuriai ginti reikėjo ir **k r a u j o** aukų. Ji turi parodyti, kaip Lietuvos Tarybos akte susikondensavo ir pasireiškė visa Lietuvos žemės sąmoninga ir valinga energija, kuri Lietuvoje pamažu augo ir stiprėjo per visą 19-tąjį amžių ir kuri ypatingai intensyvi tapo mūsų tautiniame atgimime. Tokia vasario 16-tosios paskirtis.

Kita tautos šventė — rupėjo 8-ji yra labiau sutapusi su Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės praeities minėjimu. Jos kulminaciniame punkte stovi Vytautos ir jo politinis veikimas, atbaigiamas jo pastangomis karūnuotis. Ar neverta šiandien, į ta, kad ir labai tolima, mūsų praeitį pažvelgti? Gal būt nublukę, ar be jokio turinio, sudilę mūsų galvose nuo dažnų minėjimų, yra valdovų vardai, ar tokios istorinės sąvokos kaip ordinas, unija ir t. t. Tačiau objektyviai istorijai jie reiškia daugiau negu mes kartais pirmu žvilgsniu pastebime.

2. LIETUVOS VAIDMUO KOVOJE PRIEŠ GERMANIZMĄ

Mes, o ypač svetimieji, paprastai pamiršta tą reikšmingą faktą, kad lietuvių tauta yra buvusi labai svarbus **p y l i m a s** prieš totorių invaziją į Europą. Beveik nežinoma, kad ji 13-tame amž. jau **s ė k m i n g a i** atrėmė tų aziatų puolimus, grasančius vakarų kultūrai. Nepakankamai atkreipiama dėmesio, kad anoji valstybė, per šimtus metų pasirodžiusi kaip naudingas faktorius rytų ir vakarų Europos sąvartoje, sudarė kryžiuočių ordinui ir apskritai germanų ekspansijai į rytus taip pat stiprų **b a r j e r ą**, kuris labiausiai išryškėjo Vytauto laikais.

Jeigu ne kieta lietuvių užtvara, ordino, t. y., vokiečių valstybė, būtų 15-tame amž. pasiekusi ir Dnieprą, taip, kaip ji siekė nuo Oderio krantų iki Narvos Suomių įlankoje. Bet Lietuvoje aštrus kylis (nuo Nemuno žiočių iki Liepojos) tą ekonomiškai žydinčią ir militariškai stiprią valstybę du šimtmečius negailestingai skaldė pusiau. Jeigu tos užtvaros nebūtų buvę, visa rytų ir vidurio Europos istorija būtų nuėjusi kitu keliu. Baltų žemėse germanizmas būtų galutinai užviešpatavęs ir Vokietijos ateičiai nešęs didelio triumfo vaisius, nes, totorių jungo ir savitarpio susiskaldymo nuvarginti, rusai nebūtų pajėgę sudaryti atsparos. Dniepras, toji reikšmingoji upė, jungianti 2100 klm. atstumu rytų Europos šiaurę su pietumis, tikroji rytų Europos ašis, suvedanti Pabaltįjį į rytų slavų gyvenamus plotus net su Bizantija ir su Viduržemio jūra, tas Dniepras būtų tapęs vokiečių pasienio upe. O pasiekti Dnieprą ir prie jo įsitvirtinti buvo vokiečių planuose aiškiai įrašyta net per du pasauliniu karu, ir 1914, ir 1941. Bet jau 15—tojo amž. lietuviai prieš tokias germanizmo pastangas buvo atsistoję **s k e r s a i** kelio ir vedę sėkmingas kovas.

Jų viršūnėje iškyla Vytautas. Laimingu sutapimu jis yra pirmasis lietuvių valdovas, apie kurį istorija nepagailėjo žinių. Labai retas yra daiktas istorijoje, kad vienas po kito sektų eilė gabių valdovų. Paprastai dešimtimis pavyzdžių prikišmai rodo, jog po žymiojo valdovo sekė epigonai, silpni palikuonys. Ir taip daugelyje Europos valstybių. 14—tojo amž. Lietuvoje buvo kitaip.

Štai Gediminas, Vytauto senelis. Apie jį, tur būt, šimtą kartų daugiau žinių negu apie anūką. Bet ir iš tų versmių nuotrupų yra šiek tiek nujaučiama jo dydybė. Tik jis yra tikrasis senosios Lietuvos statytojas, davęs pradžia savo plačiai ir garbingai dinastijai, nurodęs jai uždavinius rytų ir vakarų link. Kai rytuose jis vykdė kiekvieno tikybinių įsitikinimų gerbimą ir nesikišimą į krašto vidaus reikalus, vakaruose vedė atkaklią kovą su ordinu. Tik Gedimino valdymo metodai ir krašto saugumo organizacija su dešimtimis pilių paupiais, galėjo tiek **s u s t i p r i n t** Lietuvą, kad jo įpėdiniai sėkmingai sustabdė vis didėjantį kryžiuočių veržimąsi ir apsaugojo lietuvių tautą nuo išnykimo. Dar, gal būt, pasiseks kada nors tvirčiau

pagrįsti, ar Gediminas iš viso nėra žymiausias lietuvių valdovas? Atkreiptinas dėmesys: visi vienalaikiai oficialūs dokumentai, išeiną iš užsienio valdovų, visi metraštininkai ir jis pats vadino save tik Lietuvos arba Lietuvos ir Rusų karalium. Didžiuoju kunigaikščiu jis tapo pavadintas lenkų kronisto Dlugošo 130 metų vėliau. Toks buvo Gediminas.

Nemažesnio dėmesio, pagal gausėjančius šaltinius, susilaukia ir Algirdas su Kęstučiu, kurių pirmasis laikomas vienu iš didžiausių lietuvių politikų viduriniais amžiais. O tas į Kartaginos Hanibalą panašus Kęstutis, visą amžių praleidęs ant žirgo įtemptose pusiau partizaninėse kovose prieš ordiną, imponavo ir priešams.

Vytautas, didelio tėvo žymusis palikuonis ir vertas Gedimino anūkas, labiausiai yra išsilaikęs per šimtmečius lietuvių atmintyje. Prieš 16 metų, t. y., jo garbei skirtaisiais jubiliejiniais metais buvo apie jį daug kalbėta ir rašinėta. Bet, tarp tų apoteozės ir skambių frazių, tikrasis Vytauto vaidmuo Lietuvos ir pasaulio istorijoje vis dar nebuvo pajaustas.

3. NEVIENODAS VYTAUTO VERTINIMAS ŠALTINIUOSE IR MOKSLE

Didybė žmogaus, pasiekusio savo darbais ir veikimu tam tikro garso, labai n e v i e n o d a i vertinama: vienų ji aukštinama, keliama į padanges, bet tuo pačiu laiku kitų šmeižiama ir su purvais maišoma. Pirmuoju atveju tą didybę stengiamasi garbinti, iškelti ją tiesiog iki antžmogiškumo, tuo pačiu siekiant p a d i d i n t ir savo vertę. Antruoju — norima ją visais galimais būdais sumažinti, kad ne taip aiškiai reikėtų pajausti savo paties n e v e r t i n g u m ą ir menkumą. Bet visada yra ta pati priežastis — pirmu akimirksniu neapžvelgiamos didžiojo asmens veikimo ribos. Toks dualistinis yra išlikęs ir Vytauto vertinimas. Taip buvo jam dar gyvam tebesant. Maž daug taip pasiliko ir penkiems amžiams nuo jo mirties praėjus.

Vytauto šalininkai, jo draugai, tikrieji jo politikos nešėjai — Lietuvos bajorai, nors buvo amžininkai, tačiau įžvelgė jame aukštesnį žmogų. Nedelsdami, panegyriškais himnais ir raštais, reiškė jam savo klusnumą ir pagarbą. Šitaip ir yra atsiradę ne anksčiau, o tik Vytauto laikais, arti Lietuvos valdovo dvaro, pirmieji „Lietuvos Metraščio" fragmentai, pirmoji lietuvių istoriografija.

Tie, kurie laikėsi nuo Vytauto pakankamai atstu, kad galėtų savarankiškiau spręsti, irgi jautė Vytauto didybę. Tai buvo vakarų Europos kultūros rašytojai, politikai. Jie nesigailėjo Kęstutaičiui palyginimų į pačius didžiuosius antikinio pasaulio vyrus. Juk net didysis Vytauto priešas Dlugošas, kuris apie jį tiek daug prirašė Zbignievo Dlesnickio įtakoje, pasigaudamas Vytauto krikščioniškojo vardo Aleksandro, lygina jį su didžiuoju senovės Aleksandru Makedoniečiu. Kiti irgi panašiai darė, nevisada aklais pagyrimų sumetimais arba gražiais komplimentais. Tik jie negalėjo kaip reikiant suprasti Vytauto būdo. O tas valdovas buvo pilnas charakterio priešingumų, tokių kontrastų, kurių istorikas dar nėra pajėgęs pilnai suderinti. Juk, šalia politikoj rekalingo didelio nuolankumo, kyšojo nepaprasta ambicija; šalia taupumo — didelis švaistymasis materialinėmis gėrybėmis, ypač kai reikėdavo pasirodyti užsieniečiams; šalia kronistų užfiksuoto švelnumo šliejosi didelis kietumas, kuris rubežiavosi su žiaurumu ir t. t.

Lengviausiai ir greičiausiai Vytautą įvertino jo politiniai ir religiniai priešai — amžininkai, būtent, kryžiuočių ir Maskvos rusų istoriografija. Jie laikę jį negailestingu, susikruvinusiu, žiauriu valdovu, ir jo didybė tebuvusi tik tiranijoj. Štai tas labai nevienodas paveikslas gaunamas iš 15—tojo amž. istorijos versmių. Bet ir šių dienų mokslininkai bei istorikai labai skiriasi vertindami Vytautą.

Jei mūsų vertinimai nuo Vilniaus universiteto lituanistinio sąjūdžio, laikų, o dar labiau nuo romantiškai nusiteikusių aušrininkų, nedvejojant duoda Vytautui Didžiojo vardą, tai rusų istorijos mokslo akyse ta jo didybė žymiai sumažėja. Rusai niekuomet negalėjo užmiršti Vytauto lenktyniavimo su Maskva. Jiems skaudus buvo jo priešingas nusistatymas ortodoksinei (stačiatikių) bažnyčiai, aiškus prijautimas Romos krikščionybei. Juk Vytauto laikais įvyksta tikrasis lietuvių tautos pasukimas į vakarų tikėjimą ir jo kultūrą.

Tad Vytautas, pradedant didžiuoju Karamzino veikalu ir baigiant žinomais naujausiais leidiniais iki 1941 metų, išėjo rusų dvasiai ne tik ne mielas, bet vos ne eilinis kunigaikštis. Vokiečiai, kurie dar daugiau apie Vytautą prirašė, — tiesa, pripažino jam gabumus, — bet greičiau buvo linkę jame matyti klastingą ir neištikimą vokiečių ordino išdaviką ir priešą. Juk 15—kos metų laikotarpyje Vytautas, vesdamas didelę kovą už tėvų palikimą ir pagaliau Lietuvą, negailestingai panaudojo kryžiuočių ordiną, kaip efektyvią tos kovos p r i e m o n ę. Ordinas jam patapo tik įrankiu savai politikai, įrankiu kokiu jis Lietuvos valdovams niekada nebuvo buvęs.

Tris kartus Kęstutaitis ordiną apgavo, ir kiekvieną kartą, kai jis slapta pabėgdavo iš kryžiuočių žemių, pridarydavo jiems daug skaudžių nuostolių, sunaikindavo ir jų pilis ant Nemuno, kurios jau siekė patį Kauną. Pagaliau jis taip nuvedė visą politiką, kad vakarinę Lietuvą (Žemaičius), labiausiai reikalingą abiejų ordino dalių susijungimui, ištaukė iš pavojaus" ir pagaliau nustatė Lietuvai penkiems amžiams pastovią vakarinę sieną. Baisus buvo ordinui smūgis netekti žemaičių, kuriuos — anot didžiojo magistro — jie laikė jau rankoje, bet „kaip (slidų) ungurį už nodegos" („sicut anguillam per caudam"). Tad Liubeko pirkliai (hanzestai) nukalė net ironišką patarlę: ir laimėjo, kaip ordinas Žemaičius. Tad ar galėjo vokiečių istorikai teigiamai vertinti tuos Vytauto žygius, kurie labiausiai pakenkė ordino egzistencijai ir rytų germanizavimui. (Retą išimtį čia sudaro J. Pfitzner'io monografija, kurios vertimą turime ir lietuviškai. Ji tiekia daug įdomios medžiagos. (Autorius, tiesa, kaip Pragos miesto burmistras, buvo 1944 m. vasarą pakartas).

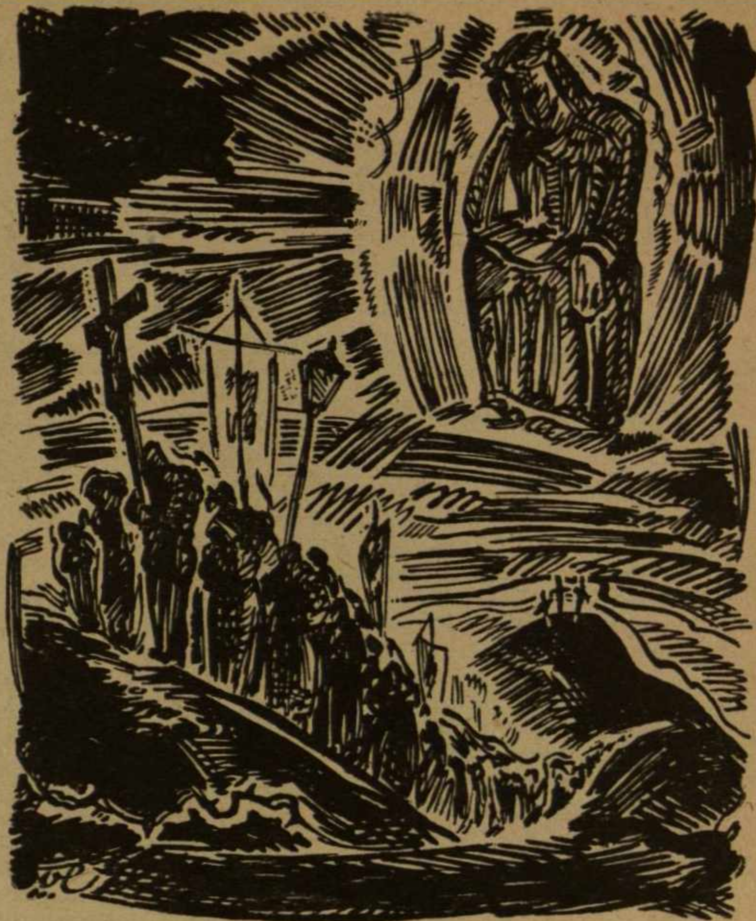
Koks gi yra lenkų vertinimas, davusių apie Vytauto darbus ir jo epochą net kelis šimtus knygų — studijų ir straipsnių? Jiems Vytautas yra ir bus daugiausia Lietuvos separatistas, kuris, kaip lenkų profesorius Zajączkowski sako, dirbo tik dėl lietuvių n e p r i k l a u s o m y b ė s ir politinės l a i s v ė s. Jis labiausiai sutrukdęs puikaus unijos darbo pabaigimą. Teisybė, Vytautas visą amžių stengėsi išsaugoti Lietuvos nepriklausomybę nuo Lenkijos įtakos, nežiūrint tos neginčijamos kultūrinės naudos, kuri Lietuvai teko po unijos. Vytautas tačiau daugiausia darė pastangų unijos nuostatams pakeisti. Visur, kur tik buvo įmanoma, prieš lenkų valią ardė jis uniją ir stengėsi Lietuvą, kiek galima, išvaduoti iš unijos pančių. Apie tai liudija ir dažni karūnavimosi planai, iškilę jam bevaldant.

4. REIKALAS VYTAUTĄ VERTINTI LIETUVOS VALSTYBĖS MATU.

Tokis yra įvairumas vertinant Vytauto charakterį ir jo darbus. Kiekviena tauta vis žiūrėjo į jį savo interesų kampu. Kaip galima iš to vertinimų ir sprendimų įvairumo išsipainioti? Galima. Bet tik vertinant Vytautą L i e t u v o s akimis, nes kiekvienas kitoks vertinimas teduoda nepilną ir išvirkščią Vytauto darbų vaizdą. Reikia žiūrėti iš Lietuvos, t. y., iš to krašto, kur Vytautas dirbo ir veikė. Be to, reikia neužmiršti, kad Vytautas pirmoje eilėje buvo politikas, o ne kultūrininkas. Kaip teisingai J. Pfitzneris pastebi, kultūrinis palikimas, kurį jis iš tėvų paveldėjo, buvo nedidelis, bet politikos — labai daug. Valstybė Vytautui buvo didžiausia vertybė. Todėl ir kultūra jis tiek teugdė, kiek ji tarnavo ir buvo naudinga jo valstybei.

Beveik machiavelistiškos prigimties valstybininkas, nežinąs jokio dėkingumo, jokių ištikimybės pažadų, kurių jis negalėtų nutraukti, jei tik reikės pasukti į naujus kelius, labiau naudingus jo valstybei, kuri jam skaitėsi absoliutus gėris. Toje jo politikoje matyti ir karšto, nesuvaldomo temperamentingumo ir asmeniško kietumo.

Štai vienas pavyzdys. 1422—ais, t. y. metais kada penkiems amžiams vėliau bus sudaryta Melno taika, vis dar reikėjo, trečiukart nuo Tannenbergo, prieš ordiną mobilizuotis. Galima, tiesa, įsivaizduoti kokia ta kova buvo sunki. Tie Grunwaldo — Žalgirio kraujo upeliai nebuvo galutinai paskandinę kryžiuočių pretenzijų į vakarinę Lietuvą. Karas vyko toliau. Ordino žemėse buvo gauta tokių žinių: Vytau-

L. VILIMAS — VILNIAUS KALVARIJOSE

tas išleidęs atsišaukimą visiems stoti su savo ginklais, šarvais ir arkliu. Kas neturi žirgo, turi parduoti žmoną ir vaikus, bet negali drįsti stoti pėsčias. Šiandien sunku galutinai atsakyti, ar toji žinia yra autentiška. Bet nujaučiamas Vytauto charakteris ir didelis jo pasinešimas į militarizmą visur ieškojimas tik valstybinės naudos, paaukojant ir atskiro žmogaus gerovę, paaiškina tokį sakinį, juo labiau, kad jį minėjo visada gerai apie Lietuvos reikalus informuotas Daugpilio komtūras.

Vytautas yra pirmasis lietuvių valdovas, kurio turime patiektą beveik detalią būdo charakteristiką, jo išvaizdą ir t. t. Bet kodėl mes jį gerbiam? Ar tik todėl, kad jis buvo militaristas, griežtas valdovas, autokratas? Šiais demokratizmo laikais tai lyg per daug ir netiktų, nors praeitį ir negalima išpiešti iš ano meto rėmų, nors ją reikia matuoti tik o paties laiko mastu.

Mūsų pagarba Vytautui kyla iš to, kad jis sugebėjo išrišti Lietuvai naudinga linkme pagrindinius jos uždavinius. Ir kas svarbiausis — tie daugiau kaip prieš penkis amžius Vytauto darytieji sprendimai sutampa su mūsų šiandieniniais norais ir reikalais. Tiesa, tas trankymasis anapus Dniepro apie Kalugą, Riazanių, Brianską, lygiai kaip ir Vytauto senatvės išlaidingi garbės žygiai į Pskovo ir Novgorodo respublikas, šiandien atrodo nereikalingas lietuvių genijaus jėgu eikvojimas toje beribėje erdvėje, kur prasmego ir švedų Karolius XII, ir prancūzų Napoleonas, ir vokiečių Vilhelmas II, ar Hitleris. Bet Vytauto padėtis buvo iš dalies kita. Tie rytai jam teikė jėgų prieš vakrų agresiją.

5. KOVA SU KRYŽIUOČIAIS IR RYTŲ ERDVĖS TVARKYMAS

Štai ordino problema. Juk ji ištisus 200 metų daugiausia svėrė ir lėmė Lietuvos istorijoje. Ją Vytautas išsprendė galutinai. Mažai žinomas faktas, kad Vytautas siekė ir tolimesnio politinio tikslo, kuris pasidarė aktualus tik tautinei 1918 metų Lietuvai. Jis naudojo revindikacijų politiką, t. y., rūpinosi atimti iš ordino visą lietuviams priklausantį žemutinį Nemuną, jo tekmę ir žiotis. Pagaliau jis buvo pareiškęs: ordino riteriai — vokiečiai yra svetimų ateivių institucija, negalinti jokių paveldėjimo teisių turėti. Savo pretenzijas į Mažąją Lietuvą Vytautas taip formulavo: „Pruszen ist och miner older land gewesen und ich will is anspreche bis an die Osse" — „Prūsų kraštas taip pat mano tėvų (protėvių) žemė, ir aš jos reikalausiu iki pat Osos, nes ji yra mano tėvų palikimas". Paskui — ne be ironijos — Vytautas pridūrė: „O kur gi yra ordino tėvų palikimas?" Žinia, visi ordinio nariai buvo vienuoliai. O jų skaičius galėdavo pasipildyti — be jokio ryšio su vietiniais gyventojais — tik iš Vokietijos atvykstančiais nariais.

Bet jeigu po šitų skambių žodžių pilnai nepasisekė Vytautui įvykdyti savo plano, negalima daryti išvadų, kad jis tuos reikalus būtų pamiršęs. Kaip kryžiuočiai nepajėgė realizuoti visų savo užmačių Lietuvos atžvilgiu, taip ir Vytautui iš jo plano buvo šis tas išbraukta, juo labiau, kad prieš jį kalbėjo buvusieji keturi žemaičių atidavimo dokumentai ir susijungusios universalinės jėgos, imperatorius ir Romos Kūrija. Nebaigtas Vytauto darbas vakarinėje Lietuvoje, t. y., galėjimas laisvai plaukioti jūra, paliko užbaigti iškovoti mūsų generacijai. O ordino palikonys tik už penkių šimtmečių vėl sudarinėjo naujajai Lietuvai rimtų rūpesčių.

Šiandien mums labai tolima tema yra totoriai. Ir juos Vytautas, nežiūrint Vorkslos pralaimėjimo, tvarkė, atėmė iš jų ne vien rusų žemes, vertė pripažinti viršenybę, skyrė jiems chanus. Pietų Rusijoje saugojo jis Europą nuo tų aziatų naikinančių puolimų, statė tvirtoves, kolonizavo pačius stepės gyventojus nomadus — totorius, susiskaldžiusių totorių puolimus atremdamas pačiais totoriais. Šitaip Vytautas įveikė

(Tęsinys 184 puslapy)

JURGIS BALTRUŠAITIS

Eilėraščiai iš palikto rankraščių rinkinio

„AUKURO DŪMAI“

GIESMĖ

Vos, saulėta diena, tu man suliepsnojai
Žaliavo, vyniojos sode apynojai,
Žiedais apsigobė vyšnia ilgašakė
Ir stiebėsi rožė, pražydus, kaip žvakė —
Iš gretimo slėnio, iš tolimo šilo,
Liūlėdamas, rūkas, kaip smilkalas, kilo
Ir visa tik siejos, tik raizgės ir pynės —
Tai žėmės rytinės...

Vėliau, kaip palaima už prakaitą orių,
Jau varpos šnabždėjo po žemės altorių
Ir šiaušiamas vėjo jų daugis, jų pilnis,
Po saulėtą tolį liūlėjo, kaip vilnys —
O greit ir piovėjai, kaip skruzdės, sukrutę
Pradėjo pelnytą vargais rugiapiūtę,
Ir jungė jų giesmės, kas skyrium, į viena —
Tai mišios už dieną...

Nū ten, kur tu, saule, man rytą liepsnojai,
Jau tiesias į tolį tušti rugienojai...
Jau grįžta ir grūdas, pavasarį bertas,
Ir žino, kas vargo, ko prakaitas vertas...
Nutilęs altorius, aptemo dirvonai,
Tik dusliai jiems graudžia giria, kaip vargonai —
Tai dyklaukių pamaldos vakaro žarai,
Tai žemės mišparai...

DIENU MELODIJA

Daug kas, daug kas širdį kremta,
Bet ir džiaugtis žmogui lemta . . .
Audėjėlė veja ritą,
Vašką žvakei tiekia bitė,
Ieško karties apynys —
Toks gyvatos rezginys . . .

Girios paukščiui amžių duota
Laisvė ir būtis sparnuota,
Žmogui — verksmas, kad besparnis,
Pančiai, skriaudos, dulkių barnis,
Bet kilniausia jo dalia —
Gyvo išmonio galia . . .

Žynio išmoniu jis gyvas
Ir nuvoks jis, nors vėlyvas,
Mirksnio vertę, amžių žymę,
Ko jis miršta, ko jis gimęs,
Ir — drąsus — išmins išties
Didį slėpinį būties . . .

ŠIANAKT

Šiąnakt liūdi kanklės mano,
Ryt gal vėl sudžiugs širdis,
Kai po audrų siūčio tvano
Aušrą skelbs gaidys...

Kol nenyks vargai ir skriaudos
Iš tamsios žmogaus dalies,
Daug ir mano kanklių raudos
Ašarų pralies...

Verk ir verk ir striūbauk, styga —
Šiąnakt sopes tu matai,
Bet nustos, kas žmogų myga,
Ir liepsnos rytai...

O kad grįš, ko žemei stinga,
Teigia rašmenys žvaigždžių —
Aš jų įžado mislingą
Varpą jau girdžiu...

VILTIES GIESMĖ

Be liepsnos pats laužas rūksta —
Rožės gražnai saulės trūksta —
Viešių taurei stinga vyno —
Stinga burei vandenyno...

Pūskit ugnį, žemės vėjai!
Sodriai žels, ką žemė sėja...
Riskit vyno šulę naują —
Šiąnakt čia drąsa puotauja!

Verda jūroj audros putos,
Traukia laivą burės drūtos —
Būk drąsi, žmogaus širdužė,
Tavo troškiui marios ūžia...

Mūsų lobis-žemės toliai —
Gerbkit žemės skirtį, broliai,
Vargo viltys ne apgaulė —,
Jų galinga auklė — saulė!

BUTIES PSALMĖ

Truks amžius, kas amžiams sužėlė,
Truks mirksnį, kiek mirksnio pelnyta,
Todėl neliūdėk, ramunėle,
Kad tu, sužydėjus, nuvytai...

Neslūgsta būtis ir nesenka
Jos amžinas sklidinas pilnis,
Tik tai, kas atskirta, kas menka,
Jūriuoja ir skęsta, kaip vilnys...

Visatos įsakymą ruošęs,
Ne bergždžias želmuo vienadienis —
Jo žiedu jos aukuras puošias,
Ji liepsną ir dūmus suvienys...

Nes puošną visitai išadę,
Pasvirę, nuvytę, nualę,
Mes grįžtam į būtį bepradę,
Mes grimstam į būtį begalę...

DAINA

Beliūliuojant sapnuį mus,
Sliuogia, kaip vagis ūmus,
Vargo šliužas į namus . . .

Ten, kur žerplėjo sapnai,
Tamsūs rūpesčiai nūnai —
Šit tu žemę pažinai.

Kęsk, kantruoli, ką kenti,
Naujos svajos gal arti —
Vėl mirgės žiedai kiti . . .

Vakar tu vešlus buvai,
Kaip pavasario javai —
Laimės rožę sapnavai . . .

Šiandien nugara kumpa
Ir širdy rudens opa —
Žemės pasaka trumpa!

EGLĖS GIESMĖ

Ir žiemą nekinta
Eglelė žalia —
Taip amžių nupinta
Lietuvių dalia...

Ar žydi pašlaitė,
Ar speigas arti,
Lieknutė eglaitė
Visur ta pati...

Ant žemės atėjus
Iš amžių gelmės,
Per audras, per vėjus
Ji rūsčiai šlamės...

Kol siaubas lakusis
Eglėlę trikdys,
Vis ginsis, vis skųsis
Lietuvio širdis...

Ji graudžio nevengia,
Nors gedi viena —
Ją dar tebeengia
Golgotos diena...

Varguolių ir vyžių —
Lietuvių gentis,
Jie velka jų kryžių,
Sukandę dantis...

Karti jų senovė,
Kaip vargas kartus,
Bet vyžos parovė
Ateivių batus...

Juos daug kas dar pančios,
Jie daug dar dejuos,
Bet ašaros, kančios,
Tik auklėja juos...

Kol eglė mįslinga
Ant žemės šlamės,
Nestigs, kaip nestinga,
Lietuviams tvermės...

ELGETOS GIESMĖ

Kaip gluosnis žemei atiduoda
Iš saulės skolintus lapus,
Taip tu nulikytą aruodą
Dalyti ryžkis bent perpus . . .

Nenuovokus šykštuolio delnas,
Jis nenujaučia širdimi,
Kad ir dalybos — tikras pelnas,
Nes duodamas, tu daug imi . . .

Nes bėręs broliams bent po saują,
Neužsigniauždamas riekės,
Tu sau užsėsi lauką naują,
Kur žiupsnį pėdas atmokės . . . .

MARCIA EROICA

Griauskit, sinkliai, skelbkit žvangiai
Dulkių garbę uolai stangiai.

Ji raukšlėtą kaktą kelia,
Kad užstotų vargo pelę, —

Kaip per amžius jos krūtinė
Pamintųjų laisvę gynė . . .

Griauskit, sinkliai, gerbkit uolą —
Kniumba, griūva, kas ją puola . . .

Visagalę jos tvirtovę
Žemės dulkėms amžiai krovė . . .

Amžių sostas, ji nedula —
Ji ant priešų kaulų gula . . .

PIEŠINYS L. VILIMO

VYTAUTAS DIDYSIS...

(Tąsa iš 181 puslapio)

stepę, jos klajoklius ir pasiekė Juodąją jūrą, išlygindamas Lietuvos valstybės perdėm kontinentalinį charakterį. Ten, šalia daugybės tvirtovių, buvo įtaisytos ir dvi muitinės: Tavan' ir Chortica. Ten dar 17—tame amž. buvo likę Vytauto veiklos atminimų. Apie tai rodė ir žemėlapiuose sutinkami pavadinimai: „Vytauto pirtis", „Vytauto brasta" ir t. t.

Užsienio politikoje Vytautas turėjo daugiausia pasisekimų. Jis buvo perėmęs savo dėdės Algirdo 1356 užbrėžtą programą: „Omnis Russia debet ad Litwinos simpliciter pertinere" — „Visa Rusija turi, be abejo, Lietuvai priklausyti". Tai buvo tolimosios erdvės politika, kuri taip yra įgimta rytų žmogui. Tad didysis istorikas Leopoldas Rankė sakė apie Vytautą: „Vytautas, kurio gyslose tekėjo toks kraujas, kuris buvo gimingas didžiojo chano garbės troškimui, pareiškė, esąs skirtas pasaulį valdyti."

Trakų kunigaikščiukui, Krevos kalėjimo pabėgėliui, atrodė pilnai įmanoma iš Vilniaus valdyti visą Rusiją, kurios Lietuvai prijungtuose miestuose (Smolenskas, Brianskas, Černigovas, Kijevas ir t. t.) buvo sodinami vietininkai. Štai kodėl Kęstutaitis suėjo į konfliktą su konkurente Maskva, nors ten sėdėjo jo žentas Vosylius. Ji irgi rinko apie save rusiškas žemes kaip ir Vilnius. Bet tai nereiškė, kad Lietuva būtų turėjusi tapti tik rusiška. Vakarinių valstybės dalių gyventojai, lietuviai kunigaikščiai, didikai, bajorai, buvo tikrieji Vytauto bendradarbiai. Kai skaitome vardus dalyvavusiųjų žymesnių aktų sudaryme, daug daugiau figuruoja lietuviškos pavardės. Kai išskaičiuojame pareigūnus, kurių tiek daug reikėjo Vytauto imperijai, vis daugiau randame lietuvių. Tad galima kalbėti apie savotišką p a n l i t u a n i z m ą.

Tikrosios Lietuvos („Lithuania propria"), t. y., Žemaičių seniūnijos, Trakų ir Vilniaus karvedijų gyventojai, buvo pasidarę toji v a l s t y b ė s tauta, kuri vairavo pačią valstybę. Jie ir toliau būtų vadovavę tai valstybei, kad ir kažin kiek rusų plotų bebūtų prie Vytauto imperijos naujai prisidėję. O tie iš totorių jungo atkariauti ir suvargę rusai noriai dėjosi prie Lietuvos, juo labiau, kad šioji vedė tikrai gerai suprastos tolerancijos politiką, jau išvystytą Vytauto senelio.

6. VYTAUTAS IR UNIJA

Pagaliau prieiname prie Vytauto pažiūrų į uniją ir santykių su Lenkija. Nuo pat pradžios matome, jog Vytautas tą uniją, nors kovoje prieš ordiną naudojosi jos vaisiais, jautė lyg kokį geluonį. Bet atsižvelgiant, į Maskvos, totorių ir ordino pavojus, Vytautui atrodė geriau galutinai nenutraukti saitų, naudotis unijos suteiktąja ramybe lenkų fronte, negu kelti senus, dar nenugalėtus priešus. Visų tų, anais laikais įvykdytų, unijų, istorija parodo, jog Vytautas pastoviai s i e k ė s a v a r a n k i š k u m o, kiek tik jo buvo galima atgauti visiškai neperkirpus unijos siūlo. Vytautas nesibaidė net revoliucingų žygių. Štai 1398 Nemuno saloje per iškilmingą suvažiavimą bajorai išrinko jį savo karalium. Už dešimties metų imperatorius Zigmantas jam siūlė karaliaus vainiką. Bet prieš lemtingą kovą, užsibaigusią Grunwaldu, tas karūnos projektas atrodė bendro kovos fronto prieš ordiną su Jogaila ardymas. Po Melno taikos tačiau išoriniai pavojai buvo praėję. Vytautas jau buvo spėjęs išjudinti net platesnių bajorijos sluoksnių sąmonę. O tai padaryti buvo galima, nes iš pat pradžių, po Krėvos akto, atsirado lenkams opozicija Lietuvoje. Ji kilo dėl to nemalonaus įspūdžio: ne Vilniuj ir ne vietos žmonėms buvo norima leisti spręsti savo krašto reikalus, net daryti sprendimus apie save patį. Atrodė, kad visa Lietuvos politika paliekama Krokuvai ir svetimiems, Maž. Lenkijos ponams, bajorams ir prelatams, to krašto nė kartą nemačiusiems. Štai kodėl piestu stojo lietuvių ambicija. Pabudo krašto ir jo istorijos meilė. Kaip tik tada išpopuliarėjo ir pateko net į svetimas kronikas, — kai lietuvių bajorai norėjo būti lygaus laipsnio su lenkais, juk lietuvių tauta esanti kilusi iš r o m ė n ų. Vytautas davėsi ne tik nešamas šito pakilimo vilnių, bet jis jį skatino ir padarė savo politinių nusistatymų varikliu. Gal būt, Vytautas būtę tos unijos ir visai nusikratęs, jeigu ji nebūtų buvusi susieta dar su vienu labai svarbiu dalyku, būtent, su Lietuvos c h r i s t i a n i z a c i j a.

Kad suskeldėjusios pagonybės nebuvo galima apginti, buvo aišku. Jau nuo senelio Gedimino laikų eidavo derybos dėl krikšto. O dabr, Vytauto jaunystėje, buvo rastas toks taikingas būdas krikštui priimti, ir ne iš tos institucijos, kuri jį per kelias generacijas kardu siūlė. Bet štai griežtai katalikiškai nusistačiusios Lenkijos įtakoje įvyko taip, kad tik katalikai bajorai, t. y., buvę pagonys lietuviai sudarė svarbiausią politinį Lietuvos sluoksnį, kuris turėdamas viešajame gyvenime persvarą, gavo ir gausias privilegijas. Žinoma, apdairus tolerantas galės daryti priekaištų tokiems potvarkiams. Bet kas būtų atsitikę lietuvaų elementui Lietuvoje, jeigu būtų įvykę kitaip.

Šiaip ar taip, unijos sujungimas su lietuvių tautos christianizacija, patį jo norą, silpninti uniją ir vesti galutiną kovą už nepriklausomybę, sukomplikavo. Juk galutinas unijos sulaužymas būtų reiškęs baisią nuodėmę visų vakarų krikščionių akyse. Jis būtų davęs progos kryžiuočių ordinui vėl vesti piktą propagandą. Šitoji institucija beveik iki pat Vytauto mirties vis pasauliui skelbė, kad lietuvių krikštas esąs falšyvas.

Bet ir privengdamas galutinai nutraukti unijos ryšius, Vytautas, iš Krėvos kalinio, vėliau iš paprasto vietininko pasidarė nepriklausomu valdovu. Kaimynuose, net ir pačioj Lenkijoje, buvo didelis autoritetas, kol neatėjo nauji žmonės a la Zbignievas Olesnickis, visur pabrėžė savo savarankiškumą. Vytauto tragedija: jis buvo bevaikis, o Jogaila — jau 74—76-rių metų senukas, — susilaukė dviejų sūnų. Už praplėtimą Lenkijos bajorijai privilegijų, buvo Jogailos vaikams garantuota įpėdinystė. Atrodė, kad abu sostus — bent taip samprotavo lenkai — gaus Jogailos sūnūs ir unija tokiu būdu išliks be rūpesčių ir sukrėtimų ir senukams pusbroliams mirus.

7. KARŪNA

Lucke per politinį suvažiavimą, kuriame buvo susirinkę daug rytų Europos valdovų ir delegatų aktualiems politikos klausimams aptarti (turkų pavojus, čekų-husitų klausimas ir t.t.), vėl imperatoriaus Zigmanto iniciatyva iškilo ir Vytauto k a r ū n a v i m o klausimas. Karaliaus titulą viduriniais amžiais popiežius ar imperatorius teikdavo tiems pagonių kunigaikščiams, kurie, tapę krikščionimis, būdavo priimami į krikščioniškų valstybių ir tautų bendruomenę. Taip buvo buvę su pirmuoju Lietuvos karaliumi Mindaugu. Ir kai jis atkrito nuo krikščionybės, karalystės titulas dingo. Gedimino karališkojo titulo jo įpėdiniai nepaveldėjo. Tad Vytautas buvo paskutinis Lietuvos valdovas, kuris daugiausia darė pastangų, norėdams tapti jos karaliumi. Kartą jis ryžosi tai daryti ryšyje su popiežiumi, du kartu — su imperatoriumi. Šis, kaip Romos karalius, nors popiežiaus ir nepateptas, skaitėsi turįs teisę pasodinti naujus karalius.

Kada dėl Vytauto karūnos prasidėjo aštrus ginčas, užsitęsęs dvejis metus, susidūrė tos dvi univeralios jėgos. Romos Kūrija, lenkų p r a š o m a, turėjo uždrausti Vytautui karūnuotis, o Krokuvos universitetas darė pastangų įrodyti, jog karaliaus vainiką gali teikti tik popiežius. Bet iš kitos kusės Vienos universiteto teisių fakultetas, ir ypač italų Romos karaliaus taryboje esąs teisių žinovas Jonas Cigala, turėjo išaiškinti, jog patepimas ir pašventinimas yra grynai bažnytiniai aktai ir nepriklauso vainikavimo ceremonijoms.

Kai Lenkijoje Vytauto karūnacijai priešingos jėgos vis augo, Vytauto noras tapti karaliumi dar labiau sustiprėjo. Jam svarbu pasidarė ne vien tik asmeniškos garbės vainikas, bet ir Lietuvos pakėlimas į aukštesnį, t.y., į karalystės laipsnį, padarymas jos nepriklausoma. O to lenkai labiausiai bijojo. Kai lenkams nepasisekė suklaidinti Vytauto dėl imperatoriaus teisių jį karūnuot, 1430 m. rugsėjo 8-sios šventei buvo paskirta karūnavimo iškilmių data. Į tas didžiules iškilmes suvažiavo visi rytų Europos valdovai ir jų delegacijos. Imperatoriaus Zigmantas jau rugpiūčio mėnesį buvo išsiuntęs vainikavimo ceremonijoms paruošti pasiuntinius su minėtuoju Cigala. Bet jie pateko lenkų nelaisvėn ir buvo jų apiplėšti. Karūnacijai vėl buvo skirta nauja data, rugsėjo gale, dar kita data

JUOZAS GIRNIUS

GROŽIS IR TIESA

(LITERATŪROS IDĖJIŠKUMO KLAUSIMU)

1. Aktualioji grožio ir tiesos santykių klausimo prasmė.
2. Tiesa, kaip grožio versmė.
3. Meninės tiesos prasmė.
4. Idėjinės ir tendencinės literatūros skyrimas.

1. Aktualijoji grožio ir tiesos santykių klausimo prasmė.

Grožio ir tiesos tema savyje slepia amžinai aktualų klausimą, ar gali literatūra, grožinė kūryba, drauge būti ir tiesos veiksniu. Šisai klausimas aktualiai kilo visais laikais. Tačiau ypačiai aktualiai jisai iškyla šiandien, kada žmonija, pergyvendama vieną katastrofiškiausių momentų, neramiai klausia savo ateities kelių.

Niekas neneigia literatūros ir gyvenimo glaudžių santykių reikalo. Tačiau, kada šis reikalas iškeliamas literatūrai reikalavimu tarnauti gyvenimo tiesai, dažnas rašytojas linkęs šį reikalavimą įtaringai sutikti. Kalba apie literatūros pašaukimą tarnauti gyvenimo tiesai kelia rašytojui įtarimo, kad norima literatūrą palenkti svetimam tikslui, padaryti ją svetimos valios įrankiu, vienu žodžiu, paneigti literatūros savarankiškumą. Ir šisai rašytojo rūpestis visiškai suprantamas. Kiekvienas branginame savo laisvę. Ypačiai betgi laisvė brangi rašytojui, kaip pati pirmoji jo kūrybinio pašaukimo sąlyga. Laisvė rašytojui lygiai būtina, kaip gyvajai būtybei oras. Prarasti laisvę rašytojui yra lygu nutraukti ryšį su savo kūrybingumo versmėmis. Rašytojas, netekęs laisvės, pasmerktas sunykti, iš kūrėjo pasidaryti tiktai žodžio amatininku. Nepaneigiamai tai liudija meninės kūrybos ir ypačiai literatūros sunykimas diktatūriniuose kraštuose. Suprantama, kodėl kiekviena mintis apie literatūros tarnavimą kam nors kitam, — tegu ir tokiam aukštam tikslui, kaip tiesa, — rašytojui atrodo inkvizicine grėsme.

Literatūros savarankiškumas, nepalenkiamumas jokiam kitam tikslui, kaip grožiui, yra savaimingas kiekvieno rašytojo nusistatymas. „Meno menui" postulatas šita prasme yra savas ne tik vienai atskirai literatūrinei srovei, vadinamajam estetizmui, bet ir kiekvienam rašytojui, nepraradusiam savojo pašaukimo savotiškumo sąmonės.

Tačiau, antra vertus, visada gyvas ir literatūros gyvenimiškumo reikalavimas: — Literatūra neturi pasitenkinti tiktai forminiais eksperimentais, tiktai naujų literatūrinių formų ieškojimais, tiktai estetiniais rūpesčiais. Šiuo atveju literatūra liktų tik brangia, bet nenaudinga prabanga. Norėdama būti reikšminga, literatūra turi likti atvira gyvenimui — pulsuoti gyvenimo ritmu gyventi laiko rūpesčiais ir viltimis. Literatūra turi atspindėti gyvenimą — ir tokį, kokį jį vargstame (koks jis faktiškai yra), ir tokį, kokio jo ilgimės (koks jis turėtų būti).

Tiesa, literatūros gyvenimiškumo reikalavimas paprasti iškyla iš visuomenės, vadinasi, „profanų". Bet jei šie (profanai) tylėtų, ar neimtų to paties šaukti ir patys rašytojai? Ar reikalavimas, kad literatūra liktų gyvenimui atvira, neslepia savyje literatūrai gyvenimo jėgos pripažinimo? Ar reikalauti, kad literatūra tarnautų gyvenimo tiesai, nėra lygu šaukti literatūrą gyvenimui vadovauti? Argi patys rašytojai norėtų paneigti literatūrai visuomeninės jėgos vaidmenį — gyvenimiui vadovavimo pašaukimą?

Ar nėra abu šie rūpesčiai — ir rašytojo rūpestis išsaugoti savo kūrybos savarankiškumą, ir visuomenės rūpestis turėti gyvenimui atvirą literatūrą — lygiai pagrįsti? Ir tačiau ar neatrodo šiedu rūpesčiai, nežiūrint abiejų teisėtumo, vienas antram tiesiai priešingi ir todėl vienas su antru nesuderinami?

Ar, iš tiesų, šis priešingumas tikras, vadinasi, pagrįstas prigimtiniu dalykų antinomiškumu, ar, gal būt, tik taria-

---

— lapkričio 8 d. bet savaitę prieš tai žilagalvis Kęstutaitis baigė savo amžių. Tai buvo spalių 27, kada vienas prieš kitą stovėjo du 80-ties metų seneliai — pusbroliai, Vytautas ir Jogaila, skirtingų programų simboliai ir įkūnytojai, nors abu kilę iš tos pačios šeimos, bet kiekvienas pasidaręs skirtingos tautos herojumi. Vienas mūsų istorijoje vėlesnių generacijų nekenčiamas, sujuodintas, kuriam priskiriami visi politiniai Lietuvos ir jos didikų nepasisekimai. Kitas gi, garbinamas ir aukštinamas, nes su jo garbe ilgai buvo laikoma pasibaigus ir Lietuvos garbės dienas. O tai ir yra sudarę baisų tragizmą lietuvių istorijoje.

8. VYTAUTO REIKŠMĖ VĖLESNĖMS KARTOMS

Dar gilesnis jis buvo todėl, kad Vytautas turėjo skirtis su šiuo pasauliu ir palikti tą žemišką didvyrių areną tuo momentu X. 27., kada dėl tautos ir tėvynės buvo pasiryžęs žengti svarbiausią savo gyvenimo žingsnį.

Bet tos Vytauto pastangos, kad ir neužbaigtos del force majeure, buvo labai stiprus kreditas ateičiai. Jos darė gilaus įspūdžio vėlesnėms kartoms. Kaip Dariaus ir Girėno pilnas jaunatviško bravūro žygis per Atlantą, nors ir nebuvo pasiektas Kaunas, turi įkvėpti drąsos ir ryžtingumo kiekvienam jaunuoliui, taip politinėje srityje Vytauto, kad ir neužbaigtas paskutinių metų žygis, darė ir tebedaro įtakos lietuvių tautai. Dar dešimtis metų po jo mirties yra lyg jo valdymo tąsa. Vytauto politinėje mokykloje išaugę Lietuvos bajorai dar 15-tojo amž. gale sėkmingai kovoja už Lietuvos „separatizmą". 16-tojo ir 17-tojo amž. lietuvių didikams Vytauto kovos už nepriklausomumą vis dar buvo kelrodžiu Liublino seime ir vėliau. O bajorai iki pat 18-tojo amž., kai tik reikdavo įrodinėti savo teises į bajorystę, dažniausiai pateikdavo teismams ar įstaigoms popierius, nuorašus, ar net dažnus falsifikatus, jog jie tą bajorystę yra ištarnavę ar gavę iš Vytauto. Vytautas pasidarė užburtas vardas.

Mirtis sutrukdė paskutinius Vytauto svarbius žygius. O likimas lėmė, kad Lietuva po Vytauto mirties nebeturėjo didesnio valdovo. Todėl dar labiau minėtinas Vytauto vardas ir jo darbas. Juk rugsėjo 8-toji buvo mūsų didžiajam Vytautui 1430 metais laukimo ir vilčių diena tapti karalium Lietuvos, iš kurios jis buvo sukūręs visą imperiją. Mums rugsėjo 8-toji turi būti tautinės vienybės ir toji šventė lietuvių valstybingumo, kuris eina per Lietuvos istoriją septynis šimtus metų. Nepaliaujamoji kova už savo valstybę, už jos egzistenciją, už savo teritoriją, už savo tautą, prasidėjusi dar prieš pirmąjį karalių Mindaugą, nepertraukiamai eina per kartų kartas. Mūsų generacijai irgi tenka tą kovą pakelti. Bet šitas kietas ir mums nepriprastas bandymas turės mus labiau užgrūdinti nepriklausomam gyvenimui Lietuvoje.

mas, vadinasi, plaukiąs tik iš klausimo netikslaus formulavimo? Kitais žodžiais: ar galimas toksai realus literatūros ir gyvenimo santykių klausimo išsprendimas, kuris patenkintų abiejų pusių (ir rašytojo, ir visuomenės) teisėtus rūpesčius ir kuris tačiau nebūtų vien žodinis kompromisas?

Ieškodami šiems klausimams atsakymo, turime konkrečiau išsiaiškinti pačią problemos prasmę. Būtent: kuria prasme rašytojas mato savo kūrybos laisvumui grėsmę iš reikalavimo tarnauti gyvenimo tiesai? Ir, iš antros pusės, ką mano visuomenė reikalaudama gyvenimiškos, t.y. gyvenimui artimos literatūros?

Ko konkrečiai bijo rašytojas, įtartinai sutikdamas gyvenimo tiesai tarnavimo reikalavimą? Ne ko kito, kaip t e z i n ė s literatūros reikalavimo. Toksai reikalavimas iš tiesų būtų nesuderinamas su kūrybinio darbo vidiniu laisvumu. Tezinės literatūros reikalavimas literatūros uždavinius suvestų tiktai į vaizdinio pavidalo suteikimą ideologinėms tezėms, tiktai į gražios išraiškos gyvenime kovojančiųjų ideologijų propagavimui Paverstas tezinės literatūros gamintoju, rašytojas nustotų būti kūrėjas ir virstų tiktai amatininkišku ideologinių tezių iliustratoriumi. Tiesa, yra literatūrinių kūrinių, kurie ir nežiūrint didesnės ar mažesnės teziškumo „dozės", išsaugoja savo meninę vertę. Tačiau tai tėra išimtys, tesakančios, kad tikruose kūrėjuose meninis instinktas negali būti nuslopinamas nė daugiau ar mažiau sąmoningos tezinės valios. Daug daugiau betgi galime cituoti tokių literatūrinių kūrinių, kuriuose teziškumas yra sunaikinęs jų estetinį vertingumą. Suprantama tad, kodėl teziškumo pakėlimas į principo (konkrečiai tariant, literatūrinės normos) rangą reikštų literatūros savarankiškumui pavojų „Atmetame tezinės literatūros reikalavimą, nes teziškumas nesutaikomas su literatūros savarankiškumu bei meniškumu" — bendras visų rašytojų nusistatymas. Bendras ir — teisingas.

Bet ar iš tiesų gyvenimiškos, gyvenimo tiesai tarnaujančios literatūros reikalavimas reiškia tezinės literatūros reikalavimą? Kas iš tiesų yra visuomenės reikalaujama, reiškiant gyvenimui artimos literatūros ilgesį?

Tenka sutikti, kad literatūros gyvenimiškumas nėra vienaprasmiškai aiški mintis. Nenuostabu todėl, kad visuomenės balse, reikalaujančiame gyvenimiškos literatūros, faktiškai skirtini du reikalavimai, toli gražu netapatingi. Viena prasme literatūros gyvenimiškumu suprantamas reikalavimas, kad literatūra atspindėtų gyvenimą ir giliuosius jo rūpesčius. Antrąja prasme literatūros gyvenimiškumu manomas reikalavimas, kad ir literatūra įsijungtų į ideologinę kovą, virstų šios kovos priemone. Šitaip suprantamas literatūros gyvenimiškumas, kai reikalaujama ideologinės (nesvarbu, religinės ar tautinės, klasinės ar politinės bei dargi partinės) literatūros. Gali abu šie literatūros gyvenimiškumo supratimai naudotis ir viena „gyvenimo tiesos" formule, tačiau formulės bendrumas dar nepanaikina jųdviejų faktinio vidinio skirtingumo. Pirmuoju atveju gyvenimo tiesai tarnavimas suprantamas žmogiškosios tikrovės atskleidimu, antruoju — vienos kurios ideologijos (tam tikro gyvenimo supratimo) vaizdinis apipavidalinimas jos apologetinio išdėstymo tikslu. Trumpai tariant, kai pirmuoju atveju „gyvenimiškumo" žodžiu manoma pati g y v e n i m o t i e s a, tai antruoju — tam tikra apspręsta i d e o l o g i n ė t i e s a.

Ką esame atskleidę šiuo rašytojo ir visuomenės pažiūrų į literatūros ir gyvenimo santykius konkretesniu išryškinimu? Pirma, išryškėjo, kad visuomenės keliamasai gyvenimiškos literatūros reikalavimas yra dviprasmiškas: viena prasme jisai mano žmogiškosios tikrovės atskleidimą, antra — tam tikros ideologijos skelbimą. Antra, drauge matyti, kad tai, kas rašytojui kelia baimės, kada jis baiminasi dėl literatūrai keliamo reikalvimo tarnauti gyvenimo tiesai, yra tasai antrasai literatūros gyvenimiškumo supratimas, kuris gyvenimiškumą tapatina su ideologiškumu ir kuris tuo pačiu yra lygus tezinės literatūros reikalavimui. Kad toksai literatūros suideologinimas ir tuo pačiu sutezinimas yra nesuderinamas su meninės kūrybos savarankiškumu, kaip aukščiau nurodėme, yra iš pradžių ir iš anksto aišku. Ideologinės apologijos uždavinys meninei kurybai yra visiškai svetimas, nes neišplaukiąs iš jos grožinio pašaukimo. Gi teikti meninei kūrybai svetimą uždavinį lygu jai teikti svetimą normą ir tuo pačiu paneigti jos savarankiškumą. Šita prasme rašytojo rūpestis išsaugoti savo kūrybos savarankiškumą ir yra tiesiai iš anksto nesuderinamas su reikalavimu įsijungti į ideologinę kovą padaryti literatūrą ideologinės kovos priemone.

Kitas betgi klausimas dėl literatūros tarnavimo gyvenimo tiesai pirmąja žmogiškosios tikrovės atskleidimo prasme. Tiesa, ir žmogiškosios tikrovės atskleidimas nėra tiesioginis literatūros uždavinys, nes visų pirma ir tiesiog. literatūra pašaukta siekti ne tiesos, o grožio. Tačiau y r a d i d e l i s i r p a g r i n d i n i s s k i r t u m a s t a r p g y v e n i m o t i e s o s k a i p t a m t i k r o s i d e o l o g i j o s, i r t a r p g y v e n i m o t i e s o s, k a i p i š a n k s t o n e a p s p r ę s t o ž m o g i š k o s i o s t i k r o v ė s a t s k l e i d i m o. Kada pirmuoju atveju gyvenimo tiesa suprantama ideologinė tiesa, tai rašytojui jau iš anksto nurodoma, ką ir kaip jis turi kurti, jau iš anksto jam norima įteigti žvilgis, kuriuo jis turi gyvenimą vertinti. Šita prasme toksai normatyvinis (pagal iš anksto apspręstą ideologiją) gyvenimo tiesos supratimas tuo pačiu yra ir rašytojo, reikalaujamo šiai tiesai tarnauti, norminis apsprendimas ir tuo pačiu jo kūrybinės iniciatyvos savarankiškumo paneigimas. Visiškai kita gyvenimo tiesai, kaip žmogiškosios tikrovės atskleidimui, tarnavimo prasmė, nes šiuo atveju gyvenimo tiesa nereiškia iš anksto apspręstos normos, kuri paneigtų rašytojo kūrybinio žvilgio vidinį laisvumą. Todėl tarnauti šitaip suprastai gyvenimo tiesai nėra iš anksto nesuderinama su rašytojo meninio pašaukimo savarankiškumu. Šita prasme literatūros ir gyvenimo tiesos (kaip žmogiškosios tikrovės atskleidimo) santykių klausimas yra atviras.

Tenka betgi dar iš pat pradžių pastebėti, kad iš anksto atmesdami reikalavimą literatūrą paversti ideologinės kovos priemone, nenorime sudaryti įspūdžio, jog norėtume apskritai paneigti literatūros idėjiškumo galimybę. Atvirkščiai, pripažindami literatūrai galimybę tarnauti žmogiškosios tikrovės atskleidimui, negalime paneigti, kad vienas — ir patsai pagrindinis — žmogiškosios tikrovės veiksnys yra idėjos, ir kad todėl ir kiekviena žmogiškoji tikrovė pačiame savo branduolyje visada jau yra idėjiška. Tuo būdu ir kiekvienas gilesnis žmogiškosios tikrovės atskleidimas savaime yra jos idėjinio branduolio, jos vidinio idėjiškumo atskleidimas. V i e n a s b e t g i y r a d a l y k a s l i t e r a t ū r o s i d ė j i š k u m a s i r k i t a s, v i s i š k a i s k i r t i n g a s, i d e o l o g i š k u m a s; v i e n a ž m o g i š k o s i o s t i k r o v ė s i d ė j i n i o p a g r i n d o i š k l e i d i m a s, k i t a t a m t i k r o s t e z i n ė s i d e o l o g i j o s p r o p a g a v i m a s. Teziškai ideologinės literatūros atmetimas todėl nieku būdu dar nereiškia apskritai idėjinės literatūros paneigimo.

Bet kaip galima konkrečiai šį teziškumo (ideologiškumo) ir idėjiškumo skyrimą pravesti? Ar nėra šis skyrimas tiktai žodinė distinkcija? Kiek šis skyrimas pagrįstas pačia dalyko tikrove? — Čia ir slypi visas mums rūpimosios literatūros ir gyvenimo santykių problemos svoris.

Esame atskleidę, kad literatūros ir gyvenimo, — arba plačiau formuluojant, grožio ir gyvenimo tiesos —, santykių problema konkrečiai mums iškyla klausimu: k a i p g a l i m a i d ė j i n ė l i t e r a t ū r a, k u r i b e t g i n e b ū t ų t e z i n ė l i t e r a t ū r a? Klausiame „kaip galima idėjinė literatūra", pripažindami pagrindą visuomenės reikalavimui gyvenimiškos literatūros. Pridurиame „kuri betgi nebūtų tezinė literatūra", suprasdami rašytojo rūpestį išsaugoti savo savarankiškumą.

Kaip galima pravairuoti pro beidėjiškumo seklumą ir tačiau nesudužti į teziškumo uolą?

2. Tiesa, kaip grožio versmė

Klausimui atsakyti grįžkime dar kartą prie aukščiau analizuoto konflikto tarp rašytojo, susirūpinusio savo kūrybos laisvumu, ir tarp visuomenės, reikalaujančios rašytojo būti arti gyvenimo: kuriomis konkrečiomis prielaidomis šisai konfliktas pagrįstas ir kokia šių prielaidų vertė?

Paprastai šisai konfliktas remiasi iš vienos pusės vienašališku „formos" akcentavimu, iš antros pusės tokiu pat vienašališku „turinio" reikalavimu. Teigdami „menas menui", rašytojai paprastai mano: literatūrai tesvarbu forma. Reikalaudama gyvenimiškos literatūros visuomenė paprastai reikalauja „vertingo" turinio (tegu patį vertingumą ir ne vienodai suprasdama: paprastas gat-

VIKTORAS PETRAVIČIUS AKTAS (LINOLEUMO RAIŽINYS)

vės žmogus — intriginiu įdomumu, išlavintas intelektualas — idėjiniu reikšmingumu). „Mums terūpi forma" — teigiama iš vienos pusės, „mums svarbu turinys" — atsakoma iš antros.

Tokiu akcentavimu iš vienos pusės formos, iš antros — turinio, faktiškai prileidžiama, lyg būtų galima formą ir turinį atsieti vienas nuo kito, lyg būtų galima juos laikyti atskirais dalykais. Kai sakoma „mums terūpi forma", iš tiesų prileidžiama, lyg forma būtų atskiras, su turiniu ir jo išskleidimu niekuo nesusietas dalykas, konkrečiau tariant, lyg forma tebūtų poetinės kalbos priemonės (epitetai, palyginimai, metaforos, figūros, rimai ir ritmas) — tik „graži" kalba. Panašiai, kai sakoma „mums svarbu turinys", manoma, lyg forma būtų turiniui tiktai atsitiktinis priedas, tik žodinis turinio įvalkalas. Ir vienu, ir antru atveju dėl formos ir turinio santykių galvojama vienaip: abiem atvejais forma suprantama kaip nuo „turinio" skirtingas dalykas, būtent, kalba. Išsiskiriama tiktai tuo, kad pirmu atveju pagrindinė vertė skiriama formai, suprastai „gražios" kalbos prasme, gi antruoju atveju išskirtinai vertinamas turinys, kalbos „gražumui" neskiriant didesnės vertės.

Abi šios prielaidos, arba, teisingiau tariant, pagrinde viena formos ir turinio išskiriamumo prielaida plaukia iš tos žodinės apgaulės, kuri mus suvedžioja ir leidžia du neatskiriamai susietus momentus laikyti atskirais dalykais vien dėl to, kad mes juos ženkliname atskirais žodžiais, Teisinga, kad literatūros kūrinį sudaro turinys (kaip žmogiškasai pergyvenimas) ir forma (kaip meninis šio pergyvenimo apipavidalinimas). Tačiau neteisinga dėl to turinį ir formą laikyti tarsi tokiomis atskiromis literatūrinio veikalo dalimis, lyg būtų galima pirmą dalį vertinti labiau už antrą, ar atvirkščiai. Turinys ir forma literatūriniame veikale „neguli" šalia vienas antro bei vienas antro priklausomai, nes visada jie tėra tik vienas per kitą ir todėl visada jau drauge ir vienas antro, priklausomai. Atseit, t u r i n y s i r f o r m a n ė r a d u a t s k i r i d a l y k a i, o t i k d u v i e n o v i e n i n g o d a l y k o k o n s t i t u t y v i n i a i m o m e n t a i, galime sakyti, „sudarančios dalys", tačiau sudarančios dalys ne ta fizine prasme, kad pirma būtų tiktai viena dalis ir tik paskui antra prisidėtų, draugėn susijungtų, o sudarančiosios dalys ta metafizine prasme, kad jos visada yra jau drauge, nes tik viena per antrą tokiu būdu, kad tik šiuo vieno per antrą buvimo santykiu „sudaro" vieningą dalyką. Atskirai neįmanomi nei turinys, nei forma. Visada turinys yra atitinka-

mos formos, ir visada forma yra tam tikro turinio forma. Niekada nėra atskirai nei turinio, nei formos, o tik jų metafizinėje vienybėje vieningas kūrinys — tam tikro turinio kūrinys atitinkamoje formoje.

Šitas turinio ir formos vienybės atskeidimas atrodo savaime suprantamas ir savyje neslepiąs jokio probleminio reikšmingumo. Dėl savo „savaime suprantamumo" ši tiesa dažnai ir užmirštama. Tačiau ji būtina turėti prieš akis, sprendžiant visus pagrindinius literatūros klausimus, iš kurių vienu yra ir dabar mums rūpimasis „turininio" ir „forminio" literatūros supratimų konfliktas. Ir būtent, turinio ir formos metafizinio vieningumo nušvietimas šiam konfliktui atima visą pagrindą (atskleidžia jį ne kaip tikrą problemą, o tik kaip tikrovės pamiršimu pagrįstą, vadinasi, nepagrįstą konfliktą): jei turinys ir forma tėra santykinėje „vienas per antrą" vienybėje, tai betkoks jų traktavimas kaip realiai išskiriamų dalykų ir betkoks vertinantysai aptarimas už vieną ar antrą neturi pagrindo.

Kad išryškėtų visas šio turininio ir forminio literatūros supratimų konflikto („mums rūpi forma" — „mums svarbu turinys") nepagrįstumas, tenka aukščiau iškeltąją turinio ir formos santykinio („vienas per kitą") buvimo prasmę konkrečiau išplėtoti.

Ką suprantame „turiniu" ir ką manome „forma"? Literatūrinio veikalo „turinys" yra daugiau, negu apdainuojamasai ar aprašomasai dalykas. Būtent, *tikrąja prasme literatūrinio veikalo turiniu yra ne patsai apdainuojamasai ar aprašomasai, dalykas kaip jis faktiškai yra išorinėje tikrovėje, o tik šio dalyko žmogiškasai pergyvenimas.* Kada poetas apdainuoja, sakysime, smilgą ar žvaigždes, pavasarį ar mirtį, tai visi šie dalykai poezijos turiniu yra ne tuo, kuo jie yra gamtinėje tikrovėje, o tuo savo žmogiškuoju reikšmingumu, kurį poetas atskleidžia intuiciniu šių „objektų" pergyvenimu. Panašiai ir forma yra daugiau, negu tik „turinio" išreiškimas žodiniu pavidalu, vaizdinėmis bei emocinėmis kalbos priemonėmis. Jei forma tebūtų žodinis turinio apipavidalinimas, tai ir fizikinė ar biologinė studija, atitinkamai suritmuota bei surimuota, tektų laikyti poezija. Kaip turinys yra daugiau, negu aprašomasai dalykas, taip ir forma yra daugiau, negu tik aprašantysai žodis. Jei turinys tikrąja prasme yra ne kas kita, kaip žmogiškasai tikrovės pergyvenimas, tai *forma tikrąja prasme yra ne kas kita, kaip pirminė šio pergyvenimo vienybė, pirminis atskirų tikrovės įspūdžių susiejimas į vieną vieningą pergyvenimą.* Kad būtų galima bet kurį pergyvenimą žodiškai išreikšti, pirma privalu suvokti (ir tuo pačiu sukurti) vidinę šio pergyvenimo vienybę. „Pirma" ne laiko, o pagrindo prasme: žodinis apipavidalinimas tėra galimas ano pirminio apivadidalinimo, anos pirminės pergyvenimo vienybės kuriančiojo atskleidimo pagrindu, nes žodinis apipavidalinimas tėra tiktai ano vidinio apipavidalinimo išraiška. Tuo būdu tai, ką kasdieniškai vadiname forma, būtent, *žodinė pergyvenimo išraiška, tėra antrinė (derivatyvinė) formos prasmė, nes žodinė forma tėra galima pirminės formos, būtent, vidinės pergyvenimo vienybės pagrindu.* Matyti, kad įprastinis „turininio" ir „forminio" literatūros supratimų konfliktas iš tiesų remiasi tiktai pirminės formos prasmės užmiršimu. Ir kada rūpinamasi „tiktai" forma, ir kada reikalaujama „visų pirma" turinio faktiškai forma manoma tiktai antrinė formos prasmė — žodinė išraiška, nes tik šia prasme forma, kaip išorinis dalykas — kalba, gali būti atsiejama nuo turinio, kaip vidinio dalyko — pergyvenimo. Tačiau šitas reliatyvus turinio ir formos atsiejamumas praranda visą savo pagrindą pirminės formos prasmės akyvaizdoje. Pirmine prasme forma nėra atskirai nuo turinio galima, tarsi antroji literatūros veikalo dalis, nes šia prasme forma, kaip vidinė pergyvenimo vienybė, nėra tiktai vėlesnis turinio „papildymas", bet patsai pirminis turinio įgalinimas. Vienybė neateina į turinį, kaip jau esantį dalyką, nes tik ji suteikia turiniui būtį, padaro jį tuo, kuo jis yra. Kol „turinys" dar nėra vieningas, tol apskritai jis dar nėra turinys, kaip žmogiškasai pergyvenimas, o tik išorinių tikrovės įspūdžių chaosas.

Šisai intymios turinio ir formos vienybės nušvietimas drauge mums atskleidžia, kad *turinio išplėtojimas ir formos radimas nėra du atskiri procesai, o tiktai vienas vieningas procesas.* Iš tiesų, nėra taip lyg pirma būtų duotas turinys, tarsi koks daiktas, ir tik paskui reikėtų ieškoti žodžių („formos") šiam turiniui išreikšti. Nes, kaip esame anksčiau atskleidę, literatūros veikalo turiniu nėra tikrovė, kokia ji faktiškai yra, o tik tokia, kokia ji yra kūrėjo pergyvenime, vadinasi, tiktai sąryšyje su žmogumi. „Sąryšyje" begti ir reiškia: žmogiškojo pergyvenimo formoje, vidinėje pergyvenamosios tikrovės ir pergyvenančiojo kūrėjo vienybėje. Štai šita prasme turinio išskleidimas drauge yra ir formos radimo vyksmas.

Formos radimas begti yra daugiau, negu tik žodžių „gražios" išraiškos radimas, nes žodinė išraiška tėra antrinė formos prasmė. *Pirmine prasme formos (kaip pergyvenimo vienybės) radimas yra patsai pergyvenamosios tikrovės sąryšių atskleidimas.* Ir tik šito pirminio formos radimo pagrindu yra galimas ir žodinės išraiškos (formos antrine prasme) radimas. Analizuokime konkrečiai, kokiu būdu rašytojas — poetas randa grožines priemones, kurios jo kalbą daro vaizdinę, arba meninę. Klauskime, kaip poetas randa, sakysime, metaforas, pačią pagrindinę grožinės kalbos priemonę. Sakome: metafora yra žodžio pavartojimas perkeltine prasme. Bet kokiu būdu galima perkelti žodžio prasmę, kokiu būdu galima žodį, skirtą vienam dalykui paženklinti, panaudoti skirtingam dalykui išreikšti? Ne kitu būdu, kaip atskleidimu vidinio, dažnai kasdieniškai ir nepastebimo ryšio tarp tų dviejų dalykų: tik kadangi šie du dalykai yra susiję, galima vienu žodžiu reikšti ir antrąjį. Panašiai ir visos kitos grožinės kalbos priemonės tikram rašytojui-kūrėjui iškyla ne sauvališkai, o būtinai — pačiu tikrovės gilesniųjų sąryšių įžvelgimu. Tik šiuo tikrovės pagrindu jos ir yra tikros. Atpalaiduotos nuo tikrovės pagrindo, visos grožinės kalbos priemonės virsta tiktai retorinėmis puošmenomis, vadinasi, nieko nesakančiais žodžiais.

Šita prasme ir tenka suprasti mūsų ankstyvesnįjį atskleidimą, jog formos davimas bendrąja prasme (vadinasi, ir kaip pirminės pergyvenimo vienybės atskleidimas, ir kaip antrinis žodinės išreiškos šiam pergyvenimui suteikimas) vyksta pačiu turinio išskleidimu — tikrovės gilesniųjų sąryšių įžvelgimu. *Forma vidiniu būtinumu išauga iš pačio turinio — pačio tikrovės sąryšių nušvietimo.* Tikrovės sąryšių atskleidimas savaime kuria („diktuoja") ir pačią formą. Formos radimas todėl nėra kantrus poetinių priemonių („gražių" žodžių) ieškojimas ir kataloginis viena prie kitos sumavimas, o savaimingas jų iškilimas vidinės turinio būtinybės išplėtojimu. Kai sakoma „kūrėjas ieško žodžio", tai visų pirma jisai ieško ne „gražesnio" žodžio, poetinės priemonės, o tiktai kovoja už aiškesnį tikrovės santykių nušvietimą. Kai bus pasisekę tikrovės sąryšius aiškiai suvokti, nebereikės nė žodžio ieškoti, nes žodis patsai savaime iškils — ir ne tik „sausas" žodis, bet ir „gražus", vadinasi, vaizdingas žodis.

Konkrečiau aukščiau plėtotajai minčiai išryškinti imkime po ranka raštą Jurgio Baltrušaičio eilėraštį „Žibutę"

Subudo tyrai, saulę pajutę,
Ir štai, padangės sesė žibutė
Stiebias į ryto žydrį bedugnį,
Į žemės dieną, į amžių ugnį...

Ir kai ji puošia pagirio brydį,
Visatos pilnis jos žiedu žydi,
Ir ji kiekvieną giją viengungę
Į amžių gyvą audinį jungia...

Ir šit, per kerą jos menko diego,
Atbunda tyrų akmens iš miego
Ir vėliai grįžta į saulės puotą
Visa, kas buvo nuvainikuota...

Ir nors žibutė iš molio augo,
Ji amžių mįslę skelbia ir saugo...
Jos žiedu toliai ir saulė kvepia —
Kaip daug ši žemė dangiško slepia.

Šisai eilėraštis aiškiai, tiesiai akivaizdžiai atskleidžia ir tai, kaip suprastini literatūrine prasme turinys ir forma, ir tai, kaip suprastina mūsų anksčiau plėtotoji turinio ir formos vidinė vienybė.

Pirmiausia iš šio eilėraščio aiškiai matyti, kad literatūrine prasme turinys

V. PETRAVIČIUS

TAPYBOS ESKYZAS

yra ne pati tikrovė, kokia ji faktiškai yra, o tik jos žmogiškasai pergyvenimas. Negi šio eilėraščio turiniu yra žibutė, kuo ji yra gamtinėje tikrovėje? Tuo atveju poetas būtų buvęs surištas jos botanikinėmis savybėmis. Tuo tarpu visame eilėraštyje neiškyla nė viena botanikinė žibutės savybė, jei neskaityti „padangės sesės" epitetu išreikšto jos žydrumo. Greičiau atvirkščiai, visa, kuo poetas žibutę charakterizuoja (stiebimasis į amžių ugnį, kvepėjimas saule etc.), botanikos požiūriu ne tik netikslu, bet tiesiai nesąmonė. Ir vis dėlto visas eilėraštis vieningai susietas žibutės vaizdu — ne tokios, kokia ji yra botaniko akiai, o tokios, kokia ji atsiskleidžia poeto žvilgiui, ieškančiam giliųjų visatos sąryšių.

Lygiai akivaizdžiai šis eilėraštis iliustruoja, kokiu būdu forma savaimingai išplaukia iš turinio vidinės būtinybės išplėtojimo. Iš kur poetui kilo visos šitos viena antrą vejančios metaforos (ir žibutės veržimasis į žemės dieną bei amžių ugnį, ir jos žiedu visatos pilnio žydėjimas, ir jos skelbiamoji amžių mįslė, ir jos kvepėjimas saule ir toliais), kuriomis eilėraštis ritmiškai pulsuoja? Visas šitas metaforas sieja pagrindinas (ir vienintėlis!) žibutės epitetas „padangių sesė". Ar šitas metaforinis epitetas tėra vien atsitiktinai pataikytas gražus epitetas išreikšti žibutės dangiškam žydrumai? Ne, „padangės sesė", kaip viso eilėraščio įsiskaitymas atskleidžia, žibutė yra ne tik savo dangišku žydrumu, bet visų pirma savo ryšių intimumu su visu visatos pasauliu, su visu „dangumi", nors ji ir „iš molio" augo. Vadinasi, padangės sesės epitetas poetui iškilo ne iš paprasto žibutei gražaus šodžio ieškojimo, o visų pirma iš pagrindinės tikrovės tiesos atskleidimo, kad kiekvieną, net ir tokią kuklią, kaip žibutė, gyvybę intymūs ryšiai sieja su visu visatos pasauliu. Panašiai ir visos aukščiau iškeltosios metaforos, kurios vieningai plėtoja pagrindinį „padangės sesės" epitetą, nėra kilusios iš paprastos „gražių" žodžių medžioklės, nes tai, kas jas šiame eilėraštyje daro gražias, nėra patsai jų „gražumas", vadinasi, puošnumas, o, atvirkščiai, tiesus paprastumas, paprastas išsakymas tiesos, kad visa, kas yra, yra gyvoje vienybėje. Visa, kas yra, pulsuoja vienu gyvybės ritmu: todėl ir žibutė savo žydrį skleidžia į visą „žemės dieną" ir žėri visų „amžių ugnimi". Ir tai, kas atrodo paprasta ir menka, spindi visa visatos didybe: „ir kai ji puošia pagirio brydį, visatos pilnis jos žiedu žydi". Ir tai, kas, atrodo, tetrunka dieną, susieta su amžiais: „ir ji kiekvieną dieną viengungę į amžių gyvą audinį jungia". Ir tai, kas, atrodo, žeme surakinta, laisva saulės toliams: „ir nors žibutė iš molio augo... jos žiedu toliai ir saulė kvepia". Ir todėl žibutė yra padangės sesė ne tik savuoju dangaus žydrumu, bet ir savo menama žemės dangiškumo mįsle: „kiek daug ši žemė dangiško slepia".

Tikime, jog šiuo Baltrušaičio eilėraščiu paryškinome, kuria konkrečia prasme turinys ir forma literatūros veikale sudaro tokią intymią vienybę, kad formos radimas vyksta ne kitu keliu, kaip pačio turinio išplėtojimu, ne specialiai ieškant, o savaimingai. „Savaimingai" betgi nereiškia: sauvališkai, lyg formos pasirinkimas priklausytų tiktai nuo kūrėjo fantazijos. Greičiau atvirkščiai, „savaimingai" reiškia: vidine turinio būtinybe. Forma visada jau yra duota pačio turinio.

Turinio ir formos tokio organiško ryšio atskleidimas duoda pagrindą atsakyti ir mums rupimąjį literatūros ir gyvenimo, arba, kitais žodžiais, grožio ir gyvenimo tiesos klausimą.

Kai rašytojas teigia „menas menui", jisai, kaip ankščiau nurodėme, faktiškai mano „man terūpi forma" ir tuo pačiu tylomis prileidžia, kad grožis reiškiasi tiktai forma. Esame betgi atskleidę, 1) kad forma pirmine prasme yra daugiau, negu tik išorinė forma (kuri viena paprastai turima galvoje, vartojant formos terminą) ir 2) kad forma pirmine prasme tiek intymiai priklauso turinio, kad iš tiesų nėra sauvališkai kuriama, o paties turinio vidiniu būtinumu diktuojama. Šitų dviejų atskleidimų šviesoje betgi matyti, kad **grožio suvedimas į formą, suprastą žodinės išraiškos prasme, nėra teisėtas.** Visos tos žodinės priemonės, kurias laikome gražios kalbos pagrindu, iš tiesų pačios savaime, atskirai paimtos, nėra nei gražios, nei negražios. Gali, iš tiesų, žodinės priemonės būti ir puošnios, bet dėl to dar nebūtinai bus gražus ir patsai literatūrinis veikalas. Nepakanka eilėraštį prismaigstyti metaforų ir taisyklingai surimuoti bei suritmuoti, kad jis jau būtų ir gražus, vadinasi, turėtų meninio kūrinio vertę. Gali eilėraštis ir knibždėte knibždėti metaforomis, ir tačiau nebūti poetiškas, — tuo atveju, kai šios metaforos tebus retorinės puošmenos, vidiniu būtinumu neišaugusios iš turinio. Gražiomis yra grožinės kalbos priemonės ne pačios savimi, o tiktai kaip tam tikro turinio išraiškos. Grožis, būtent, yra daugiau, negu tik „graži kalba". Tiesa, kiekvienam meniniam kūriniui graži kalba privaloma, tačiau nė vienam nėra ji, antra vertus, pakankama. Nėra meninio kūrinio, kuris nebūtų gražios kalbos kūrinys, bet ne kiekviena graži kalba jau verta meninės kūrybos vardo. Tai ir nurodo: **tikroji grožio „vieta" nėra nei forma, suprasta žodinės formos prasme (kaip dažnai linkęs manyti rašytojas), nei turinys (kaip neretai norėtų manyti skaitytojas, paprastą intriginį įdomumą vadindamas gražumu). Grožio tėvynė, vaiz-**

dingai tariant, ant formos ir turinio ribos — formos adekvatume (atitikime) turiniui. Gražiu vadiname kūrinį, kuris pasiekia formos ir turinio harmoniją, kuriame forma apvaldžiusi turinį ir turinys išsiplėtojęs savo vidine forma.

Šituo grožio „vietos" atskleidimu mūsajame grožio ir tiesos santykių klausime pasiekiame ypatingą posūkį. Atskleidėme grožį kaip formos ir turinio vidinę vienybę, kaip formos ir turinio atitikimą. Bet ar ne tuo pačiu, kuo dabar aptarėme grožį, aptariame ir meninę tiesą? Ar tai, kas daro kūrinį meniškai tikrą, nėra taip pat vidinė turinio ir formos vienybė, formos ir turinio atitikimas? Ar nesame tuo būdu atskleidę, kad tikroji grožio „vieta" yra ne kitur, kaip meninėje tiesoje? Jei tikroji grožio „vieta" yra tiesa, tai ar grožio kūrimas nėra savaime ir tiesos atskleidimas? Tiesa tuo būdu išaiškėja nebėsanti grožiui svetimas dalykas, bet patsai grožio pagrindas. Grožio versmė — tiesa.

3. Meninės tiesos prasmė

Nors šis tiesos, kaip grožio versmės, atskleidimas ir yra reikšmingas žingsnis mūsosios problemos sprendime, tačiau klausimo galutinio atsakymo jis dar nereiškia. Jeigu šisai grožio ir tiesos santykio nušvietimas ir gali patenkinti rašytoją, susirūpinusį savo savarankiškumo išsaugojimu, tai betgi visuomenei, norinčiai literatūroje matyti idėjinę gyvenimo vadovę, jisai nepakankamas. Atskleisti, kad grožio versmė yra tiesa, dar nereiškia atskleisti, kad tuo pačiu grįžtamai grožis tarnautų ir gyvenimo tiesai. Klausimas, ar grožis gali tarnauti gyvenimo tiesai, lieka dar galutinai neatsakytas.

Pastarajam klausimui pilnai atsakyti tenka konkrečiau išsiaiškinti, kokia meninės tiesos prasmė. Pastarojo klausimo išsprendimas savaime atsakys ir pirmąjį klausimą.

Ką suprantame menine tiesa, meniniu tikrovės atskleidimu? Pirmiausia šį klausimą negatyviai atsakant, tenka akcentuoti meninės tiesos skirtingumą nuo mokslinės tiesos. Vienas dalykas yra meninės tikrovės atskleidimas ir kitas — mokslinis pažinimas. Mokslinio pažinimo uždavinys — atskleisti tikrovę, kokia ji yra savo brutaliame faktiškume. Atitinkamai mokslinė tiesa yra atskleidimas tikrovės, kaip ji faktiškai yra. „Faktiškai" šiuo atveju reiškia: savyje, savuose priežastingumo santykiuose, be sąryšio su žmogumi. Tuo tarpu meninio tikrovės atskleidimo uždavinys — atskleisti tikrovę, kaip ją pergyvena žmogus, vadinasi, — sąryšyje su žmogumi. Jei todėl mokslinę galima vadinti fakto tiesa, tai meninę tiesą tenka charakterizuoti prasmės tiesa. Nes atskleisti tikrovę, kuo ji yra žmogiškajam pergyvenimui yra lygu atskleisti šios tikrovės žmogiškąją prasmę — nušviesti, kuo ši tikrovė žmogui yra ar gali būti. Kaip tik šia prasme meninė kūryba yra žmogaus kūryba par excellence: žmogus yra ne tik meninės kūrybos subjektas (kūrėjas), bet drauge ir objektas (pagrindinė tema). Ir tada, kai poetas rašo apie krintančias žvaigždes (B. Brazdžionis), žibutę (J. Baltrušaitis), ar vabalėlį (St. Santvaras), iš tiesų jisai rašo tik apie save patį, žmogų, — ne apie žvaigždes, žibutę ar vabalėlį, kuo jie patys sau yra, bet kuo jie yra žmogui. — gyvenančiajam žmogui.

Šisai meninės tiesos skirtingumas nuo mokslinės tiesos reiškia, kad meninė tiesa yra kita, negu paprastas fotografinis patirtinės tikrovės perteikimas. Toksai patirtinės tikrovės atskleidimas yra mokslo, o ne meno uždavinys. Didžioji natūralizmo nuodėmė ir buvo pastanga sumokslinti meninę tiesą, užmirštant jos pagrindinį skirtingumą nuo mokslinės tiesos. Kol rašytojas pasitenkina tiktai išorinių apraiškų („faktu") aprašymu, vadinasi, kol jis nepajėgia pro faktų paviršių įžvelgti aprašomosios tikrovės žmogiškosios prasmės, tol tikrovė jam lieka brutaliu faktu ir tol visi šios tikrovės aprašymai lieka pakibę tarp „žemės ir dangaus", tarp mokslo ir meno. Natūralistinis tikrovės pertiekimas nepasiekia nei mokslinio tikslumo, nei meninio vertingumo. Nepasiekia natūralizmas mokslinio tikslumo, nes pasitenkina tiktai kasdienine akimi, mažiausiai patikimu instrumentu, kai tuo tarpu mokslas savo dispozicijoje turi subtilesnių metodų. Nepasiekia natūralizmas nė meninio vertingumo, nes, užsidarydamas brutaliuose faktuose, iš anksto atsisako tų gilesnių tikrovės sąryšių įžvelgimo, kuris vienas meninę kūrybą daro tuo, kuo ji yra — prasmingu žmogiškosios tikrovės nušvietimu.

Tokio natūralizmo vertinimo visai nepaneigia faktas, kad ir autoriai, skelbusieji natūralistinę meno teoriją, yra sukūrę meninės vertės — ir didelės! — kūrinių. Šitas faktas teliudija, kad jų meninė jėga mokėjo pirminiu tikrumu prasiveržti ir pro netikros teorijos varžtus.

Ką pasiekiame mūsų klausimo sprendimui, atskleisdami meninę tiesą, kaip prasmės tiesą? Ką reiškia meninės tiesos prasmiškumas? Kas, apskritai, yra prasmė?

Pirma. Jei fakto tiesa atskleidžia, kas kuo yra savyje, tai prasmės tiesa kuo, kas yra ryšium su kitu, ką jis šiam kitam reiškia, ir būtent, ką jis reiškia pačiam prasmės klausimo kėlėjui — žmogui. Atskleisti kieno nors prasmę yra lygu atskleisti jo prasmę žmogui. Kiekviena prasmė yra žmogiškoji prasmė.

Antra. Prasmė yra esmiškai susieta su visuma. Atskiras dalykas, imamas atitrauktai nuo savo sąryšio su kitais, tėra brutalus faktas. Savo prasmę atskiri dalykai įgyja tiktai visumos sąryšyje. Tiktai visumos, arba būties, žvilgis atskleidžia, ką atskiras dalykas reiškia, kokią žmogiškąją prasmę jisai savyje slepia. Atskirų būtybių žmogiškoji prasmė nušvinta tik būties visumos šviesoje.

Suglaudžiant šiuodu prasmės nomentus, galima pasakyti, kad prasmės atskleidimas yra atskirųjų būtybių tikrovės žmogiškosios prasmės atskleidimas būties visumos žvilgiu.

Esame atskleidę, kad atskleidus tikrovės prasmę yra lygu atskleisti jos žmogiškąją prasmę. Bet: ką reiškia šitas prasmės atskleidimas pačiam žmogui, pačiai prasmę teikiančiajai būtybei? Kokia tikrovės prasmės atskleidimo prasmė? Ne kita, kaip pačio žmogaus, pačios žmogiškosios egzistencijos būties prasmės išskeidimas. Atskleisti tikrovės žmogiškąją prasmę tuo pačiu ir savaime yra atskleisti ir pačio žmogaus prasme, atsakyti žmogui jo prasmės būties visumoje klausimą — atsakyti klausimą, kas yra žmogus ne tik kaip išorinės tikrovės faktas, bet visų pirma, kas yra žmogus, kaip jis patsai, kaip prasmės ieškotojas ir prasmės teikėjas.

Bet: ar atsakyti žmogui jo prasmės, vadinasi, jo padėties būties visumoje klausimą, nėra lygu pateikti jam idėjinį žvilgį? Nes ar idėjiškumas nėra patsai toksai žmogui jo prasmės būties visumoje nušvietimas? Ar tad meninė tiesa savo prasmiškumu nėra savaime ir idėjinė tiesa? Iš tiesų, jei meninė tiesa yra prasmės tiesa, tai tuo pačiu ji yra ir idėjinė, arba pasaulėžiūrinė tiesa.

Savo meninės tiesos prasmiškumu kiekvienas literatūrinis kūrinys savaime yra ir idėjinis kūrinys, nes ta būties šviesa, kuria rašytojas peršviečia savo atskleidžiamąjį pasaulį, jį iš brutalaus fakto paverčia žmogiškai prasminga tikrove, yra ne kas kita, kaip būties visumos, vadinasi, pasaulėžiūrinis žvilgis. Ta būties šviesa, kuri rašytoją įgalina atskleisti giliuosius tikrovės sąryšius, laimima ne kitur, kaip pagrindiniame pasaulėžiūriniame apsisprendime, kurio vardu — Būties ar Nieko — tenka vadinti gilųjį visos tikrovės pagrindą. Kiekviena literatūrinė kūryba, kuri nėra šio pagrindinio apsisprendimo nušviečiama, lieka tuščias žaismas, stokojąs vidinės rimties ir gelmės. Gali iš tiesų savo darbe likti pasaulėžiūriškai abejingas mokslininkas, nes jis iš anksto apspręstas tiktai faktų, tiktai faktinių sąryšių ir santykių ieškojime. Negali betgi savo kūryboje likti pasaulėžiūriškai abejingąs rašytojas, nes jisai pašauktas patsai kurti savitą pasaulį gilesniųjų tikrovės sąryšių atskleidimo pagrindu. Ir iš tiesų, koksai pačio rašytojo žvilgis į būties visumą, toks ir jo kuriamasai pasaulis bei žmonės. F. Sillanpää kūriniais srovi ateistinė gyvybės amžinumo, bet mūsų pačių praeinamumo pasaulėžiūra. François Mauriac kūriniai gyvi teistiniu žvilgiu į tik tai — žmogiškosios būties niekingumą. Rainer Maria Rilkės elegijomis išsilieja žmogiškasai begalinybės ieškojimas pačioje baigtinėje žmogaus būtyje. Paul Claudel odėmis veržiasi dieviškosios šviesos pasaulyje radimo džiaugsmas.

Kada tokiu būdu išskleidžiame kiekvienos literatūrinės kūrybos idėjiškumą, suprastą pasaulėžiūriškumo prasme, ar neprieštaraujame savo pačių ankstesniam literatūros ideologiškumo paneigimui? Ar neprieeiname to paties„ ką pirma neigėme? Ar pasaulėžiūriškumas nėra tiktai kitas vardas ideologiškumui?

Tokiu būdu iškeltam priekaištui išaiškinti ir mūsų minčiai galutinai išryškinti privalu išsiaiškinti meninės tiesos skirtingumą nuo *filosofinės* tiesos. Meninę tiesą atskyrėme nuo mokslinės tiesos, atskleisdami, kad pastaroji yra fakto, o pirmoji prasmės tiesa. Bet ar nėra ir filosofinė tiesa taip pat prasmės tiesa? Ar filosofija taip pat nesistengia per išorinės tikrovės faktų paviršių žvelgti į giliuosius tikrovės sąryšius ir ieškoti jų žmogiškosios prasmės? Ar filosofinė tiesa taip pat nėra faktinės tikrovės nušvietimas pasaulėžiūriniu būties visumos žvilgiu?

Taip, ir filosofinė tiesa yra prasmės tiesa, tačiau skirtingu būdu, negu meninė tiesa. Pastaroji tikrovės žmogiškąjį prasmingumą atskleidžia betarpiškai, konkrečiais vaizdais, pirmoji tarpiškai, abstrakčiomis savokomis. Filosofas tikrovę nušviečia refleksine sąvokos šviesa, rašytojas — betarpiškame tikrovės pergyvenime kilusiais vaizdais. *Filosofas atskleidžia bendrąsias būties struktūras, rašytojas — konkrečią gyvenimo tikrovę.*

Šituo savo konkretumu meninė tiesa, vaizdingai tariant, taip betarpiškai įaugusi į gyvenimo tikrovę, kad jai klaidos (netiesos) pavojus dar neiškyla. *Meninė tiesa savo betarpišku natūralumu visada savaimingai tikra.* Kita šiuo požiūriu filosofinės tiesos padėtis. Tiesa, ir filosofija privalo būti įaugusi į gyvenimo tikrovę, tačiau ne tokiu betarpišku būdu, kaip meninis tikrovės atskleidimas. Pačiam esminiam tikrovės nušvietimui filosofija priversta savotiškai nuo betarpiškos gyvenimo tikrovės „atsitraukti" — atsitraukti (abstrakuoti) visa, kas tik atskira ir tik atsitiktina, kad iškiltų į sąvokos šviesą bendroji ir būtinoji dalyktų esmė. Tačiau su šiuo „atsitraukimu" (butinąja tikrovės esmės įžvelgimo sąlyga) iškyla ir klaidos galimybės pavojus — netiesos grėsmė. Ieškant tikrovės sąvokinio nušvietimo, rūpinantis tikrovės pakėlimu į sąvokos rangą, grėsia pavojus „atsitraukti" nė tik nuo to, kas tik — atskira ir tik — atsitiktina, bet ir nuo pačios tikrovės esmės (arba klaidingai dalines apraiškas suvisuotinant ir atskiras tiesas apibendrinant, arba tiesiai pačią atsitiktinybę palaikant būtinybe). Kad šita ne tiesos grėsmė filosofijai nėra tiktai teorinė galimybė, bet realus faktas, liudija visa filosofijos istorija — vienas antrą tiesiai neigiančių — izmų kovos istorija. Tiesa tegali būti viena, ir tačiau filosofijų yra nemažiau, kiek buvo ir bus tikrų filosofų — kūrėjų. Tiesa, galima visą šitą filosofijų gausą pačio pagrindinio klausimo požiūriu suvesti ir į vieną dramatišką ateizmo ir teizmo kovą, tačiau padėties tas nekeičia. Tiesa tėra viena, ir negali būti abu lygiai teisingi. Arba teistinis Būties teigimas, arba ateistinis „nieko nėra" atskleidimas. Negali ateistas sutikti su teizmo tiesa, teistas negali ateizmui tiesos pripažinti. Kaip teistui Dievo neigimas tėra tuščias nihilizmas, taip ateistui Dievo mintis tėra preloginis (primityvus) prietaras. Ir tačiau tik vienas turi tiesą! Kuris — amžinai klaus ateities filosofija.

Kuris? — amžinai klausia ne tik filosofas, bet ir kiekvienas žmogus, nes šitas klausimas nėra tiktai teorijos, bet visų pirma konkretaus gyvenimo klausimas. Kiekvienas žmogus pačiu savo gyvenimu klausia, kas yra jis patsai: ar iš Būties kilęs (sukurtas) ir Būčiai skirtas (nemirtingas) asmuo, ar tik vienas momentas biologinio gyvybės perteikimo grandyje, pačioje savo gyvybėje slepiąs mirtį. Pačiu savo gyvenimu žmogus šį klausimą kelia, ir pačiu savo gyvenimu jį atsako: vienaip gyvena, savo dalią neša, tasai, kuriam ši dalia Apvaizdos skirta, antraip kuriam „nieko nėra". „Vienaip — antraip" nereiškia betgi būtinai, kad pirmasis tobuliau gyventų, negu antrasis: gali ir pirmasis, nežiūrint Būtimi tikėjimo, netobulai gyventi, ir, atvirkščiai, gali ir antrasis, nors jam „nieko nėra, ir todėl visa leista", būti tobulu. Tačiau, jei netobulai gyveno tas, kuriam yra Dievas, savo netobulybę (savo minties ir gyvenimo bedugnę) pergyveno, kaip kaltę, gi jei netobulai gyvens tas, kuriam „nieko nėra, ir todėl visa leista" ir tik jis neabejos savo tiesa, nejaus kaltės, liks „anapus gėrio ir blogio". Atseit, šitą „vienaip — antraip" tenka labiau suprasti psichologine pergyvenimo, negu moraline faktinio vertingumo prasme. Štai šita psichologinio pergyvenimo prasme teizmas ir ateizmas nėra tiktai teoriniai metafiziniai atsakymai, bet ir konkrečios žmogiškosios tikrovės jėgos, konkrečios žmogiškosios būties galimybės. Vadinasi, nors metafiziniu požiūriu teisingas tėra arba teizmas, arba ateizmas, psichologiniu požiūriu abu yra lygiai „tikri" — abu lygiai esą, lygiai realiai apsprendžią žmonijos istorinį kelią. Ateizmas yra toks pat realus žmogiškosios tikrovės duomuo, kaip ir teizmas.

Iš pastarojo konstatavimo tenka suprasti ir mūsų ankstyvesnysai atskleidimas, kad meninė kūryba savo betarpiškumu konkrečiai gyvenimo tikrovei yra laisva nuo klaidos grėsmės. Klaidos grėsmė iškyla tiktai su tikrovės sąvokinio nušvietimo pastanga — teoriniu pagrindinių būties esmės klausimų sprendimu, vadinasi, tiktai filosofinėje plotmėje. Šiuos klausimus atsakyti, rizikuojant klaida, filosofo, o ne rašytojo — menininko uždavinys. Meninės kūrybos uždavinys tėra konkrečiai betarpiškas žmogiškojo tikrovės prasmingumo atskleidimas. Gi pati konkreti tikrovė, kaip tokia, nėra nei teisinga, nei neteisinga — dar anapus sąvokinio tiesos ir klaidos skyrimo.

Tuo pačiu *anapus tiesos ir klaidos* lieka ir meninė kūryba, meninis konkrečios tikrovės savo betarpiškume (dar nesąvokiškume) atskleidimas. Kaip konkrečioje tikrovėje lygiai „tikri" (realūs) ir ateizmas, ir teizmas, taip lygiai meniniu požiūriu tikra ir ateistinė, ir teistinė literatūra. Tikros — ir ateistinė, ir teistinė — abi literatūros ne kaip teoriniai atsakymai į klausimą, yra Dievas ar nieko nėra, bet kaip konkretūs atskleidimai teizmo ir ateizmo psichologinę žmogiškosios laikysenos galimybių prasme. Tikra yra teistinė literatūra ne kaip Dievo buvimo įrodymas, bet kaip tikras (autentiškas) atskleidimas teistinio gyvenimo. Lygiai tikra ir ateistinė literatūra, bet ne kap „nieko nėra" įrodymas, o tik kaip atskleidimas, kokiu būdu gyvena žmogus, kuriam arba „nieko nebuvo", arba Dievas jau mirė. Šita prasme lygiai tikras ir F. Sillaipää, kurdamas žmones, kuriems nieko kito nėra, kaip amžina gyvybės tėkmė; ir Fr. Mauriac, rodydamas žmogų, iš pačios gyvenimo niekingumo patirties randantį kelią į Būties džiaugsmą; ir F. M. Dostojevskis, nušviesdamas žmogų, dramatiškai gyvenantį „yra ar nėra" netikrybės įtampą.

Klaida ateina į meninę kūrybą ir padaro ją netikrą tiktai tada, kai ši, atitrūkusi nuo betarpiško gyvenimo tikrovės pergyvenimo, imasi ieškoti grynosios („sąvokinės") pažinimo tiesos, kada meninė kūryba, užuot siekusi atskleisti žmogiškąjį tikrovės pergyvenimą, imasi pastarąjį aprioriškai konstruuoti pagal ideologinę tezę. *Klaidos pavidalas literatūroje yra tezė. Teziškumas daro literatūrą netikrą net ir tuo atveju, kai pati tezė gali būti ir teisinga*, nes kiekviena tezė pačiu savo sąvokiniu bendrumu verčia „apibendrinti", tai, kas tėra viena žmogiškoji galimybė, padaryti vienintele žmogiškosios laikysenos galimybe, „norma", ir visas kitas žmogiškąsias galimybes laikyti tiktai nukrypimais. Ateistinė tezė savaime verčia rašytoją visus gyvenančiuosius Apvaizdos tikėjimu, vaizduoti prietarų žmonėmis, atsilikėliais. Teistinė tezė verčia rašytoją visus tikinčiuosius vaizduoti tobulesniais tiesos vaikais, o netikinčiuosius, atvirkščiai, klaidos ir nuodėmės vergais. Abiem atvejais iš anksto pamirštama, kad neteisinga „savuosius", „tiesą turinčiuosius", laikyti natūraliai geresniais, nes tam tikros tiesos išpažinimas nevisada ir nebūtinai padaro ir patį žmogų teisingą: visada žmogaus gyvenimą ir jo mintį („turimą tiesą") skiria didesnė ar mažesnė bedugnė, niekada negyvena žmogus savo norminiu idealu, nors ir vasąda jo siekia („gera matau — bloga seku"). Lygiai abiem atvejais iš anksto pamirštama, kad neteisinga „svetimuosius", „klaidingai mąstančiuosius" tamsiai vaizduoti, nes nėra vienaprasmiško atitikimo tarp klaidingo idealo ir klaidingo gyvenimo: ir objektyviai klaidingos pasaulėžiūros žmogus subjektyviai gali būti padorus žmogus. Abiem atvejais šita prasme *kiekviena tezė fal-*

sifikuoja kūrėjo žvilgį į gyvenimą, padaro jį netikrą.

4. Idėjinės ir tendencinės literatūros skyrimas

Vaizdingai idėjinės ir tezinės literatūros skirtumą galėtume išreikšti šventojo (švento žmogaus) ir moralisto (šventumo skelbėjo) skirtumu.

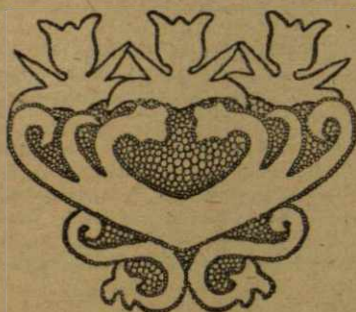
Šventojo tiesa savo kilme asmeninė, ir tačiau savo verte reali, o moralisto tiesa savo kilme neasmeniškai objektyvi, ir tačiau tiktai formalios vertės. Šventuoju tapti galima tiktai asmenine pastanga, moralistu pasidaryti pakanka etiką išstudijuoti. Šventasis savo tiesą semia iš savęs pačio, iš savo asmeninio gyvenimo, moralistas — iš objektyviųjų normų lobyno „būtinai ir visuotinai" galiojančio (moralisto akimis, išeiti iš savo paties gyvenimo atrodo pavojingu subjektyvizmu, tiesos sureliatyvinimu). Šventasis gera ir bloga skiria savo patirtimi, moralistas „iš anksto" žino, kas gera ir bloga pagal etikos objektyviai susektą vertės matą. Ir „žino" dargi geriau, negu šventasai. Šventajam, jaučiančiam begalinį gyvenimo komplikuotumą, nelengva konkrečioje situacijoje rasti, kas gera ir bloga. Moralistui viskas aišku: iš anksto išdirbtos įstatymų, leidimų ir draudimų tabelės leidžia ir painiausias situacijas lengvai išspręsti. Ir tačiau visa moralisto tiesos vertė pasirodo grynai formali, kada pastarasai kiekvieną savo pamokslą priverstas baigti žodžiais: „nežiūrėkite, kaip aš gyvenu, teklausykite, kaip aš mokau". Ir atvirkščiai, šventojo tiesa, nežiūrint savo asmeninės kilmės, iškyla kaip objektyvi realios vertės tiesa, kai šisai, paklaustas, kaip reikia gyventi, gali pasitenkinti atsakymu: „kovokite gyvenimo kovą, kaip aš ją kovoju". Kai moralistui gėrio ir blogio skyrimas tėra tiktai formalus „galima ir negalima" skyrimas, tai šventajam gėrio ir blogio skyrimas yra realus vertės ir nevertės atskleidimas.

Panašiai tenka aptarti ir idėjinės literatūros santykį su tezine literatūra. Idėjinė literatūra yra iš esmės asmeninė, nes ji išauga iš asmeninio tikrovės pergyvenimo, tezinė literatūra kyla iš apriorinės pažiūros į tikrovę. Kai idėjinės literatūros kūrimas vyksta asmeniniu tikrovės atskleidimu, tai tezinės literatūros kūrimas vyksta aprioriniu konstruavimu pagal iš anksto turimą objektyvią normą. Kai, pvz., rašytojas-kūrėjas kurdamas savo personažus plėtoja juos vidiniu iš anksto nepramatomu būtinumu, tai tezinis romano gamintojas jau iš anksto žino, kokiais keliais jis turi vesti savo veikėjus. Ir tačiau, nežiūrint, kad idėjinė literatūra (išauganti tiktai iš asmeninio tikrovės pergyvenimo), palyginta su tezine literatūra (kylančia iš sistemingos ideologijos), atrodo subjektyvi, tikroji tiesos atskleidimo vertė priklauso jai, o ne antrajai. Tezinė literatūra, tiesą sakant, nieko naujo atskleisti ir nenori, nes ji tik iliustruoja iš anksto žinomą tezę, ir negali, nes ji atitrūkusi nuo betarpiško tikrovės pergyvenimo vienintelės tikros kūrybinio tiesos atskleidimo versmės. Kai tezinė literatūra, užuot išaugusi iš betarpiško tikrovės pergyvenimo, nori jam užmesti ideologinių tezių tinklą, tai idėjinė literatūra atskleidžia patį vidinį tikrovės idėjiškumą žmogiškąjį reikšmingumą.

Kaip radikaliai skirtingos savo kilme, taip radikaliai skirtinos ir tezinė literatūros veikme, savo įtaka į skaitytoją.

Vaizdingesniam šito skirtumo išryškinimui teikime toliau aną šventojo ir moralisto paralelę, analoginę idėjinės ir tezinės literatūrų skirtybei. Šventasis nesiekia nieko tiesiai mokyti: ne todėl, kad jis norėtų pavydžiai savyje užsidaryti ir nenorėtų savo tiesos šviesa padėti rasti kelią ir kitiems, bet tik todėl, kad jisai pasitiki, jog geriau jo tiesą liudija asmeninis jo gyvenimas, negu tai pajėgtų ir gražiausia kalba. Pasitiki ne anuo išdidumu „pažiūrėkite į mane — aš pavyzdys", o tuo kuklumu, kuris baiminasi kitiems daugiau skelbti, negu kuo jisai pats gyvena. Ir kada kalbėsi tu su šventuoju, neliesi didžiojo klausimo, kas gėris ir kas blogis, o kalbėsi paprasčiausiais gyvenimo klausimais, ir vis dėlto jausi atsakymą ir į anuos didžiuosius klausimus. Kitaip sutiks tave moralistas. Nepasitikėdamas konkretaus pavyzdžio šviesa ir bijodamas, kad nemokėsi jo prasmės išskleisti, jisai jaus pareigą imperatyviškai įsakyti, kuriuo keliu tu privatai eiti. Ir tačiau daug aiškesnė pavyzdžio, paties gyvenimo kalba, negu pamoksliniai imperatyvai. Gali pastarųjų „tiesą" ir pripažinti, ir vis dėlto gyventi, kaip gyvenęs, kaip pirmosios (gyvenimo kalbos) tiesai negali nepaklusti. Nepaklausai moralisto, nors jis ir įsako, bet nusilenki šventajam, nors šis tik apeliuoja.

Panašiai kaip moralistas nori visus įtikinti ir tezinė literatūra. Tačiau iš tiesų ji įtikina tik tuos, kurie jau iš anksto teikiamąja teze tiki. Nes įtikinti („netikinčiuosius") galima ne žodžiais, tegu ir vaizdingais, įvilktais į konkretų pavidalą (tas, iš tiesų, ir tėra tezinė literatūra), bet tiktai pačios tikrovės nauju kūrybiniu nušvietimu, atskleidžiančiu, kas anksčiau dar nebuvo įžvelgta. Ir atvirkščiai, idėjinė literatūra, nors specialiai ir neangažavusi savęs jokiai apologijai, pasireiškia ta pačia sugestijos jėga, kuria be žodžio savo švieson mus įtraukia šventasis. Įtraukia ne dialektinė minties jėga, bet pačiu savo paprastumo gilumu, ne teologinė erudicija, bet savo gyvąja dvasia. Panašiai mus, skaitančiuosius, veikia ir teistinis rašytojas, neversdamas savo veikėjus diskutuoti Dievo klausimą su bedieviais, tik atskleisdamas Dievą žmoguje, kasdieniniame gyvenime, likimo, smūgiuose, gyvybėje ir mirtyje. Lygiai mus veikia ir ateistinis rašytojas, ne įrodinėdamas Dievybės minties prelogiškumą (prietaringumą) ar dvasininkų palaidumą, o tik nušviesdamas žmogų kuriam nieko nėra, kuris gyvena nebūtimi ar kitais suabsoliutintais pakaitalais (pažanga, mokslu, menu ety.). Veikia abu (ir teistinis ir ateistinis rašytojas) nors tik vieną galime „savu" laikyti. Veikia ir „svetimasis" apeliuodamas mus patikrinti ir tuo pačiu pagyvinti mūsų tiesą. Ir veikia abu ne kartui, o amžiams. Kai tezinė literatūra praeina su savo tikinčiaisiais („partijomis"), tai idėjinė literatūra lieka gyva visų laikų žmogui, panašiai, kaip užmirštami ir gražiausi pamokslininkai, bet amžinai lieka gyvi šventieji, nors ir paprasčiausi. Žodžiai nors ir gražūs, praeina, o tiesa lieka — lieka amžinai graži.

MARIUS KATILIŠKIS

Paskendusi Vasara

Brangi ir maloni toji vieta, kur praleidom kūdikystę. Jos niekados neužmiršim, nors patys būsim užmiršti...

Byron

Tai jūs skęstate praeities rūkuose — medžiai — didžiųjų mano atminimų vasaros. Basų kojų brydė dar buvo likusi žvangučių lankoje, kur pūkinės miglos ritosi iš slėnio ir nuėjo pjovėjų būrys, tuo metu, kai pailsęs saulės atšvaitas tiško plieno ašmenyse. Žioravo pašvaistė už miško ir negeso ištisą naktį ir baltavo rūmų sienos pro šakas tartum mėnesienos lopiniai — o toliau linų žydėjimas ir gubos, gubos virpančiame ore...

Žalsvai balsgana dėmė, kaip liepos naktis, kaip sodrios ganyklos, kuriose pranyko duobėtas sėdybų kelias. Ant jų rymojo ištryškusi ugnies versmė, nubrėžusi iškilnų lanką ir įsibridusi sietuvoje: didelė, skaisti ir šilkinė dermės — juosta, tartum pilnaties dignis, glėbusi mano vešlųjį sodą. Pro tuos skliautus — puošnius sutiktuvių vartus, išėjau anuomet...

Kur tieji vandenys, ištvinę ir klegėję pavasario riksmu aukštuose krantuose? Dar kartą persisvėriau per tilto turėklius ir laukiau. Nes žemiau, juodoje lygmėje supdavosi visos žvaigždės ir išsinerdavo Vandenė, žalia, sidabruotais žvynais. Ji sėdėdavo ant slidžių akmenų kol žara pasiekdavo rytų kampą ir gręždavo varvančias kasas, žalias ir ilgas kaip lelijų virkščios...

— — — — — — — — — —

Kiemo balsai pamažėle rimo, o svirpliai grojo vis smarkiau ir smarkiau. Kaip tolima vamzdelių muzika niūniavo uodų spiečiai ir girdėjosi švilpiantis šikšnosparnio skridimas. Aldona sėdėjo ant suolelio ir dainavo, ir vakaro vėsuma tvino pro atvirus langus šimtais slaptų kuždesių — tai naktis alsavo ir atsikvėpė iš gilumos, iš laukų ir sodžių, esančių anapus girių...

Medžiai sunkūs ir juodi gulo ant sienų ir stogo, tik siauras tarpas, tartum miško spindis, ryškiai skyrėsi pilša nakties spraga. Aš dar vis neužmiegu, ir Aldona tebesėdi po vijokšliais ir dainuoja taip gražiai, kad suklusta naktis ir svirpliai liaujasi groję...

O tačiau...

Aš griebiu Augustą už peties.

— Ė, ar tu nemiegi, Augustinai?...

— Ne... O tu, ko nemiegi?...

— Kas ten keliasi nuo malūno?... Tu tik pažiūrėtum...

— A... Tai, tur būt, Vandenė plukdosi Girstulėj...

— Vandenė?...

— Najo... Ji laukia savo mieliausio, ateinant iš Baručio skardžiaus.

— Ar jis ateis, Augustinai?...

— Turi ateiti... Gi va — ar negirdi?... Jis jau pučia birbynę brisdamas rasa...

— Aš jau seniai girdžiu jį švilpaujant, tik maniau vis, kad šikšnosparnis...

— Ne...

— O kas ten sode kniauksi, juokiasi ir dejuoja?... Ar ne apuokai?...

— Kas tau sakė, kad apuokai?...

— Gi piemenys sakė...

Augustinas užsidega cigaretę ir pučia dūmus tiesiai į mane. Jis gudrus be galo ir viską žino...

— Ką tie piemenys išmano... Tai laumės už sodo prie giliosios sietuvos vartosi per miglą ir šaiposi iš Vandenės... Ją erzina visaip...

— Ar ta Vandenė gera, Augustinai?...

Mane pagauna šiurpulys. Augustinas pučia dūmus ir juokiasi:

— O cho cho... Ji bent sutvėrimėlis...

Saldus levendrų kvapsnis krinta iš aukštai, ir juodi medžiai gūla ant sienų. Aldona persisveria per langą vidun ir klausosi. Jos neaiškus siluetas tik matomas dūluojančiame lango ketvirtainyje.

— Aš tau papasakosiu, Vyteli... Ji buvo jauna ir labai graži ir dvaro ponas užsigeidė pasiglemžti ją sau. O ji turėjo bernelį, ir jie mylėjosi ir ruošėsi vestuvėms. Tai ponas jį atidavė į rekrūtus, ir jį surišę išvarė svetur. Ji priešinosi kaip įmanydama, o piktasis ponas liepė ją uždaryti malūne ir skriaudė nelaimingą. Tada, nebepakęsdama nuoskaudos, šoko vargdienė iš aukšto malūno ir nusiskandino giliam sūkury. O jisai pabėgo iš rekrūtų ir atėjęs klausė, kur jo numylėta. Ir jam pasakė, kas buvo atsitikę. Tris naktis iš eilės jis sėdėjo toj vietoj, kur ji paskendo, ir verkė. O paskui patykojo poną ir užmušė ir patsai, nuėjęs Baručio skardin, pasikorė po laukine obelim...

Miglos ją suvysto baltomis skaronis, ajerai suklūsta ir žvaigždės nustoja mirgėti vandenyje, kai sėdi ji ir laukia savo numylėto vėlyvais vakarais...

Aldona pasakoja ir minkštas jos balsas, tartum migdantis lašų kritimas, sunkiasi vidun ir užlieja. Ir iš viršaus leidžiasi saldus ir tirštas levendrų kvapsnis ir jų žiedlapiai krinta iš aukšto, kaip snieguolės, kaip žvaigždės

— — — — — — — — — —

Krikšto tėvas valdė šį dvarą po to, kai tikrieji jo šeimininkai galutinai prasigėrė ir visas žemes užstatė bankuose. Tap kalbėjo mano tėvas. Jie nebuvo giminės, tačiau juos rišo sena draugystė dar iš tų laikų, kai juodu tarnavo karalienės gvardijoj...

Iškildavo kuplus medžių guotas, priešais ant kalno, tik išlindus iš Guodžių eglyno. Girstulės tiltas sudundėdavo po kanopomis arklių ir aš šokdavau iš vežimo ir lipdavau išklerusiais laiptais malūno vidun. Šaukdavau kiek išgali gerklė, karstydamasis iš vieno aukšto į kitą, kabinėdamasis ant dulkinų ratų ir ašių. Aš dainuodavau, kad išgirstų visi mano atvykimą, o malūnas keleriopai didino mano balsą ir dundėjo seni ir gudrūs jo įtaisymai. Aš išsikišdavau pro langą pačioje pastogėje apžvelgti iš viršaus sėdybą. Sukamasis vandens ratas, atkišęs sutręšusias mentes, be darbo mirko vandenyje, kuris plovė geltoną žvyrą ir sugriautos tvankos akmenis. Aidu atsiliepdavo geltoni, mėlyni ir žali laukai ir tirštai tamsi sodo lapija, vešli kaip rūtos garbana ir skardūs Girstulės krantai. Medžioklinis Augusto šuva Žiurys, jau laukdavo tupėdamas prie durų, iškoręs liežuvį ir galvą pakreipęs. Unksdamas šokdavo man ant krūtinės, ir aš turėdavau nusitverti jo didelių ausų, kad neparvirsčiau...

Kaip šiandien regiu grįžusį iš Rusijos vyresnį Augusto ir Aldonos brolį, keistai apsirengusį ir barzdotą. Visos moterys ūmai suskato jį lankyti ir skųstis skausmais, nes jis ėjo didelius mokslus, kad pasidarytų gydytoju. Ir su juomi dar kitas studentas parvažiavo. Jis gyveno kaimynystėje, tai nuolat atjodavo pasikiemintėti...

Kaukė tada garo mašina dvaro daržinėse, kilo dulkių stulpai ir augte augo šviežių geltonų šiaudų kaugės. Daržai ir sodai buvo apsunkę vaisių derliumi, o laukai plytėjo nuostabiai dideli ir erdvūs ir miškai apsitraukę melsvai šilkiniais dūmais. Žiurys su Augustu pareidavo ratuoti. Toli, pačiose pakluonėse Girdiškės kaimo, pasirodydavo balti dūmų kamuoliukai iš dviejų vamzdžių pasidabruoto šautuvo, ir šūvių trenksmai klaidžiojo voratinkliais aptrauktomis ražienomis.

Žiemą čia stūgavo šiaurys rūmų kaminuose ir pusnys siekė pastoges ir šalta pažemio saulė degė ledinėse žvakėse. Bet dideliuose kambariuose šeimyna sekė pasakas ir Aldona skambino pianinu gūdžiais vakarais...

Ankstyvo pavasario rytą išėjo kariuomenėn daktaras Jurgis ir jo draugas studentas. Sulaužyto ledo luitai gulėjo suversti papieviuose, o verpetai sukosi prie sulaužyto rato, ir putos juodam sūkury žydėjo, kaip sunkūs baltųjų pinavijų žiedai. Staigus vėjo

atsidūsimas iš pietų košė medžių viršūnes ir buvo įkvipęs eglių sakais. Žmonės būriavosi, ginčijosi ir svarstė. Bet reikėjo Lietuvai kariuomenės, kad ji tvirtai atsistotų ant kojų. Iš kaimų ėjo vyrai ginkluoti ir jojo raiti savais arkliais. Augustas taipgi veržėsi būtinai, tačiau krikšto tėvas skundėsi senatve, ir jis turėjo likti šeimininku...

Ė kokia didžiulė saulė brido padangėmis ir kokios pašvaistės klestėjo taisiais vakarais! Viskas buvo miela krikšto tėvo namuose. Krikšto močia mane lepino medumi ir uogienėmis. O tas Augustas, stipruolis, raitytais ūsais medinčius ir Aldona, puiki jo sesuo! Ją mylėjau už vis didžiau. O, aš ją mylėjau ne kaip kiti ir mylėjau labjau negu kalvis Boliukas ir Jurgio draugas studentas. Visa tai aš žinojau seniai. Ji buvo jau didelė, ir jos kasos tokios storos, kaip linų gryštės, sunkiai sviro iki pusiaujo. Ji buvo gražesnė už visus bažnyčios paveikslų šventuosius ir angelus ant piliorių ir skliautų. Ne, niekur gražesnės merginos nebuvo aplinkui, ne, iš tikrųjų. Ir aš jau žinojau, ką darysiu kai tik užaugsiu, o užaugti man reikėjo būtinai ir kuo greičiausiai, nes Aldona jau buvo didelė. Ji tada bus mano žmona. Kai tik pasidarysiu tikras vyras, toksai kaip Augustas — iškelsiu vestuves, kokių dar niekas nekėlė. To niekam negalėjau prasisitarti. Ji mokėsi gimnazijoj iki pat karo ir žinojo aibes įstabiausių dalykų, ko nežinojo kitos merginos ir mano seserys. Ir aš turėjau tad mokytis. Na, skaityti ėjosi kaip iš pypkės, tik su rašymu blogiau. Užtat piešti galėjau įvairiausius paukščius ir žvėris. Aš turėjau didelius planus ateičiai ir juos šventai saugojau. Aldona manęs palauks ir netekės už kito. Kas kad kalvis Boliukas jai piršosi, bet gavo per nosį ir nekandęs pabėgo į girias. Jurgio draugas irgi ją mėgo, bet jis buvo pasidaręs kareiviu, o iš karo ne visi besugrįžta. Ten vienus užmuša, o kitiems nutraukia rankas ir kojas...

Taigi. Prieš pat vasarojaus sėjimą Boliukas metė kalvę ir išėjo miestelin. Jis prisidėjo prie bolševikų ir tapo vyresniu. Netrukus atjojo į dvarą ant smarkaus juodbėrio ir kalbėjosi su krikšto tėvu ir Aldona. Nepėšė tačiau nieko, nes išjodamas piestu statė arklį ir daužė galvą kančiuku. Jis buvo valdžia, tai keršijo, liepdamas grobti iš dvaro tvartų ir klėčių kas pakliūva...

O taip apie šienpjūtį bošev̇ikų vėl nebebuvo. Žmonės plūdo pasižiūrėti lietuviškų kareivių, o Boliukas pasitraukė į miškus ir susidėjo su belaisviais ir kitais niekadėjais...

Kokia tai buvo vasara! Aš šokinėjau per vystančio šieno pradalges ir žiogelių tūkstančiai žlegėjo lankoje, vasarojuje, blizgančiuose medžių lapuose, ir miškai pilni buvo jų čerpimo. Ji plazdėjo ir gūsčiojo, kaip pabudintas gyvasties aidas, šventa ir iškilminga — didžiųjų mano atminimų vasara...

Aitrus svėrių dvelkimas, dainuojančios medūnešio liepos, ištiesti gandro sparnai ir laukai raudonų dobilų...

Aš ją regiu, kaip tvaną šviesos ir varsų, kaip avilį gaudžiančią ir varvančią korio medumi... Ten, ten, apsupta mišku, kur pranyko duobėtas sėdybų kelias...

Ė, viskas man tada priklausė ir aš žinojau visus duburius ir akmenuotas seklumas, kur vartėsi vėgėlės, didelėmis kaip kultuvės galvomis. Lazdynai, paversmės, suglaustos liepų eilės, užleisti parko tankumynai ir kliombos, peraugę ir susipynę vikmedžių, alyvų, jazminų, erškėtrožių ir tujų krūmais. Kur perėjo pelėdos ir mažytės raudongūžėlės...

Žabų krūvose vedė vaikus šeškai, ir žebenkštys kaip žaibas kasdien išbėgdavo iš laidarių...

Aš narsčiau ilgas grandines iš pienių stiebelių, išbraidžiojau klampias paversmes ir šlaitus ir surinkau glėbius margiausių žolynų ir nukarsčiau Aldonos kambario langus ir duris, jos gimimo dienoje. Aš eidavau su Augustu į lieknus ganyklų pakraštyje, jis mušdavo iš pasidabruoto dviejų vamzdžių šautuvo, o Žiurys išnešdavo didelius paukščius ir jų žaliose plunksnose žibėjo karšto kraujo lašai...

Ak, tasai neužmatomas žydinčių rugių dulkėjimas, saldus, tartum klevo sula, vystančio šieno kvapsnis, minštas putpelės balsas vasarojaus garbiniuose — paskendusi atminimų vasara. Ir kokia ji nerami! Paleikių giriose ir balotame tyrelyje, vadintame Kiaulių Pekla, glūdėjo plėšikai. Jie išeidavo naktimis iš tankumynų ir plėšdavo turtingus ūkininkus. Jie degino trobas ir kankino žmones, reikalaudami paslėptų pinigų ir aukso. Ir gąsdinosi tolimųjų kaimų gyventojai ir nemigo naktimis...

Užtat su kokiu džiaugsmu buvo sutiktas kareivių būrys, kuris vieną vakarą pražygiavo ir apsistojo kaime, Girdiškėse. Ir daktaras Jurgis su draugu studentu parvyko vaišėms į namus. Jie dėvėjo kareivių rūbais su žvaigždelėmis ir galionais, žvitrūs ir tiesūs kaip meldai. Aldona vaikščiojo pasipuošusi kaip šventėje ir visi namai skambėjo jos juoku. Buvo pridaryta, alaus, kad tinkamai pagerbus svečius ir krikšto tėvas kalbėjo, kad nėsą ko dabar bijoti Boliuko šaikos...

Augustas ypatingai suko ūsus ir rūpinosi ką nors naujo išgalvoti. Vedėsi medžioti ančių ir ketino suruošti gegužinę aikštelėje prieš rūmus...

Aldona išeidavo su brolio draugu pasivaikščioti ir susėsdavo priešais malūną ant akmenų. Ji ilgai žiūrėdavo pasilenkusi, tartum juodam veidrodyje jieškodama seniai užmiršto vaizdo, irjos ilgosios kasos siekė vandenį. Jos juoką girdėjau kažkur senojo parko gilumoje ir aš ja mylėjau dar labjau ir dar didžiau norėjau užaugti...

Kartą ji pasakojo kariui liūdną Vandenės istoriją ir aš ryžausi ja būtinai išvysti, nes Aldona ją yra mačiusi daugelį kartų...

Raudona ir didelė saulė leidosi tą vakarą. Aš sumerkiau kojas šiltan vandenin, atsirėmiau į malūno akmenis ir laukiau. Ir kai ją pamatysiu, parbėgsiu ir sakysiu svečiams: —

— Jei jūs norit pamatyti Vandenę, tai eikite greičiau su manim...

Taškėsi žuvys ir garavo vanduo. Tartum verpeto putos plūduriuoja lelijų žiedai, o po jais gyvena mergelė. Aiškiai skyrėsi balsai iš kiemo, kur moterys baigė ruošą; girgždėjo svirtis, barškėjo milžtuvės, ir žvengė arkliai dobilienoje. Ilgesinga daina siūbavo pažeme nuo kaimo, kur gyveno kareivių būrys. Ajerų laiškai sudrėko ir įkaitusi žemė atsikvėpė, kaip užsnūdęs žvėris...

Na, reikia tik palaukti. Kaip žydras baldakimas parymo dangus aukštai ant medžių ir stogų. Netrukus užsidegs žvaigždės ir tada...

Aš krūptelėjau ir pašokau išgirdęs žingsnius užpakalyje. Aš negalėjau nė surikti, nė pabėgti, išvydęs piktas kalvio Boliuko akis, žvelgiančias iš po kepurės tiesiai į mane. Jis laikė šautuvą rankoje, o per krūtinę ėjo šovinių juostos ir pistoletas ir granatos kabėjo už diržo...

Plačiai išsižergęs, didelis ir tamsiaveidis, stovėjo ir tartum svarstė, ka su manim padaryti:

— Ko tu čia sėdi?...

— Kad pamatyčiau Vandenę... — atsakiau jam. Mes buvome geri draugai, kai jis daužėsi kūju dvaro kalvėje, visas paišinas ir linksmas. Bet dabar jis buvo plėšikas ir aš jo bijojau.

— Durnelis tu... Tai tik bobų pasaka, o tu, tiki... Ar daug svečių ten?... — klausė jis patylėjęs.

—Aš nežinau... Daktaras ten ir...

— A... Tas gervakaklis iš Sauginių ... Che, che, che,... O ko tu taip spoksai į mane, kaip velnias į gegužę?...

— Aš bijau... aš noriu namo... Juk man nieko nedarysi?...

— Ne... Tai ko tu bijai?...

— Kad sako...

Jis pražiodė plačiai nasrus, parodydamas baltų dntų eiles.

— A... Kad sako aš razbaininkas? ... Cho, cho, cho.... Tegul sako, kad nori, o aš padarysiu, kaip man reikia.. Na, tavęs aš neleisiu namo... Tu parbėgsi ir sakysi: — „kalvis Boliukas čia"... O pirmiau aš noriu ten nueiti ir pasišnekėti... Tu pamatysi, kaip aš šnekėsiu...

Jis pakilojo šautuvą ir pakratė. O aš patempiau lūpą ir, šniurkčiodamas nosį prašiau Boliuko:

— Leisk mane namo... Aš niekam nesakysiu... tiktai leisk mane...

— Gali nerėkti, o leisti vistiek neleisiu... — jis pokštelėjo liežuviu, kaip kultuve į žlugtą, ir tuojau pasirodė keli vyrai. Tarp medžių, tamsoje jų knibždėjo daugybė, baisių ir ginkluotų

— Kur dėsim tą rupūžoką?... — paklausė vienas ir patsai baisiausias, taikvdamasis mane pagriebti. Kalvis mostelėjo ranka:

— Ogi uždaryk malūne... Tik duris gerai užremk, o per langus neišsoks, per aukštai...

Aš nespėjau nė sužvigti kaip reikiant, o plėšikas jau pačiupo ir įstūmęs užtrenkė duris. Iš karto pasijutau kaip

šulinio dugne. Daužiau duris, verkiau ir prašiau, kad išleistų, bet jie nesiklausė, tik slankiojo pasieniais ir aš rodos girdėjau Boliuką kalbant:

Tik saugokit ją neužgauti... Aš jums sakau po šimts velnių!...

Tada šiurpi mintis mušė ūmai į galvą ir aš užmiršau visokeriopą baimę. Juk jie atėjo pasigrobti Aldonos, o vyrus jie nušaus. Mane tik ir uždarė, kad negalėčiau nubėgti ir pranešti. O, kas gelbės Aldoną, kai aš esu čia uždarytas?... O, o Dievuli šventas!... Aš jau mačiau tuos kraugerius pasičiupusius Aldoną ir nešantis į mišką. Ji šaukia pagelbos kiek tiktai gali, plėšikas muša ją ir tampo už kasų, kad nerėktų ir vistiek nešasi miškan... O krikšto tėvas ir Augustas ir krikšto močia ir visi kiti yra nušauti ir guli kraujuose.. O, Dievuli brangus...

Gaišti nebuvo kada. Jeigu aš tik nebūsiu vyras, tai viskas žus ir niekas nebeišgelbės jų nuo plėšikų... Sukandęs dantis, pirštų galais slinkau prie volo, jungiančio sukamąjį ratą su krumpliniais ratais viduje. Ė, kiek kartų aš karsčiausi ir landžiojau malūno užkaboriuose! O Boliukas nežinojo, kad volo skylė akmenyse yra ištrupėjusi. Tos spragos man užteko pralysti. Atsargiai nusileidau rato stipinais į vandenį ir pasiklausęs bridau, o kai nebesiekiau kojomis dugno, palengvėle skirdamas išilusį paviršių, pasiekiau antrąjį kraštą.

Aš pasileidau tiesiog į kaimo pusę kur dainavo kareivių būrys. Pro medžius mirguliavo dvaro žiburiai, o aš bėgau vis pirmyn per suartus pūdymus, vasarojų ir ražienas. Sumirkusios kelnės smuko ir pynėsi tarp kojų, daužiau pirštus į akmenis ir grumstus ir bėgau pasišokėdamas.

Juodi kaimo medžiai jau buvo čia pat. Aš mėginau šaukti, kad išgirstų kareiviai, kurie dainavo. Aš peršokau griovį pačiame gatvės gale ir pribėgau prie kareivio, stovinčio su šautuvu po kryžiumi...

— Ei, ei!...

— Kas, kas tau vaike nutiko?... — teiravosi kareivis.

Aš buvau mirtinai uždusęs ir daužėsi širdis kaip kūju.

— Boliukas!... Boliukas!... ten!...

— Koks Boliukas?... Kas?... Sakyk... — nesuprato sargybinis.

— Greičiau, greičiau!... Boliukas ir plėšikai!... Aldonos pasigrobti!...

Vėrėsi trobų durys, rinkosi kareiviai ir kiti kaimiečiai, o aš nesilioviau:

— Kareiviai su šautuvais!... greičiau tiktai!... Jie visus nušaus!...

Vienas prasistūmė pro būrį ir paklausė, pasišviesdamas degtuku:

— Iš kur tu?... Ar iš Maldeikių?..

—Iš... Ten daug plėšikų atsivedė Boliukas... Ai, tik jūs su šautuvais greičiau!...

Ir tas, kuris švietė degtuku, suriko:

RŪPINTOJĖLIS

(Iš P. Galaunės „Liet. liaud. meno.")

— Ec he... Tai arklius vyručiai!... Sargyba lieka!... Na, viens, du!...

Baisiausias nerimas mane purtė ir man rodėsi, kad jie arklių niekad nepasikinkys. Aš tūpčiojau vidury kelio, kol porinis vežimas išsuko iš kiemo ir aš įšokau į jį. Prunkštė arkliai, švilpė vežėjo botagas. Ir iš užpakalio dundėjo dar kiti. Kareiviai šautuvus laikė tarp kelių. Jie klausinėjo kažinko manęs, bet aš nesupratau jų žodžių ir stengiausi pro ratų trukšmą įsiklausyti, ar dar nešaudo...

Liepų kelio pradžioje kareiviai išlipo ir vadas juos paskleidė grandine. Tada tik subildėjo šūviai rūmų pusėje ir jie drioskėjo skaudžiai kartojamu aidu sode ir kituose trobesiuose. Kareiviai susikūprinę nubėgo pirmyn. Blykčiojo šūvių ugnelės, aikčiojo ir keikėsi.

Tartum painus ir neaprėpiamai didėlis sapnas suposi viršum manęs — trenksmas, ugnys ir nutystantis riksmas... Paskui viskas nutilo...

Kareiviai vaikščiojo po kiemą, ieškodami pasislėpusių plėšikų. Boliuką rado negyvą prie pat kalvės, kur jis tiek metų smagiai daužė priekalą. Dar du drybsojo kas kur. O kitus kareiviai ketino vistiek išgaudyti kitą kartą...

Aldonos nepagrobė. Išblyškusi, pravira burna ir sunkiai alsuodama, draskė baltą skarelę, o daktaras Jurgis raišiojo sužeistą studento ranką...

— Jei ne jūs, kas bebūtų tikę iš mūsų?... Dieve, brangiausias... Jie jau baigė įsilaužti...

Kareivius sodino už stalo, prašė gerti ir valgyti ir dėkojo be galo. O jų vyresnysis pamatė mane ir paklausė:

— Ar ne tu, vaikpalaikį, buvai pas mus atbėgęs rėkdamas?... Iš pradžių mes nieko nesupratom, ko jis nori... Taip buvo uždusęs...

Aš stovėjau prie durų visas purvinas, nudaužytomis kojomis, sulipusiais plaukais. Mano lūpos buvo sukepusios, o burna išdžiūvusi, kaip kempė ir aš negalėjau ištarti nė žodžio...

Visi nutilo ir sužiuro į mane.

— Ak, Viešpatie!.. Vyteli, tai tu?.. —riktelėjo Aldona ir griebė mane į glėbį ir bučiavo ir spaudė. Ir pajutau karštas ir dideles ašaras lašančias ant mano veido iš jos mėlynų akių...

IŠ PRANCŪZŲ

Viktor Hugo

Iš „Les Contemplations"

Rytoj, nuo pat aušros, tą valandą, kai kaimas blykšta,
Aš iškeliausiu. Tu matai. Ir lauki Tu manęs, žinau.
Aš pereisiu kalnyną, pereisiu aš tamsų mišką,
Nes būti nuo Tavęs toli nebegaliu ilgiau.

Aš eisiu nieko nebegirdėdamas ir nematydamas aplinkui,
Toks vienišas, akis įsmeigęs į manas mintis,
Rankas sudėjęs ant krūtinės, nepažįstamas, sulinkęs,
Ir man diena bus lyg tamsi naktis.

Aš nematysiu ten nei krintančio auksinio vakaro,
Nei burių, besileidžiančių Harfleur'o pusėn tolimų,
Tiktai atėjęs aš padėsiu Tau ant kapo
Žaliųjų sėdulėlių ir baltųjų tyrlaukių gėlių.

Charles Baudelaire

Įsimylėjėlių mirtis

Turėsim lovas, trenkiančias žaismingai,
Ir kilimų ten lyg kapai gilių,
O lentynėlėse žydės tik mums slaptingų
Po gražesniu dangum išaugusių gėlių.

Skubėdamos išlieti paskutinę aistrą,
Lyg milžiniški švyturiai dvi mūsų širdys bus,
O mūsų dvasiose lyg dviguba pašvaistė,
Kaip dvynajam veidrodyje atsimuš.

Bet vakaras ateis toks mėlynas ir keistas —
Ir mes vienu vieninteliu žaibu ten pasikeisim,
Kaip ilga rauda, kupina sudie liūdnų;

O Angelas vėliau, duryse pasirodęs,
Ateis toks ištikimas ir ramiai šypsodamas
Gaivinti veidrodžių tamsių ir mirusių liepsnų.

Charles Baudelaire

Sonetas apie kankinančią tikrovę

Jūs gąsdinat mane, kaip katedros, miškai didieji,
Jūs staugiat lyg vargonai; mūsų prakeiktų širdžių
Landynės amžinojo gedulo, kur virpantis kriokimas liejas,
Galingo, jūsų De Profundis atmuša aidus.

Aš nekenčiu ir tavo, Okeana maisto, tavo šuolių,
Mano dvasia jus randa savyje; ir karčią šypseną žmogaus,
Kovoje nugalėto, kupino raudų, parpuolusio
Girdžiu skambėjime galingo marių juoko išdidaus.

Tik tu patiktum man, Naktie, be žvaigždžių,
Kurių šviesos kalba suprantama visų,
Nes aš teieškau nuoga, tuščia ir tamsu.

Bet ir tamsybės ar nėra paveikslai, slepiantieji veidus
Būtybių, kurios trykšta tūkstančiais man iš akių,
Pasaulį ir jiems artimus žvilgsnius apleidusių.

poezija

Vidudienis

Leconte De Lisle

Vidudienis, karalius vasarų, pakibęs lygumoje,
Sidabro skepetomis krinta iš aukštybių mėlynų.
Visur tylu. Bevėjis oras dega ir liepsnoja,
O žemė snaudžia, prisidengus rūbu ugniniu.

Laukuose nebėra pavėsio; o platybės begalinės;
Nuseko ir šaltinis, girdęs bandą gyvulių;
Ir tolima giria su pakraščiais niūriai laukiniais
Sustingo poilsy sunkiam miegu giliu.

Tiktai prinokusių javų laukai, kaip aukso jūra,
Paniekindami miegą, išsitiesia plotais tolimais
Ir lyg vaikai šventosios žemės, juos sukūrusios,
Ugninę saulės taurę tuština ramiai.

Tik kartais, tartum degančios jų dvasios skundas,
Krūtinėse besišnerančių varpų tarp savęs sunkių
Didingai lėtas ir kilnus vilnijimas nubunda
Ir miršta dulkėse akiračių tvankių.

Ten, netoliese, jaučiai žolėse balti sugulę,
Apsnūdę atrajoja judesiu lėtu
Ir išdidžias, sunkėjančias akis įsmeigę žiūri
Į niekad nesibaigiančius jų vidinius sapnus.

Žmogau! Jei su džiaugsmu ar kartumu širdyje
Praeitum į vidudienį šiuos spinduliuojančius laukus –
Tu bėk! Gamta yra tuščia, o saulė nuolatos mus ryja;
Čia nieko nėra gyva, nieko liūdna ar puiku.

Bet jei pasidarytų tau ir ašaros ir juokas-klaikūs,
Ir jei kankintų troškulys užmiršt pasaulį su visu triukšmu,
Jei, nežinodamas atleisti ar prakeikti,
Norėtum svaigt tamsiu aukščiausiuoju džiaugsmu,

Ateik! O saulė nuostabius žodžius kalbės tau;
Nepermaldaujamoje jos liepsnoj tegu išnyks tava būtis;
Ir grįžk lėtu žingsniu vėl į niekingus miestus,
Septnyniskart suvilgęs širdį dieviškoje nebūty.

Užkariautojai

Dosé-Maria De Hérédia

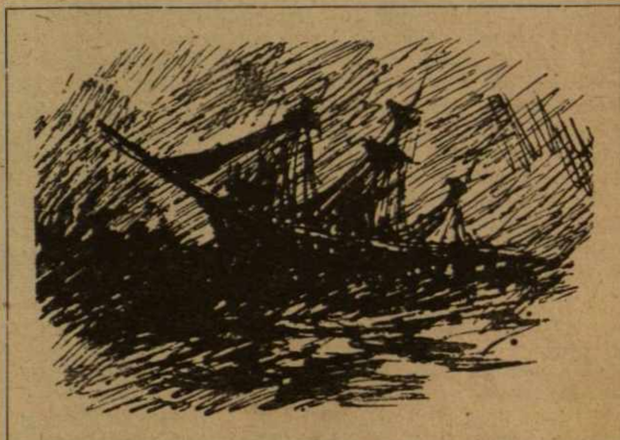
Kaip sakalų būrys iš kaulais užverstų lizdų gimtų kalnų,
Išvargę, skurdą nešdami, didybės amžinai išalkę
Iš Palos de Moguer'o kapitonai ir klajūnai valkatos
Išvykdavo girti šiurkščiu herojišku sapnu.

Ir eidavo jie užkariauti pasakiškus metalus,
Kuriuos brandino tolimosiose kasyklose Japonija,
O jų laivų antenas vėl palenkdavo musonai
Į vakarų pasaulio paslaptingųjų šalių krantus.

Kiekvieną vakarą, kai jie tikėdavosi epopejinio rytojaus,
Atogrąžų vandens mėlynė paslaptingai spinduliuojanti,
Užburdavo jų miegą paauksuotu miražu,

Arba iš karavėlių baltaburių pasilenkę,
Žiūrėdavo, kaip į nežinomą jiems dangų pamažu
Iš okeano gilumos vėl naujos žvaigždės slenka.

Išvertė A. Nyka-Niliūnas

PIEŠINIAI V. SIMANKEVIČIAUS

J. MILIUŠIS

MAIRONIS

IR DABARTINĖ PATRIOTINĖ POEZIJA

Kai prisimename Maironį, jis mūsų sąmonėj pirmiausia iškyla ne kaip profesorius, ne kaip istorikas, ne kaip kunigas ar visuomenininkas, bet kaip poetas, kuris parašė „Pavasario Balsus", „Jaunąją Lietuvą", „Raseinių Magdę", „Mūsų Vargus", „Kęstučio Mirtį". Vadinasi, mes Maironyje matome pirmiausia poetą-patriotą, kuris tiek lyrikoj, tiek dramoje lietė lietuvių tautos praeitį, apdainavo lietuvių tautos vargus, sielvartus, kovas ir viltis, vedė mūsų tautą į šviesesnę ateitį. Nors Maironis savo raštuose, ypač „Pavasario Balsų" lyrikoj pasireiškė kaip religinės, gamtinės, egotistinės ir satyrinės lyrikos poetas, tačiau savo patriotine poezija jis yra labiausia lietuvius sujungęs, ir įjungęs į tautos kovą dėl laisvės ir kultūros. Ne visi Maironio patriotiniai eilėraščiai yra giliausi ir poetiškiausi, tačiau jie lietuvių tautoj buvo ir yra populiariausi.

Kadangi II-jo Pasaulinio Karo audros Maironio tėvynės meilės lyriką vėl stipriai suaktualinio ir drauge tos audros buvo akstinas kitiems poetams naujai patriotinei poezijai parašyti, todėl, atrodo, įdomu palyginti Maironio tėvynės dainas su mūsų šios dienos poetų patriotiniais eilėraščiais.

Eidami prie minėtų sugretinimų, pirmiausia turime pastebėti, kad patriotinė poezija yra visuomeninės poezijos rūšis. O visuomeninė poetinė kūryba yra viena sunkiausių ir nedėkingiausių. Taip yra todėl, kad visuomeninis gyvenimas ir jo formos yra žmogaus kultūros padarinys. Tėvynė, valstybė, luomas, partija yra vėlesni ir abstraktesni dalykai negu šeima, tėviškė ir pats žmogus. Apie tėvynę, valstybę, luomą ar partiją, apie jų problemas ir rūpesčius mes daugiau galvojame protu negu jaučiame širdimi. Tačiau ir tėvynės ir valstybės ir luomo bei partijos reikalus mes galime pergyventi taip pat jausmais, tačiau tie jausmai nebus tokie pirmykščiai ir gilūs, kaip šeimyniniai jausmai, kaip žmogaus asmeniniai jausmai, pvz., sielvartas, mirties klaikumas.

Taigi poetas, kuris imasi visuomeninės poezijos, stoja prieš pavojų, kad jo kūryba gali būti sausoka, abstrakti, galvotinė, nes ji remiasi daugiau kultūros išaugintais negu pačios gamtos įdiegtais jausmais. Todėl neįstabu, kad net didelių kūrėjų visuomeninėj, taigi ir patriotinėj poezijoj, pasitaiko daug samprotavimų, aforizmų, įrodinėjimų raginamųjų šuksnių, klausimų. Neieškodami retenybių, pavyzdžiui, galime priminti ir Maironio populiariosios „Jaunimo Giesmės" pastraipas:

Tas ne lietuvis, kurs tėvynę
Bailiai, kaip kūdikis apleis;
Kursai pamins ką bočiai gynė
Per amžius milžinų keliais.

Tas ne lietuvis, kurs jos būdo,
Jos žemės dainų nemylės;
Neverks, kad patys sūnus žudo,
Kas verta meilės ir garbės . . .

Į darbą, broliai, vyrs į vyrą
Šarvuoti mokslu atkakliu! ir t. t. ir t. t.

Šiandieninėj, ypač tremtinių patriotinėj poezijoj tokių įrodinėjimų ir šūksnių mažiau, tačiau klausimų, kurie serijomis eina vieni po kitų ir kurie atskleidžia galvojimą, samprotavimus, būtų galima pririnkti nemaža. Štai J. Aistis — Aleksandriškis savo „Mater dolorosa" klausia:

Motina tėvyne, kaip tu bepakėlei?
Kaip tu išnešiojai geliamoj širdy
Mergautinę godą? Kaip audroms įšėlus
Sopuliu ir viltim lieki išdidi?

Neapsieina be šūksnių ir stipriausias šių dienų patriotinės poezijos kūrėjas Brazdžionis:

Kur tu, sesuo gera, kur jūs, draugai, likimo
Į vakarus ar šaltą šiaurę nunešti?
Kur šauks visus varpai Dangaus Taikos gimimo,
Kur mus visus nuves žiemos takai balti?

(Kalėdų Varpai)

Visose trijose citatose matome daugiau iškalbos negu poezijos, daugiau proto negu emocijos. Dažniausiai taip atsitinka ne todėl, kad poetai neturėtų jausmų, bet todėl, kad tie jausmai nebūna iš širdies perteklіaus laisvai išsilieję, o reikalo padiktuoti, nors tas reikalas ir asmeninis.

Visuomeninė, taigi ir patriotinė poezija dažniausiai yra reikalo, aktualijų poezija. Reikia kuo nors visiems susirūpinti ir tai įrodyti, reikia paraginti ar įspėti, reikia pagerbti ar net išaukštinti, reikia paguosti ir pasiguosti, štai ir poetai rašo. Rašo neretai suaudrinta širdimi dėl pavojų, dėl skriaudų ir neteisybių, bet šitas susiaudrinimas, šitas įsiaistrinimas poetą pavergia, atima laisvę, priverčia jį savo žalią pergyvenimą išreikšti šūkiais, klausimais, krypsniais, pakeltu tonu, be ramybės ir pusiausvyros, taip reikalingos poetui. O jei stinga emocijos, poetas reikalo verčiamas, samprotauja.

Būdama reikalo padiktuota, visuomeninė poezija yra proginė, praeinamojo momento poezija. Net meniškai menka, bet patenkinanti momento reikalą, visuomeninė poezija gali būti mėgiama ir plačiai skaitoma, kaip skaitomas sklandžiai parašytas laikraščio vedamasis aktualus straipsnis. Poetas patriotas atlieka visuomeninę pareigą, kaip ir laikraštininkas, ir gali pasidaryti labai populiarus, tačiau tas populiarumas yra laikinis ir nepastovus. Praeina tam tikrų rūpesčių aktualumas, pasikeičia aplinkybės, ir anksčiau buvusi gaji ir populiari visuomeninė poezija sensta ir tampa pamiršta. Tai liudija mums to paties Maironio patriotinės poezijos likimas.

Kol lietuvių tauta neturėjo laisvės ir nepriklausomybės, Maironio poezija su šūkiais „aušra naujos gadynės teka", „nebeužtvenksi upės bėgimo" buvo visų lūpose; bet kai Lietuva pradėjo laisvą gyvenimą, Maironio entuziastinę poeziją vis rečiau kas bedeklamuodavo, o nauji kritikai ir poetai ėmė nuo jos nusigręžti ir ją atvirai kritikuoti. Ir patsai Maironis nebegalėjo dainuoti taip, kaip spaudos draudimo laikais arba prieš I-jį pasaulinį karą. Nepriklausomos Lietuvos gyvenimas nukreipė Maironį, kaip ir Faustą Kiršą, į satyrą. Poetas patriotas entuziastas tapo poetu satyriku, kuris su kartumu, su pykčiu, net neskoningai pliekia ydas ir silpnybes savo tautiečių:

Lietuva — didvyrių žemė . . .
Mūsų giedama seniai;
Bet iš tos didybės semia
Savo naudą tik velniai.

Bočių laurais pasipuošę,
Vien temokame svajot,
Ar didžius planus paruošę
Sau rimtai ant jų miegot . . .

O tų partijų tarp mūsų,
Jų programų ir barnių! . .
Tiek vargiai pas vargšą blusų
Atsiras tarp marškinių.

Vargo, skurdo mums nestoka,
Nematyti nė giedros,
Bet už tai jaunimas šoka
Iš aukų lig pat aušros! . .

Maironis koks buvo toks ir pasiliko patriotas, tik jo dainos pobūdis pakito. Lig nepriklausomybės jis kvietė į kovą prieš svetimuosius dėl lietuvių bendrojo idealo realizavimo, dėl tėvynės laisvės. Kai idealas tapo įkūnytas, jis vėl šaukia į kovą prieš tuos savuosius, savanaudžius, kurie tėvynę pamiršo ir iš jos iždo pasidarė sau prabangaus gyvenimo šaltinį. Tai jau negali pagimdyti entuziastinės poezijos, tai sužadina tik ironiją. Ir todėl Maironis satyriškai šaipos:

Statykite, puoškite aukštus namus
Ir bonkas ant pokylių stalo!..
Kai kur kai kas
Paklaus gal, iš kur gi tasai įdomus
Biudžetas be saiko, ir galo,
Nors vakar dar šliaužėte slenksčius žemus?
Ar trindami baltas rankas,
Nerausite už pašalinį
Tamsių įplaukėlių šaltinį
Ne vienas kai kas.

Tačiau šita satyra, kuri buvo aktuali laikotarpy tarp dviejų karų, beveik tapo pamiršta. Lietuvai atsidūrus antrojo pasaulinio karo audrose. Bet už tai tada vėl atgijo ir pasidarė visų mėgiama idealistinė Maironio poezija. Jo „Kur bėga Šešupė“ dainos paskutinė strofa „Apsaugok Aukščiausias“ tiesiog tapo antru religiniu mūsų tautos himnu, be kurio jokios iškilmingesnės pamaldos nebegali apsieiti. Gretimai atsirado eilės poetų, kurių poezijoj patriotinės temos užėmė svarbią vietą. Štai B. Brazdžionis, štai K. Bradūnas, ir daug smulkesnių. Ir Faustas Kirša užmiršo savo karčių rūsčių Pelenų strofas ir pasuko į skaidrią patriotinę elegiją. Ir individualistas Putinas, kadaise pats kritikavęs Maironio ir kitų visuomeninę poeziją, karo juodiems debesiams besitelkiant, pats ėmė rašyti patriotinės lyrikos, kuri „Rūsčių Dienų“ rinkiny užėmė žymią vietą. Štai kitas subjektyvistas individualistas J. Aistis-Aleksandriškis nuėjo ta pačia kryptimi. Tasai amfybiškai jautrus sielvartininkas, kuris anksčiau beveik tik savo liūdesį ir savo abejones tedainavo, dabar daugiausia apie Lietuvos vargus berašo. Panašiai atsitiko ir su St. Santvaru. Taigi, visi šitie pavydžiai rodo, kad patriotinė ir apskritai visuomeninė poezija yra labai glaudžiai susijusi su išviršinėmis politinėmis aplinkybėmis. Jei kinta aplinkybės, kinta ir visuomeninė poezija, o kai kurios nebeaktualios temos nueina užmarštin, bet palankioms aplinkybėms susidėjus, ji vėl gali atgyti. Todėl visuomeninė poezija, kaip proginė, dažniausiai išviršinių aplinkybių pažadinta, maža turi amžinumo.

Tai gerai jaučia tikrieji didieji poetai. Todėl jie praeinančio momento reiškinius ir rūpesčius dažnai susieja su gilesniais ir platesniais, bendrai žmogiškais jausmais, su amžinaisiais žmogaus rūpesčiais ir problemomis. Neretas patriotas poetas išreiškia savo meilę tėvynei, apdainuodamas savo artimuosius — motiną, tėvą, seserį, brolį, mylimąją — arba savo tėviškės gamtą, jos žmonių gyvenimą, darbą, papročius, tautos praeitį. Pavyzdžiui, taip elgiasi A. Mickevičius „Pone Tade“. Kitas giliau žvelgiąs poetas savo patriotinius jausmus susieja su dar gilesnėmis moralinėmis ir religinėmis problemomis. Antai, to paties A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo“ patriotizmas yra glaudžiai susietas su meilės, ištikimybės, veidmainystės ir išdavystės problemomis, o jo „Didžiojoj Improvizacijoj“ tėvynės meilė yra įjungta į prometėjinę kovą prieš Dievą.

Dažnai panašiai elgiasi ir Maironis. Geresniuose jo eilėraščiuose patriotinės mintys ir jausmai atremti į gilesnius, bendrai žmogiškus ne taip aktualius dalykus. Antai, Kalėdų rytą perkūno nutrenktas Čičinskas yra ne tik tėvynės išgama, net Dievo įstatymų niekintojas, pagrindinių dorovės dėsnių laužytojas. Savo meilę tėvynei dažnai Maironis išreiškia meile didingai Lietuvos praeičiai, jos herojiškoms kovoms dėl laisvės. Tai liudija tokie eilėraščiai, kaip „Kur lygūs laukai, snaudžia tamsūs miškai“, arba „Senovės daina“, (oi neverk, motušėle, jei jaunas sūnus eis ginti brangiosios tėvynės!“).

Maironis savo meilę tėvynei glaudžiai susieja su Lietuvos gamta; ne su kokiu nors pavieniu smulkiu simboliu, bet su plačiu panoraminiu vaizdu. Gėrėdamasis nuostabia Šveicarijos gamta vakare ant Keturių Kantonų ežero, jis prisimena Lietuvos peizažą ir žmones. Dainuodamas „Lietuva brangi, mano tėvyne“, Maironis vėl piešia platų panoraminį Lietuvos vaizdą. Maždaug taip jis elgiasi ir dainoj „Kur bėga Šešupė“. Todėl visai teisingai prof. V. Mykolaitis yra pastebėjęs, kad Maironis yra panoraminio Lietuvos gamtovaizdžio kūrėjas mūsų lyrikoj, nes poetas Lietuvos gamtoj nepaskęsta, bet pakilęs aukščiau, lyg iš lėktuvo piešia jos grožybes bendraisiais bruožais.

Ir pagaliau Maironis, kada sugestionuoja ir pranašauja tėvynės laisvę ir prisikėlimą, jis nedaro tai lengvabūdiškai, tik tuščiais žodžiais, neaiškiais spėjimais, bet savo skelbiamus ateinančius šviesius įvykius dažnai atremia į platesnę bazę ir gilius dėsnius. Jis savo galingai vilčiai pagrindą randa arba didingoj Lietuvos praeity, arba kentėjimų ir aukos prasmėj, arba tikėjime Dievo Apvaizda ir jos teisingumu, kuris numeta nuo sostų galiūnus ir išaukština mažutėlius. Tikėjime į šitą amžinąjį Dievo Apvaizdos teisingumo dėsnį glūdi Maironio patriotinių paskatinimų vyriška galybė, jo poezijos nesenstanti jėga. Vienur tą savo tikėjimą poetas tik sugestionuoja, kitur aiškiai aforizmais pasako. Štai trejetas ryškesnių pavyzdžių:

Ne kumštė tevaldo pasaulį šiandieną,
Bet meilė, tikyba, šviesa!
Ne kardu dvišaliam kalsime plieną:
Jo apmaudo galia — maža.
Kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūva;
Ar maž po milžinkapius kaulų jų pūva?
Kita ateitis artima!
Į darbą, į darbą, kaip Dievas įsakė,
Su tekančia saule vilties!

O Tėvas Aukščiausias, kurs amžiais mus plakė
Paguodžiančią ranką ištie*.

(Geresnių laikų viltis)

Arba vėl:

Nebeužtvenksi upės bėgimo,
Norint sau eitų ji pamažu;
Nebsulaikysi jauno kilimo,
Nors jį pasveikint tau ir baisu.

Tačiau savo tikėjimą į didįjį istorijos dėsnį Maironis aiškiausiai formulavo „Lietuvos Varge“ savo pirmame eleginiame eilėrašty, išspausdintame dar „Aušroj“:

Mainos rūbai margo svieto:
Silpnas kelias, tvirtas griūva;
Nebijokim vargo kieto,
Juk be jo galiūnai pūva.

Atsibus tėvynės sūnūs,
Didžią praeitį atminę;
Pagimdys vargai galiūnus,
Ugnimi uždegs krūtinę.

Maironio tikėjimas į amžinąjį teisingumą paremtas didžiuoju Kristaus liudijimu — Jo mirtimi ant kryžiaus, nes „kryžius gyvatą žadėjo“.

O kaip į Lietuvos ateitį žiūri mūsų dienų, ypač ištrėmimo poetai? Ar jie tiki į Lietuvos prisikėlimą? O jei tiki, tai kodėl? kame to tikėjimo priežastis? Kuo jie savo tikėjima grindžia?

Atsakant į šituos klausimus, reikia pripažinti, kad tremtiniai poetai tiki į Lietuvos laisvę bei prisikėlimą ir ragina kitus tikėti. Tik reika pridurti, kad dažnai tas tikėjimas yra niekuo neparemtas. Dažniausiai tai kažin koks žodinis, anemiškas tikėjimas. Antai K. Barauskas-Nendrė eilėrašty „Tuštybėje“ rašo:

Pustė supustė girioj pylimą broliui
ant kapo be rožių, be kryžių.
Tėviške vargo už tolimų tolių,
ką rasim nelaimei po audrų sugrįžę?

Kapai mums paliudys brolio žuvusio kraujo
Kainos didybę, mūsų žemės brangumą.
Miestai suneš akmenėlius vėl saujom,
Ir po sunkmečio metų kaminuose kils dūmai.

(Žiburiai Nr. 31)

Aistis-Aleksandriškis pranašauja aiškiau, tačiau taip pat neduoda savo tikėjimo motyvų. Jis Mater Dolorosa rašo:

Vėl numesi pančius nedraugo nukaltus,
Vėl laisvuosius žingsnius palaima lydės —
Tavo šviesaus žvilgsnio ir aukštai iškelto
Sopulingo veido daugis pavydės.

Motina tėvynė, tavo žvilgniai sunkūs,
Bet vis eiki priekin ir tikėk tvirtai —
Visa laiko bėgy dyla ir nublunka,
Visa užsimiršta — užsimirš ir tai...

Šitokias strofas skaitant, mums tiesiog keista, kad jose reiškiami pranašavimai išeina kažin kokie neryškūs, suvelti, nevyriški ir net labai nesklandūs.

Savo viltį į Lietuvos prisikėlimą vienur kitur išreiškia B. Brazdžionis. Jis ją grindžia tikėjimu į Dievo gerumą ir teisingumą, tačiau bent „Svetimųjų Kalnų" rinkiny tas tikėjimas taip pat neįsilieja į tokias įspūdingas sentencijas, kaip pas Maironį. St. Santvaras kitais negu Maironio žodžiais, palaidžiau, bet iškilmingiau išreiškia maironišką aforizmą, kad „silpnas kelia, tvirtas griūva", šitaip rašydamas:

Srovių likimą Dievas valdo —
Ir aš regiu Jo ranką:
Pavargėliai ir pavergtieji bunda,
O milžinai jėgų netenka.
(„Laivai palaužtom burėm, 146 psl.)

Vyriškiau, energingiau tėvynės ateitį yra mėginęs pranašauti K. Bradūnas. Jis to prisikėlimo laidą mato tautos kankinių aukose, nes amžinajam Lietuviui sako:

Iš kiekvieno kankinio kapo
Tau į kraują srovena jėga,
Kuri kartą potvyniu tapus,
Pasikels vėl kūrybos banga.

Ir matau — amžių ūkanos švinta,
Ten žengi, kaip rytojaus žmogus.
Tavo galvą žvaigždynai apkrinta,
Tavo sieloje tyras dangus.

(Amžinajam Lietuviui)

Tai jau mistinis tikėjimas, kaip Maironio — kad iš aukos ir kančių gimsta gaivališka kūryba, o per ją ateina ir prisikėlimas. J. Augustaitytės-Vaičiūnienės tikėjimas panašus, tik gaivališkesnis, gamtiškesnis, daugiau sugestionuojamas negu aiškiai pasakomas. Štai kaip ji dainuoja:

Vėjas nuo Baltijos pučia,
Debesys atneša kraujo lašus...
Žemėj griuvėsiai, žemėje tuščia —
Liepsnos nulaižė mūsų namus.

Styro prie pirkios pamato seno
Apdegusios kriaušės liemuo...
Kur kartų kartos lietuvių gyveno —
Liko kertinis akmuo.

Naktimis ištremtieji pareina —
Iš raistų, iš girių, iš žemės gelmių...
Ir vėliavą kelia su daina
Į nesugriaunamus bokštus pilių.

Atspėja joj slaptąjį žodį,
Kad rausvas žiedelis obels,
Lapeliai žali ir ūgeliai geltoni
Iš apdegusio liemenio greit pasibels...

Kad vėjai vakariai pakilo,
Nešiodami debesis naujo lietaus,
Šaukliai pasirodė pakrantėmis Nemuno
žilo...
Bet kas tas skriaudas benuplaus!?

Lietuvos ateities pranašavimų būtų galima rasti ir pas kitus poetus, ypač baladžių autorius. Tačiau, apskritai imant, pranašingi ar ryžtingi tonai paskęsta elegijų jūrose. Liūdesys, sielvartas, abejojimas, ilgesys yra užplūdę visų žymių ir nežymių tremtinių poetų patriotinę lyriką. Tiesa, kad liūdesys ir sielvartas visada geriau įkvėpdavo ir įkvepia poetus negu džiaugsmas ir viltis; tiesa, kad ir Maironis yra rašęs patriotinių elegijų; tačiau vis dėlto niekada lietuvių patriotinė poezija nebuvo taip elegijos užlieta, kaip dabar. Be abejo, visi benamiai, emigrantai ir tremtiniai, labiau yra liūdesio ir nostalgijos paliesti negu tėvynėje vargą nešantieji, tačiau mūsų tremtinių poezijoj pastebimas didelis liūdesio suasmenėjimas, susiaurėjimas, susmulkėjimas. Nors poetai kalba ir rašo apie tėvynės vargus ir kančias, bet atrodo, labiau savo pačių sielvartais susirūpinę.

Kaip Maironis, kaip daugelis kitų patriotų poetų, mūsų tremtiniai savo tėvynės ilgesį dažnai sieja su gamta. Tačiau iš savo lietuviškos gamtos imami elementai nevirsta didingais simboliais ir vaizdais, bet greičiau smulkiais, nedideliais, bet maloniais. Man atrodo, kad šituo atžvilgiu daug pasako Z. Kaulienės eilėraštis „Jau vysta":

Jau vysta pageltusios gėlės,
Nuvyto jazminai balti,
O tu be savųjų, pastogės
Sugrįžt į namus negali.

Ten tėviškėj laukia prie kelio
Žali vainikuoti beržai,
Ramūnė paklaus dobilėlį:
— Ar tu dar namo negrįžai?

Mojuoja pavargusios varpos
Ir skundžias kažkam patyliais,
Kad matė jos verkiant ne kartą
Motulę ilgais vakarais.

Viskas čia smulku ir malonu, viskas čia priešinga Maironio poezijos platiems didingiems vaizdams. Kad pajustume tai, prisiminkim jo „Senovės Dainos" porą strofų:

Ten už upių plačių žiba mūsų pulkai:
Jie mylimą Lietuvą gina.
Kam nusviro galva, tam Dangaus angelai
Vainiką iš deimantų pina.

Daugel krito sūnų, kaip tų lapų rudens:
Baltveidės oi verks, nes mylėjo:
Bet nei bus, nei tekės Nemune tiek
vandens,
Kiek priešų ten kraujo tekėjo.

Čia pulkai, visa gamta ir net dangus įjungiami į didingą vaizdą. Tiesa, kad šitą hiperbolišką didingumą galima aiškinti tos dainos herojiniu pobūdžiu. Tačiau net Maironio patriotinės elegijos tų didingų vaizdų toli gražu nestokuoja. Štai, „Trakų pilis" — tikra patriotinė Maironio elegija. Bet kur ten smulkumas ir siaurumas? Ta sena galinga, bet kas kartą vis labiau nykstanti pilis yra lyg priešų naikinamos ir skriaudžiamos Lietuvos simbolis. Kaip tai toli nuo ramunėlės ar dobilėlio, ar varpos! Arba paimkime vieną gražiausių Maironio patriotinių elegijų „Miškas ir Lietuvis". Čia vėl nėra jokio smulkumo, jokių detalių. Viskas čia bendra, paprasta ir drauge platu. Miškas, kurį laužo vėjas ir kerta svetimieji, čia vėl stoja kaip naikinamos Lietuvos simbolis. Pažymėtina taip pat, Maironio patriotinėse elegijose pirmiausia pabrėžiami objektyvūs momentai, varginga Lietuvos būklė, kuri nulemia, atrodo, kūrėjo asmeninę nuotaiką, o ne atbulai.

Visas tremtinių patriotinės elegijos stiprus suasmenėjimas ir susmulkėjimas, atrodo, neretai kyla iš sentimentalumo, iš noro tyčiom liūdėti ir gardžiuotis savo liūdesiu, apie jį daugiau galvoti negu tiesiog ir paprastai tą emocija išreikšti. Šitas sentimentalumas verčia nevieną tremtinį elegiką perdėti arba sistemingai neigti svetimos gamtos ir svetimo gyvenimo grožį. Štai jau kartą cituota Z. Kaulienė šitaip sentimentaliai samprotauja apie pavasarį:

O kas iš to, kad svetimame sode
Baltai baltučiai obelys žydės,
O man širdy — vis tėviškėlės godos,
Ir skruostais gailios ašaros byrės.

O kas iš to, kad vėl puikus gegužis
Alyvų krūme taip saldžiai kvepės,
Bet man čionykštės ir puikiausios rožės
Nebeatstos menkutės Lietuvos gėlės

O kas iš to, kad vėl pavasarėlis
Žaliojoj pievoj su žiedais dainuos.
Bet aš suprasti niekad negalėsiu
Nors ir girdėtos vyturio dainos.

O ir nemoku aš čionai suprasti
Nei margų pievų ir nei tų žmonių,
Ir prie kiekvieno pakelės kryželio
Rūpintojėlį Lietuvos regiu.

(Verpetai, 101 psl.)

Visas svetimos gamtos grožis čia sistemingai paneigtas. Tuo tarpu normalus ir jautrus žmogus, net liūdėdamas ir savo krašto ilgėdamasis, svetimo gamtos grožio neatmes, bet vis tiek juo grožėsis, kaip grožėjosi Maironis vakaru ant Keturių Kantonų ežero. Maironis negalėjo nejausti svetimos gamtos, bet jis drauge neužmiršo ir savosios. Šveicarijos grožybės kreipė jo mintį į gimtosios žemės grožybes:

Ten kur palangėmis stiepias sužiūrę
Žemčiūgų žiedai,
Kur raudonmargę kreipia kepurę
Jurginų pulkai,

Ten, kur sesutės rūta dabina
Kasas nuo mažens,
Kur juodbėrėlį brolis augina
Balnot ant rudens,

Ten, kur Dubysa mėlyna juosta
Banguoja plati;
Ko, ašarėle, ko tu per skruostą,
Kaip perlas, riedi?

Skrisdamas širdim į tėvynę Maironis net susigraudina, bet dėl to svetimosios gamtos grožybių nepaneigia. Nepaneigia, nes jaučia natūraliai paprastai, o ne sentimentaliai, neperdėtai. Tiesa, ir Maironis nėra išvengęs sentimentalumo, tačiau tai liečia ne patriotinę, bet jo asmeninę, egotistinę lyriką.

A. MARČIULIONIS

PIETA

Palietus mūsų tremtinių patriotinės poezijos vyraujantį siaurą subjektyvumą, asmeniškumą gali kilti klausimas, iš kur jis? Ar jis nėra prieštaravimas patriotinės poezijos esmei? Ne, tas subjektyvumas nėra iš esmės priešingas patriotinei poezijai, bet jis nėra ir visai normalus. Jis padaro dažno svetur gyvenančio poeto patriotinį eilėraštį besparnį, bejėgį, anemišką, lyg liguistą.

Juk iš tikro tėvynės vargai ir nelaimės, nėra kokio vieno asmens nelaimės, bet liečia paprastai visą masę žmonių, giliau ar ne taip giliai paliečia visą tautą. Todėl daug naturaliau, atrodo, kada poetas patriotiniame kūriny pabrėžia ne save, bet vieną ar kitą tėvynės gyvenimo atžvilgį. Naturaliau, kada jis leidžiasi ne į smulkmenas, bet kada pabrėžia bendruosius dalykus, bendrąsias emocijas, bendrais ryškiais bruožais. Taip ir elgėsi Maironis, nes jis buvo visuomenininkas, pareigos žmogus. Jis ne tik norėjo būti suprantamas visų tautiečių, bet jiems ir savo tėvynei patarnauti.

Tuo tarpu dauguma mūsų tremtinių, kurie imasi patriotinę poeziją kurti, išskyrus B. Brazdžionį, F. Kiršą, K. Bradūną, Augustaitytę - Vaičiūnienę, kaip visuomenės žmonės mums visai nežinomi. Daugumai jų prieš II—jį Pasaulinį Karą tautos ir valstybės problemos tikriausiai nebuvo aktualios. Antra vertus, jie augo suasmenintos poezijos nuotaikoj, kur įvairūs smulkūs simboliai ir niuansuoti, grakštūs, ar įmantrūs vaizdeliai daugiau reiškė negu tiesus apibendrintas paprastumas. Dauguma išaugę subjektyvios, dažnai palaidos poezijos įtakoj, tremtyje pradėję kurti patriotinę poeziją, jie taip pat pasiliko subjektyvūs ir smulkūs. Tų poetų ir pseudopoetų dauguma nemato nieko kito, tik save ir tėvynę, tėvynę ir save, savo ilgesį, savo abejojimus, kurie eilėraščiuose neretai išvirsta dejonėmis. Tų jaunesnių ir senesnių eiliuotojų dauguma neranda kontakto su plačiais horizontais, su gilesnėmis perspektyvomis. Dainuodami, eiliuodami apie savo ir tėvynės liūdesį ir vargą, jie nepajėgia rasti ryšio nei su tautos, nei su žmonijos praeitimi, jie nemato saito nei su metafiziniais pagrindais, nei su dabartiniais tautų ir žmonijos klaidžiojimais. Didingoj ir tragiškoj tautų ir žmonijos dabarty jie neranda sau ir tėvynėj vietos nei paraleliniais, nei kontrastiniais brūkšniais. Jiems beveik viskas atrodo beprasmiška.

Tiesa, kaip buvo nurodyta, vienas kitas poetas mėgina mesti drąsesnį žvilgsnį į ateitį, bet tai tokie reti reiškiniai, kad bendro eiliuojančių tremtinių poezijos charakterio jie nepakeičia — didžiumoj ji lieka siaura, kartais sentimentali, dažnai lėkšta ir banali. Jie daugely atvejų neranda, nei meniškai nei ideologiškai, kuo savo pranašavimus pagrįsti. Pažymėtina, kad net tiems poetams, kurie sakosi tikį į Dievo Apvaizdą, lig šiol dar neatėjo į galvą Evangelijos vaizdas apie

laivą, skęstantį įaudrinto ežero bangose, kurias nutildo pažadintas Kristus. Ar maža panašių reikšmingų vaizdų gali duoti tautų istorija, žymių vyrų ir šventųjų gyvenimai, istorinės legendos? Ar ten poetai negalėtų rasti paralėlių su mūsų gyvenimu ir laikais? Man rodos „taip“. Bet tada jiems tektų išeiti iš savo asmeniškumo, iš eleginių dejonių. Bet atrodo, kad paskutiniu laiku ne tik skaitytojams, bet ir patiems eiliuotojams ir poetams tokia siaura ir anemiška poezija ir negilus žvilgsnis pradeda aiškėti ir įkyrėti. Antai, tarpe tų poetų, kurie mėgina išeiti iš savęs ir pažvelgti plačiau, paminėtinas Santvaras su „Laivai palaužtom burėm“. Tačiau jo nesiskaitymas su psichologija, kuriant poetinius vaizdus, jo užsimojimai kalbėti patetiškai išpūstai, dažnai sentimentaliai ir perdėtai, be reikalingo paprastumo, baigiasi kūrybiniu nepasisekimu, nes tose objektyvinėse pastangose beveik nėra jokios poezijos. Kitas pavyzdys Vlada Prosčiūnaitė. Ji taip pat yra išaugusi smulkios kačpėdėlių ir ramunėlių asmeninės lyrikos dvasioj, bet jau nuo kurio laiko bando susprogdinti siaurą egotistinį kiautą ir išeina į platesnius horizontus. Ne viskas dar jai pavyksta, bet jos užsimojimai tikrai pagirtini. Ir pozityvių rezultatų jau matyti. Štai vienas paskutiniausių jos eilėraščių „Vėjai iš Rytų“ turi įspūdingų, epiško didingumo vietų. Pavydžiui:

Lekia vėjai iš Rytų bekraščių plotų
Nuo Kaukazo lig Normandijos krantų
Ir senajam, išdidžiam Paryžiui šoka
Pranašingą savo šokį iš Rytų...

Grūdą meta nedrąsi ranka artojo
Ten — prie Baltijos ramių, taikių
krantų —
Bet pro žalią šilką vasarojaus
Veidu jo šešėliai niūrūs klojas:..

Monumentai Vakarų didieji skyla,
Ir iš antkapių sunkaus granito kyla
Milžinų pavidalas rūstus:

Ramus Sokratas į Eladą žvelgia,
Viršum Paryžiaus Bonopartė liūdnas
rymo,
Ir Vilniaus katedros skliautai štai
prasiskleidžia,
Ir Vytauto karūnoj žaidžia
Tos pačios senos Vilniaus žvaigždės,
Kaip kadais...
Ir Vakarams prabyla rūstūs milžinai:

— O, Vakarų Žibinte didis,
Jau paskutinį kart Likimo Knygos
Gyvenimą ar mirtį rinktis leido!

Rytų tamsa prieš jūsų šviesą rengia žygį,
Rytų tamsa kovon šėtoną lydi,
O, Vakarų Žibinte didis,
Jau paskutinį, paskutinį kart Likimo
Knygos
Gyvenimą ar mirtį rinktis leido!..

Vis dar lekia vėjai iš Rytų bekraščių
plotų,
Nuo Kaukazo lig Normandijos krantų, —
Debesiuos ženklai ugniniai susiklosto,
O padangė Vakaruos vis juosta, juosta —
Iš ženklų ugninių kraujas štai ištrykšta,
Kur nutykšta,
Švyti gaisras — tarp griuvėsių ir liepsnų
Savo šokį šoka vėjai iš Rytų...
O padangė Vakaruos vis juosta, juosta,
Iš ženklų ugninių debesiuos
Piautuvas ir kūjis susiklosto...

Tiesa, kad šitame eilėrašty yra apstu alegorijų, kurios po kiek laiko pasens, kaip pasensta viskas, kas yra apibrėžto laiko pagimdyta, ar su tuo apibrėžtu laiku susiję. Tačiau negalime nevertinti Vlados Prosčiūnaitės užsimojimo įjungti lietuvių gyvenimo reiškinius į didįjį dabarties istorijos ritmą ir tai išreikšti plačiais brūkšniais, didingais vaizdais. Tegu kai kurios „Vėjų iš Rytų“ alegorijos pasens, kaip pasensta apskritai visuomeninė poezija, tegu pasens vieta apie Pabaltijo artojo šiandieninį vargą, tačiau toji strofa, kuri vaizduoja iš kapų prisikeliančius Vakarų milžinus, liks ir darys įspūdį. Ji nepasens, kaip nepaseno ir nepasens Maironio „Senovės Daina“ kurios porą strofų su plačiais didingais vaizdais neseniai citavome.

Minėdami Vlados Prosčiūnaitės pavyzdį, kaip naują reiškinį mūsų patriotinėj visuomeninėj poezijoj, vis dėlto negalime tuo tarpu pasakyti, kad šita kryptimi susidarytų platesnė srovė. Siauros smulkios individualinės poezijos nuotaikos susietos patriotinėmis intencijomis ir tendencijomis tebevyrauja. Net B. Brazdžionis, tas ryškiausias objektyvinis poetas prieškariniame laikotarpy yra pasukęs į subjektyvinę elegiją ir tuo tarpu dar nerodo tendencijos eiti kita kryptimi.

Yra ir dar viena negerovė, paveldėta iš nepriklausomos Lietuvos laikotarpio subjektyvios, siauros asmeninės poezijos. Tai formos palaidumas ar net tiesiog beformiškumas. Visi, kurie tarp dviejų karų domėjosi poezija, atsimena, kaip eiliuotojai ir tikri poetai brangino ir kėlė įkvėpimo laisvę, vaizdų sudarymo ir kompozicijos laisvę, eiliavimo laisvę. Buvo pateisinami ir net mėgstami komplikuoti, sukti, sunkiai suvokiami vaizdai ir išsireiškimai; buvo neigiamas eiliavimo taisyklingumas; ritmas dažnai buvo laužomas; nepaisyti rimų, juos pakeisti labai tolimais asonansais buvo laikoma gero tono ir originalumo ženklu. Suprantama, kad toj visoj maišaty muzikalinis eilėraščio elementas taip susikomplikuodavo ir praskysdavo, kad jis neretai atrodydavo dingęs; melodingumas, iš lyrikos atrodė visai išnykęs. Bendrame vaizde Salomeja Neris ir Vytė Nemunėlis atrodo kaip kokios laimingos išimtys. Tas laisvas eiliavimas su netaisyklingais ir kaitaliojamais ritmais, su tolimais asonansais ir net be jų buvo teisinamas sudėtinga, sunkiai apčiuopiama kūrėjo nuotaika, neramia emocija, gili sunkiai išreiškiama mintimi. Ir iš tikro, kada poetų žvilgsnis buvo nukreiptas į save, pasitaikydavo ir subtilios sunkiai išreiškiamos nuotaikos ir gilios minties. Tai pateisindavo ir kartais atsverdavo eilėdaros netaisyklingumus.

Tačiau karo audrų pasėkoj mūsų žymūs ir nežymūs poetai subjektyvistai buvo priversti labiau susidomėti išviršiniu pasauliu, ypač jame pamatyti savo tėvynės ir savo tautiečių nelaimes ir vargus. Jie ėmė juos apdainuoti, kad ir iš savo asmens išeidami. Tačiau ėmė apdainuoti taip pat laisvai ir palaidai, kaip jau buvo įprasta, kokia buvo tradicija. Kadangi tautos ir tautiečių nelaimėse ir varguose jie nepajėgė nieko giliau įžvelgti, jokių metafizinių ir istorinių ryšių įspėti, tai visi šitie vargai ir nelaimės atrodė ir atrodo gana paviršutiniški, kaip paprasti, kasdieniniai žali įspūdžiai, kokius registruoja dienoraščių autoriai ir kronikininkai-laikraštininkai. Tie nelaimių ir sielvartų išpūdžiai, abejojimai ir klausimai, eiliuojami palaidai, nesuglaustai, atskeidė ir atskleidžia didelį individualistinės poezijos beformiškumą ir lėkštumą. Kartais net žinomo poeto eilėraštį skaitydamas, jauti kažin kokį vėlimąsi, kažin kokią painiavą, kurios nebegalima paaiškinti nei audringa komplikuota emocija, nei gilia subtilia mintimi. Antai, vienas prasmingesniųjų, mūsų neseniai cituotas J. Augustaitytės-Vaičiūnienės eilėraštis „Vėjas nuo Baltijos“ šlubuoja net technikos atžvilgiu, ten daktilis painiojamas su amfibrachijum. Ir J. Aistis-Aleksandriškis formos atžilgiu atrodo sumenkęs. Štai pora strofų iš tos pačios „Mater Dolorosa“:

Mater Dolorosa, tu basa per gruodą
Darganas ir šaltį e i d a m a d a i r a i s —
Nuožmūs atėjūnai tuština aruodus
Atneštinį kraitį d r a s k o s i ž i a u r i a i.

T a u p a l i e k a s k u r d ą, d e g ė s i u s i r v a r g ą
Sėdami neviltį, ligą ir siaubus —
Tavo šviesias godas m a i t o j a i r d e r g i a
Ir varu klupdina garbinti stabus.

Ritmas čia išlaikytas, bet forma padrika, nelygi: greta vaizdingesnio posakio ar eilutės eina tuščios prozos skylės (pabrauktos) Visas eilėraštis be muzikos, neskambus, dažni asonansai beveik neatsiliepia.

Kai J. Aleksandriškis rašė grynai asmeninę lyriką, tada tie asonansai derinosi prie vaizdinių niuansų. Dabar, nuėjęs į patriotiką, susidūręs veidas į veidą su objektyviomis stambiomis tautos nelaimėmis, J. Aistis-Aleksandriškis atrodo tiesiog bejėgis prieš objektyvius vaizdus, bejėgis su savo subtiliais niuansais, kurių, tiesa, jo patriotinėj lyrikoj nė nematyti.

Nepajėgumas sudoroti, nugalėti medžiagą, įspūdžio publicistinis žalumas slegia ne vieną J. Aistį-Aleksandriškį. Tai persekioja ir St. Santvarą, kuris atrodo, nesisieloja nė vaizdų nuoseklumumu, nei poezijos sklandumu, muzikalumu, ir daugumą jaunesnių mūsų patriotinės poezijos rašytojų serga tuo pat. Eiliuota įspūdžių proza, eiliuota publicistika, be muzikos, su kitų jau pakartotomis stilistinėmis priemonėmis, su retais pasitaikančiais poezijos gabaliukais asonansų drumstoje upėje — štai vyraujantis mūsų tremtinių poezijos vaizdas. Tiesa, kad žymi dalis tų silpnybių atsiranda dėl savotiškos kietos

GAMTOVAIZDŽIO TAPYBA IR JO ESMĖ

RAINER MARIA RILKE

Rainer Maria Rilkė, be savo garsiosios „Valandų knygos", „Vaizdų knygos", „Istorijų apie mieląjį Dievą", Elegijų, Laiškų jaunajam rašytojui ir jaunajam darbininkui, kelių tomų eilėraščių rinkinių, pavadintų Pirmaisiais, Ankstyvaisiais, Naujaisiais ir Vėlesniaisiais eilėraščiais, visos eilės pasakojimų ir škicų, yra taip pat rašęs ir apie meną. Puiki jo knyga apie žymųjį prancūzų skulptorių Rodiną, pavaizduota 96 paveikslų nuotraukomis. Čia dedamos pastabos, skirtos pirmoj eilėj gamtovaizdžio menui, yra paimtos iš Rilkės parašytos menininkų monografijos, pavadintos „Worpswede", kur plačiai ir išsamiai nagrinėjama vokiečių peizažistų Mackenseno, Modersohno, Overbecko, Vogelerio ir kt. kūryba.

Tiesa, gamtovaizdžio tapybos istorijos dar niekas nėra parašęs, bet tai yra viena iš knygų, kurių seniai laukiama. Tam, kuris imsis ją rašyti, teks labai didelis, tiesiog retas uždavinys, juo sunkesnis dėl to, kad jis yra neapsakomai naujas ir gilus. Kas imtųsi, sakysime, rašyti portreto arba šventųjų paveikslo istoriją, tam atsivertų kur kas platesnis kelias: tereiktų pasinaudoti tam tikromis pagrindinėmis žiniomis, lyg puikiai sutvarkyta rankos pasiekiama biblioteka, turėti platų, tikrą ir nepaperkamą žvilgsnį ir gerą regybinę atmintį; tokiam rašytojui tereikėtų žiūrėti į spalvas ir mokėti jas skaityti, sugebti prabilti poeto žodžiais arba įsijausti į kalbėtojo dvasios konstituciją, idant netektų išsigąsti išvydus tokį medžiagos apstą, — ir drąsia išraiška konstatuoti ne tik subtiliausius skirtingumus, bet ir aiškius lemtingus posūkius. Toks rašytojas turėtų būti ne tik geras istorikas, bet ir nemažesnis psichologas, daug ko matęs ir išmokęs gyvenime, — išminčius, kuris įstengtų Monos Lizos šypseną išsakyti žodžiais; ne tik ją, bet ir senstelėjusią Tiziano Karolio V išraišką ir Jano Sixo išsiblaškiusį, desperatišką akių žvilgsnį Amsterdamo galerijoje. Tačiau ir čia jam visą laiką tektų turėti reikalo tik su žmonėmis ir su žmonėmis — apie žmones pasakoti ir žmonėmis džiaugtis, juos pažinus ar atpažinus. Jį suptų švelniausi žmonių veidai, stebimi gražiausių, rimčiausių, neužmirštamų pasaulyje akių; palydimi šypsenos rimtų lūpų ir tvirtai laikomi rankų, vedančių turtingą savarankišką gyvenimą, — jis turėtų niekados nesiliauti ieškojęs žmoguje to, kas sudaro jo pagrindinį bruožą, jo esmę, to, kas susyk, bet ir taip vos pastebimai, tyliai veda tiek į daiktą, tiek į gyvulį kaip į tikslą, kaip į atbaigimą jų nebylaus ir nesąmoningo gyvenimo. Tačiau kas norėtų rašyti gamtovaizdžio istoriją, tas išsyk susidurtų su nenugalimomis kliūtimis — toks drąsuolis atsidurtų vienų vienas ir bejėgis prieš kažką svetima, nesuprantama, kažką, ko su vidumi nesieja jokie šiltesni saitai. Mes esame pratę visur matyti tik pavidalus ir lytis — tuo tarpu peizažas neturi jokio pavidalo; mes esame pratę iš judesių spręsti apie valios aktyvumą, o gamtovaizdis nejuda nė iš vietos ir nesiduoda niekieno išjudinamas. Vandens eina ir praeina, o juose svyruodami virpa daiktų atvaizdai. Ir vėjuje, kuris skvirbauja senuose medžiuose, išauga jauni miškai — jie auga į ateitį, kurios mes negalime išgyventi. Tuo tarpu žmonėse mes galime daug ką išskaityti iš jų rankų ir viską iš jų veido, kuriame, lyg laikrodžio plokštėje, atsispindi valandos, nešančios ir supančios jo sielą. Gi gamtovaizdis yra vienų vienas — be rankų ir be savojo veido, — o gal tikriau pats visas kaip vienas didžiulis veidas, veikiąs žiauriai, tiesiog triuškinamai žmogų savo didingumu ir bruožų neįžvelgiamumu, lyg tas „Dvasių pasirodymas" garsiajame japonų tapytojo Hokusajo paveiksle.

Būkime sau nuoširdūs ir atviri: gamtovaizdis yra mums kažkas svetima, ir mes pasijuntame tokie vieniši tarp žydinčių medžių ir įsiklausę, kaip čiurlena upokšnis, kurio vandens nuplaukia tolyn. Būti vienam su negyvu žmogum nėra taip baisu, kaip būti vienam tarp žydinčių medžių. Nes kad ir kažin kokia mįslinga atrodo mirtis, gyvenimas yra dar mįslingesnis, dar paslaptingesnis, nes tai nėra mūsų gyvenimas, jis nieko bendro neturi su mumis ir visiškai į mus neatsižvelgdamas švenčia savo šventę, kurios mes galime nedrąsiai, lyg iš netyčių užklydę svečiai, nesuprantą puotautojų kalbos, pasižiūrėti tik iš tolo.

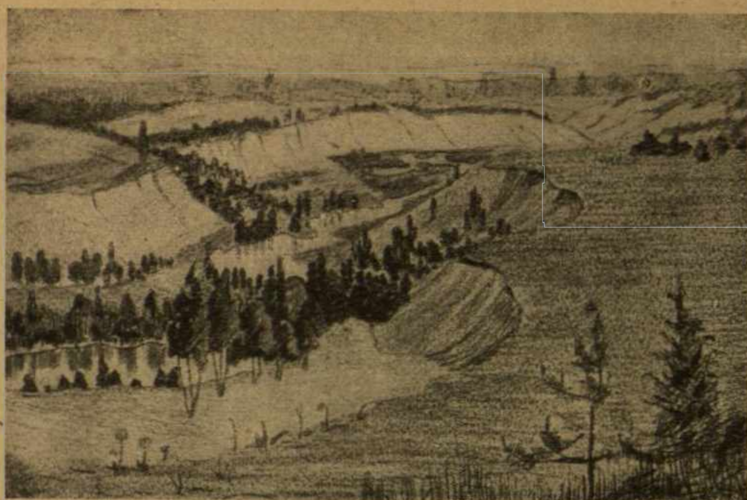
Be abejo, koks nors gudruolis galėtų pasirodyti išmintingas, mėgindamas kelti į aikštę mūsų giminystę su gamta, iš kurios rankų galų gale juk ir mes patys esame išėję, kaip paskutiniai didžiulio plačiai išsišakojusio medžio vaisiai. Tačiau ir toks išminčius veikiai pats įsitikintų, jog, pradėjęs tuo plačiašakiu medžiu šakelė po šakelės kopti atgal, greit ir pats susipainiotų, paklysdamas tamsoje; tokioje tamsoje, kurioje gyvena tiktai mirę pasakų pabaisos ir milžinai, kupinoj visokios nelemties, keršto ir neapykantos, ir kur mes, juo toliau žingsniuodami, juo daugiau sutiktume vis žiauresnių ir svetimesnių būtybių, kol galiausiai įsitikintume, jog gamta yra pati svetimiausia ir žiauriausia iš jų visų. Ir čia toji aplinkybė, kad žmogus jau ištisus tūkstančius metų bendrauja su gamta, iš esmės visai nieko nepakeičia arba bent labai maža, nes tas bendravimas yra vienašališkas. Kiekvieną kartą vis iš naujo atsiveria akys, jog gamta visai nieko nežino, kad mes ją papildome, bailiai pasinaudodami nedidele jos turimų jėgų dalelyte. Tiesa, mes vienur padidiname jos derlingumą, bet kitur — savo miestų grindiniu užsmaugiame nuostabius pavasarius, mėginusius visa grožybe kaltis iš pumpurų. Mes pakinkome upes, kad

---

ir meniškai nedėkingos visuomeninės poezijos prigimties, bet daug tų ydų pasitaiko dėl apsileidimo, neryžtingumo per didelio pasitikėjimo savo talentu ir publikos neva neišmanymu.

Ir Maironis nekartą susitikdavo su patriotinės poezijos savotiška, poetui sunkiai nugalima, prigimtimi, tačiau jis visada padarydavo, ką galėdavo, būtent, visada jo eilėraščiai bent techniškai būdavo tobuli. O reikia atminti, kad jo laikais gerai techniškai eiliuoti buvo daug sunkiau negu dabar. Tada toninės eilėdaros žymesnių pavyzdžių buvo maža. Pats Maironis, galima sakyti, buvo tos toninės eilėdaros pionierius, nes tos rūšies eiliavimo būdus jis pats pirmasis plačiai pritaikė ir išmėgino. Taigi, turėdamas dar neaiškias technines priemones, jis vis dėlto sukurdavo visai techniškai tobulą eilėraštį. Gal kartais stigdavo jame jausmo šilumos, gal kartais perdaug pasitaikydavo raginamosios iškalbos, bet jis visada būdavo skambus, lankstus kurį mielai būdavo galima klausyti, mažiausia bent kaip gražią ritmingą prakalbą.

Iš viso to kas aukščiau pasakyta apie Maironio patriotinę lyriką ir apie mūsų laikų patriotinius eilėraščius, galima padaryti tokias išvadas. Mūsų dienų poetai, išskyrus vieną kitą, patriotinės visuomeninės poezijos žanre yra siauresni ir dažnai lėkštesni už Maironį. Jie daugiausia savo tėvynės meilės jausmus išreiškia per santykius su gamta, kuri jiems atrodo daugiau įmantri smulki negu plati ir didingai paprasta. O Maironio poezijos techninis tobulumas jiems ir toliau gal likti pavyzdžiu.

M. K. ČIURLIONIS PEIZAŽAS

jos suktų mūsų fabrikų ratus, tik kad jos nieko nežino apie mašinas, kurias jos turi sukti. Mes žaidžiame su snaudžiančiomis neaiškiomis jėgomis, kurių neįstengiame patys suvokti, kaip vaikai kad žaidžia su ugnimi, ir kartais mums ima rodytis, lyg mes būtume pažadinę tas nelauktas galias, slypėjusias daiktuose ir mūsų tarytum laukusias, kad mes ateitume ir jas panaudotume savo iriam ir greit praeinančiam gyvenimui su visais jo reikalavimais. Tačiau per tūkstančius metų tos gamtoje slypinčios jėgos kiekvieną kartą vis ir vis nusikrato savo vardais ir sukyla iš naujo, lyg pavergti prispaustieji prieš savo mažučius ponus, gal net ne prieš juos, — tik paprasčiausiai pakyla, ir nuo žemės pečių nubyra visokios kultūros, o ji pati pasirodo su visa savo didybe ir vienatve — su savo jūromis, medžiais ir žvaigždėmis.

Ir kas iš to, kad mes pakeičiame viršutinę žemės veido plutą, kad mes sutvarkome jos miškus ir pievas, iš jų žievės išknisdami anglis ir metalus, kad mes skinamės nuo medžių vaisius, tarytum mūsų laukusius ir tik mums sirpusius, jei mes šalia to viso prisiminsime nors vieną vienintelę valandą, kaip gamta su mumis siautėjo, daužydama visokias mūsų viltis ir tą vargšą gyvenimėlį, lyg kokią skiedrelę, su tuo šaltu išdidumu ir abejingumu, kurio kupina yra kiekviena jos šypsena. Ji nieko apie mus nežino. Kad ir kiek būtų žmonės pasiekę, kad ir ką laimėję, vis tiek dar neatsirado nė vienas toks didelis, kuris būtų privertęs gamtą drauge su juo liūdėti ar drauge džiaugtis. Tiesa, kartais ima rodytis, kad ji didžiąsias, amžinąsias istorijos valandas palydi savo galinga ūžaujančia muzika arba lemtingą akimojų sulaiko vėjo atkvapą, kitą akimirką apipinčama nerūpestingu džiaugsmu su čežančiais žiedais, svyruojančiais nematomais žingsniais arba siautėjančiu vėju, — bet ir tai tik tam, kad kitą akies mirksnį vėl nuo žmonių nusisuktų, palikdama juos vargšus vienastypius — o rodos, dar taip neseniai juos taip užjautė ir taip drauge su jais gyveno.

Paprastas žmogus, kurs gyvena tarp kitų žmonių ir temto tik tiek gamtos, kiek su ja kasdieniniame gyvenime susitinka, retai pastebi tuos neaiškius ir sunkiai išsprendžiamus dalykus. Jis mato tik paviršių daiktų, kuriuos jis ir kiti į jį panašūs šimtmečiais kūrė, ir mielai tiki, kad visa žemė dalyvauja jo darbe, jei jis nori apdirbti lauką, praretinti mišką ar pritaikyti upę plaukiojimui. Jo akis, pritaikyta žmogiškam gyvenimui, mato gamtą tik tarp kita ko, lyg kažką savaime suprantama ir aišku, kas turi būti kiek galint daugiau išnaudota. Tuo tarpu vaikai jau kitaip žvelgia į gamtą; ypač vieniši vaikai, užaugę tarp subrendusiųjų. Jie suartėja su gamta jusdami su ja tam tikrą bendrumą ir gyvena joje, tarsi gyvulėliai, visai atsidavę miško ar dangaus įvykiams, aiškiai ir taip nekaltai prie jų prisiderindami. Tačiau vėliau ateina laikas jaunuoliams ir mergaitėms, tos virpančios, gilios melancholijos kupinos valandos, kada jie kaip tik savo kūniškojo brendimo metu pasijunta tokie be galo visų apleisti. Gamta ir jos įvykiai jų nebepaiso, o žmonės dar jų nepastebi. Ateina pavasaris, nors jie liūdi, žydi rožės ir naktys paskęsta lakštingalų suokime, nors tuo metu tik mirti tenorėtų, ir kai jie vėl pagaliau stengiasi nusišypsoti, lyg tyčia, ateina ruduo, tos sunkios, tokios vienodai ir nepaliaujamai slenkančios lapkričio dienos, po kurių prasideda ilga tamsi žiema. Priešingoje gi pusėje jie mato žmones, taip pat svetimus ir jais nė kiek nesirūpinančius, mato jų darbus, jų rūpesčius, pasisekimus ir džiaugsmus. Bet ir to jie negali suprasti. Pagaliau vieni iš jų nusileidžia ir ateina į žmones, norėdami pasidalyti jų darbu ir likimu, norėdami atnešti naudos, padėti kitiems ir skleisti gyvenimą toliau, tuo tarpu kiti, kurie nenori išsižadėti kartą prarastos gamtos, seka ją ir bando, visai sąmoningai ir sutelkdami visą valią, vėl tiek prie jos priartėti, kaip kad jie buvo prie jos priartėję savo vaikystėje, patys to visai nežinodami. Darosi suprantama, kodėl šie yra menininkai: poetai ar tapytojai, muzikai ar architektai, daugiausia vieniši žmonės, kurie tuo būdu, kad atsigręžia į gamtą, suteikia pirmumą amžiniesiems dalykams prieš laikinuosius, tikrajam dėsningumui prieš trumpalaikes taisykles. Ir kadangi jie mato negalį priversti gamtos prie jų prisitaikyti, pastato sau uždaviniu taip į ją įsijausti, kad ir jie patys galėtų į kurį nors jos didžiųjų vienetų įsiterpti. Taip per keletą šių vienišųjų visa žmonija artėja prie gamtos. Tai nėra paskutinė ir svarbiausioji meno vertė, kad jis yra mediumas, kuriame vienas kitą randa ir susitinka žmogus, gamtovaizdis, forma ir pasaulis. Iš tikro jie egzistuoja vienas šalia kito, beveik nieko apie tai nežinodami, ir atrodo, kad tik paveiksle, pastate ar simfonijoje, žodžiu-mene, tarsi kažkokioje aukštesnėje pranašiškoje tiesoje, jie susitinka, kad viens kitu pasiremtų. Tuo būdu įvyksta tai, kad jie tarsi papildo vienas kitą, idant sudarytų tą vienetą, kurs ir yra meno kūrinio esmė.

Taip į reikalą žvelgiant, atrodo, tarsi visokios rūšies meno tema ir uždavinys būtų kaip nors surasti pusiausvyrą tarp pavienio dalyko ir visatos, tarytum aukščiausias ir meniškai svarbiausias būtų tas momentas, kai abi svarstyklių pusės nusistos pusiausvyroje. Ir tikrai, būtų labai įdomu šį santykį įrodyti įvairiais meno kūriniais, parodyti, kaip simfonija sumaišo audringos dienos balsus su mūsų kraujo ūžimu, kaip koks pastatas gali pasirodyti pusiau panašus į mus, pusiau į mišką. Ir tapyti portretą ar tai nereiškia matyti žmogų, tarsi kokį gamtovaizdį, ir ar yra nors vienas gamtovaizdis be figūrų, kurios nebūtų perpildytos ir nepasakotų apie tą, kurs kaip tik juo gėrėjosi? Ir čia vyksta nuostabiausi dalykai. Kartais jie išreiškiami gausiais, vienas šalia kito sustatytais kontrastais, o kartais atrodo, jog žmogus skverbiasi iš gamtovaizdžio arba atvirkščiai — gamtovaizdis veržiasi iš žmogaus. Pagaliau, štai, jie abu vienas su kitu susitinka ir broliškai sutaria. Kartais atrodo, jog gamta tam tikrais momentais pati priartėja, suteikdama net miestams tam tikrą gamtovaizdžio atspindį, o žmonija vėl artėja prie gamtos savo kentaurais, nimfomis ar Böcklino jūros seniais. Ir viskas priklauso nuo to santykio, taip, kaip ir poezijoje, kuri kaip tik tuo momentu daugiausia įstengia perduoti dvasios išgyvenimus, kai vaizduoja gmtovaizdį. Ir poezija visai nesugebėtų išreikšti tų gelmių, jei žmogus stovėtų anoje bekraštėje, tuščioje erdvėje, į kurią jį pasiuntė Goya.

———

Menas išmoko pažinti žmogų pirma, negu prasidėjo su peizažu. Prieš gamtos vaizdą stovėjo žmogus, kuris jį paslėpė, priešais stovėjo Madona, miela, švelni italė su žaidžiančiu kūdikiu ant rankų, o už jos nuo poros tonų skambėjo dangus ir žemė, tarytum nuo pirmųjų Ave Maria žodžių. Šitas gamtovaizdis, kuris išsiskleidžia Toskanijos ir Umbrijos vaizdų fone, yra lyg tylus,

vienos rankos skambinamas rečitatyvas ne tikrovės sukurtas, bet panašus į medžius, kelius ir debesis, išsaugotus malonių atsiminimų šilumoje. Čia vyravo žmogus, jis buvo, gali sakyti, viskas, jis buvo tikroji meno tema, todėl ir buvo stengiamasi jį visokiais būdais išpuošti, kaip kad puošiamos gražios moterys brangiaisiais akmenimis, nuotrupomis tos gamtos, kurios kaip visumos dar neįstengiama apžvelgti.

Tai turėjo būti visai kiti žmonės, kurie, praėję pro tokius pačius, kaip ir jie, žmones, žvelgė į peizažą, į didžiulę, nepažįstančią užuojautos, milžinišką gamtą. Žmonės, kaip kad Jokūbas Ruysdaelis, vienišі, kurie gyveno kaip vaikai tarp suaugusių ir visų užmiršti nuskurdę mirė. Zmogus nebeteko savo ankstyvesnės reikšmės, jis pasitraukė į užpakalį, užleisdamas vietą dideliems, paparastiems, nepermaldaujamiems daiktams, kurie pasirodė už jį didingesni ir savo ūgiu, ir savo amžiumi. Todėl visai nebuvo jokio reikalo nustoti jį vaizdavus, bet priešingai: sąžiningu ir kruopščiu gamtos tyrinėjimu buvo išmokta į jį geriau ir teisngiau žvelgti. Jis pasidarė mažesnis: jau nebebuvo viso pasaulio centras; jis pasidarė didingesnis — nes buvo išmokta į jį žvelgti tomis pačiomis akimis, kaip kad ą gamtą, jis reiškė ne daugiau, kaip koks medis, bet jis drauge ir daug reiškė, nes daug reiškė ir medis.

Ar čia kaip tik ir neglūdi visa Rembrandto paslaptis ir drauge jo didybė, kad jis į žmones žiūrėjo kaip į kokius gamtos vaizdus ir juos tokius piešė? Su šviesos ir sutemų priemonėmis, su kuriomis pagaunama ryto esmė arba atskleidžiama vakaro paslaptis, jis kalbėjo apie gyvenimą tų, kuriuos jis tapė, ir čia atsivėrė naujos platumos, ir darėsi kažkas didinga. Bežiūrint į tuos biblinius paveikslus ir puslapius tiesiog stebėtis tenka, kaip jis stačiai vengia medžių, kad galėtų žmones panaudoti medžių ir krūmų vietoje. Atsiminkime kad ir jo šimto guldenų paveikslą. Juk ar ten tas visas elgetų būrys neatrodo kaip prie mūrų prigulęs krūmas, o Kristus ar nėra prie griuvėsių krūvos lyg koks vienišas į viršų iškilęs medis? Mes nežinome, kad Rembrandtas būtų daug peizažų davęs, ir vis dėlto jis buvo tikrasis gamtos vaizdų tapytojas, gal net vienas iš didžiausių, kokių tik kada nors yra buvę, ir vienas iš didžiausių menininkų iš viso. Jis mokėjo portretus tapyti, nes jis sugebėjo į veidus žvelgti lyg į kokius kraštus su plačiu horizontu ir aukštai iškilusiu, debesuotu, nerimstančiu dangumi. Keliuose portretuose, kuriuos yra nutapęs Boecklinas (aš čia pirmoj eilėj turiu galvoj jo Autoportretą), taip pat žymu panaši gamtovaizdinė dalyko koncepcija, o jei jį portretas iš viso maža tedomino, tiesiog jam buvo nemalonus tapyti, tai dėl to, kad jis tegalėjo tiktai į visai nedidelį žmonių skaičių žvelgti pagal tą savo gamtovaizdinį supratimo būdą. Jam, įpratusiam į neišmatuojamą gamtos turtingumą, žmogus buvo kažkas ribota, per siaura, kažkas įsprausta į tam tikrus rėmus, kažkas, kas pasitaiko tik vieną kartą, kas nuolatos varžo svaiginančias jausmo platumas, iš kurių jis ir gyveno. Visur, kur tik reikdavo jam pavaizduoti žmogų, jo vietoje jis įstatydavo pavidalą. Jo paveikslai yra kupini būtybių, kurios yra tartum iš medžių išaugusios, o jo nutapyta jūra atrodo lyg kupina krykštaujančios, džiūgaujančios gyvybės. Böcklinas, kuris, kaip niekas kitas, stengėsi pagauti gamtą, matė bedugnę, kuri skiria gamtą nuo žmogaus, ir jis ją tapė lyg kokią paslaptį, lygiai taip, kaip kad vaizdavo Leonardo da Vinci moteris, — savy užsidariusias, neįsijaučiančias į kitus, su šypsena veide, kuri tučtuojau išsprunka iš mūsu supratimo ribų, kai tik jį norime pakreipti į save.

Taip pat iš Anselmo Feuerbacho ir Puvis de Chavannes (imkime tegu tik du meisterius) paveikslų iškyla vien tylios, nepažįstančios laiko figūros, išnyrančios iš paveikslo gelmių, tarytum gyvenančios skirtingą gyvenimą kitoje veidrodžio pusėje. Ir ta žmonių baimė, tas jų vengimas eina raudonu siūlu per visą jų tapybą. Vienas iš pačių didžiųjų, būtent Teodoras Rousseau, visai išsižada figūrų, ir niekur jo kūryboje jų nepasigendame. Taip jo beveik matematiškai sutvarkytame pasaulyje nerasime žmogaus. Kiti pasiryžo savo kelius ir pievas atgaivinti beeinančiais ar besiganančiais gyvuliais; karvėmis, savo plačiu tingumu svariai ir ramiai įsiterpiančiomis į paveikslo rėmus, avimis, savo gauruotomis kupromis nešančiomis per sutemas vakaro dangaus žaras, paukščiais, kurie, apsiausti iš visų pusių virpančio oro, nusileidžia į aukšto medžio viršūnę. Ir čia iš netyčių į paveikslą įžygiuoja su savo kaimenėmis kerdžius, pirmasis žmogus toje begalinėje vienatvėje. Jis stypso vienų vienas, lyg stuobris. Millet kūryboje, vienas vienintelis kyląs į viršų plačiose Barbizono lygumose. Jis net nejuda; tik stovi, lyg koks aklasis, tarp avių, tarytum daiktas, kurį tos gerai pažįsta; jo drabužiai yra sunkūs, kaip žemė, apsamanoję nuo laiko ir audrų, kaip pakelės akmuo. Jis gyvena visai atskirą, savitą, ypatingą gyvenimą. Jo gyvenimas — tai gyvenimas tos lygumos, to dangaus ir gyvulių, kurie jį supa. Jis neturi jokių atsiminimų, nes jo įspūdžius sudaro lietus ir vėjas, vidudienis ir saulės laida, kurių jis neturi teisės pasilaikyti, nes jie vėl iš naujo pasirodo. Panašios į šią ir visos kitos Millet figūros, kurių siluetai, tokie panašūs į medžius, ramiai kyla aukštyn į dangų arba primena tamsią kalvą, besistiepiančią į viršų, nuolatos lankomą siautėjančio vėjo. Jos visados dirba. Dirba savo kasdieninį darbą, darbą toje žemėje, kuri jas sukūrė ir apipavidalino, nelyginant vėjas pajūry suformuoja tuos nedaugelį medžių, stypsančių kopų pakraštyje. Ir tas darbas, iš kurio jos semiasi sau maistą, giliai savo šaknimis jas susieja su žeme, kuriai jos priklauso kaip tie trapūs augmens, kurie turi akmenuotoj dirvoj kietai kovoti už savo būtį.

Panašiai, kaip kad kalba nebeturi nieko bendro su daiktais, kuriuos ji reiškia, lygiai taip ir daugumo žmonių, gyvenančių miestuose, visas gyvenimo stilius rodo, kad jie nebeteko natūralaus ryšio su žeme, jie paskirai draikosi po orą, siūbuodami, lyg tos nendrės, niekur nesurasdami vietos, kur galėtų giliai įleisti savo šaknis. Millet nutapytieji ūkininkai pasižymi dar bent tais didingais judesiais, kurie yra tokie ramūs ir paprasti ir rodo patį trumpiausią kelią į žemę. Ir žmogus, tas pretenzingas, nervingas miestų gyventojas, šituose nebyliuose ūkininkuose pasijunta lyg koks bajoras. Jis, kuris niekur negali tvirtai atsistoti kojomis, juose mato būtybes, kurios gyvena arčiau gamtos, jis net galėtų juos laikyti didvyriais, nors iš tikro jiems gamta yra tokia pat kieta ir bejausmė, kaip ir visiems kitiems.

Millet nekentė Paryžiaus. O jei jis, išėjęs iš kaimo, visuomet pasukdavo į priešingą pusę kaip jo draugas Rousseau, tai dėl to, kad miško uždarumas jam visuomet primindavo miško ankštumą, aukšti medžiai veikdavo jį lyg aukštos mūro sienos, tų mūrų, iš kurių jis bėgdavo lyg nuo tikriausio kalėjimo. Ir jo meno tikreji elementai, kuriuos reikia čia iškelti atsižvelgiant į jo figūras, vienatvės pamėgimą ir žestus, yra visai ne figūriniai, bet visiškai priklauso nuo gamtos vaizdų tikrosios vertės. Ir jis yra peizažistas. Jo figūros yra didingos tuo, kas jas supa, ir linijomis, išskiriančiomis jas iš aplinkos. Čia eina kalba apie lygumas ir dangų. Millet abu šiuos elementus įvedė į tapybą, tiktai jis sugebėdavo dažnai duoti tiktai kontūrus vietoj šviesos, iš visų pusių plūstančios iš milžiniško dangaus. Jo kontūrai buvo tikri, didingi, tiesiog monumentalūs, jo kūrinyje glūdi amžinybė, nors jis yra daugiau paišytojas arba plastikas negu tapytojas.

Čia tenka dar atsiminti mūkiančią Segantinio karvę garsiajame jo tos rūšies paveiksle, esančiame Berlyno Nacionalinėje galerijoje. Linija, kuria gyvulio kupra išsiskiria iš dangaus fono, toji neužmirštama linija yra milletiško pajėgumo ir aiškumo, tačiau ji nėra sustingusi: ji visa virpa, lyg skambanti styga, drebinama tyros šito aukštumas pamėgusio ir vienišo kalnų pasaulio šviesos.

Šis tapytojas yra su Millet giminingesnis, negu kiti mano. Tai joks kalnų tapytojas. Kalnai jam tėra tiktai pakopos į naujas lygumas, viršum kurių iškyla dangus, toks didingas, kaip Millet dangus, tik dar daugiau šviesesnis, dar gilesnis ir spalvingesnis. Ir paskui tą dangų jis keliavo visą savo gyvenimą, o jį suradęs mirė. Mirė ten, kur negyvena joks žmogus, būtent — 3000 metrų aukštyje, o į jo sunkią mirtį su visa savo ramia akla didybe žvelgė bejausmė gamta. Ji ir apie jį nieko nežinojo ir nenorėjo žinoti. Tačiau kai jis tų dar nepaliestų pasaulių begaliniame švitėjime nutapė motiną su kūdikiu, tai žmogiškajai gyvatai pasidarė toks pat artimas, kaip ir tai

kitai — didingai jį iš visų pusių supusios gamtos gyvybei.

* *

Vokiečių romantikai nepaprastai mylėjo gamtą. Tačiau ją taip mylėjo, kaip tas Turgenevo novelės didvyris mergaitę, apie kurią sakydavo: „Sofija man nepaprastai patikdavo tada, kada aš atsisėdavau ir atsisukdavau į ją nugara, kitaip tarus, kada aš ją atsimindavau ir apie ją galvodavau, kada aš į ją žvelgdavau dvasios akimis, ypač vakarais, terasoje...“ Gal tik vienas iš jų tai mergaitei — gamtai žvelgė tiesiai į akis — tai buvo Philippas Otto R u n g ė, hamburgietis, nutapęs krūmą, kuriame gieda lakštingalos, ir rytą. Didysis ryto sambrėškos stebuklas dar niekieno nėro buvęs taip nutapytas. Taip ir matai, kaip pamažu auga, vis plisdama į visas puses, šviesa, kaip ji ramiai ramiai spinduliuodama kyla į žvaigždynus, o apačioje, žemėje, traukiasi kopūstų laukas, dar visas prisisunkęs tirštų, ūkanotų nakties gelmių, kuriame guli mažutis plikas kūdikis — tai ir yra rytas. Žiūri į tą paveikslą — ir niekados negali atsižiūrėti. Žvelgdamas į jį, taip ir jauti, kiek kartų tapytojas kilo prieš ryto sambrėšką iš lovos ir, visas virpėdamas iš susijaudinimo, su pasiilgimu laukė pasirodant to gamtos stebuklo, kad, į valias jo prisisotinęs, viską, nenuslėpdamas nė mažiausios detalės, paskui galėtų perkelti į drobę. Tai yra paveikslas, nutapytas su virpančia iš džiaugsmo ir lūkesčių širdimi. Tikras deimančiukas. Jis parodo ne vieną, bet tūkstančius naujų kelių, kaip reikia eiti į gamtą. Ir Rungė tai pats jautė. Jo „Paliktuosiuose raštuose“, pasirodžiusiuose 1842 metais, užtinkame tokią vietą „...Žmogus visa savo esme, visomis odos poromis veržte veržiasi į gamtovaizdžius, ieškodamas ko nors tikro ir pastovaus tame nepastovume ir neaiškume. Tik visa bėda, kad mūsų menininkai vėl griebiasi istorijos, kur ir paklysta, pamesdami kelią dėl takelio. Jaugi šitame naujajame mene, būtent gamtos vaizdų tapyboj, jeigu tik norima, negalima pasiekti aukščiausio pajėgumo taško? To taško, kuris būtų dar gražesnis už anksčiau pasiektuosius?“

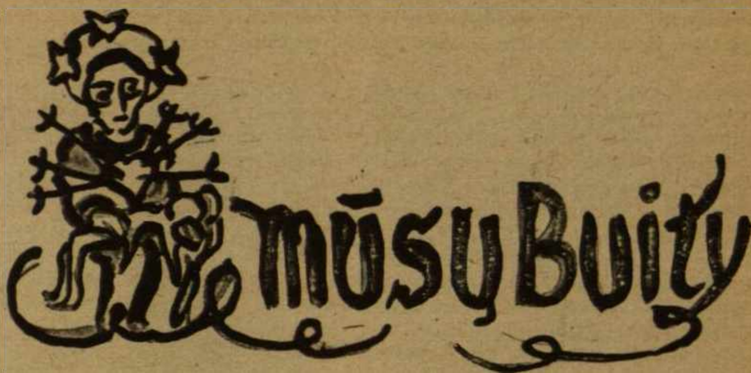
Netoli tos vietos, kur Rungė nutapė Rytą, taip sakant, to paties dangaus dengiami, traukiasi nuostabūs peizažai, į kuriuos kadaise pasuko keli jauni menininkai, nepatenkinti mokykla, pasiryžę surasti kelią patys į save ir formuoti savo gyvenimą taip, kaip jiems patinka. Ir jie iš ten jau nebepasitraukė, bijodami net kur daryti ilgesnę kelionę, kad tuo metu ko nors didingo ir svarbaus nepraleistų gamtoje — kokio nors neužmirštamo saulėleidžio, pilkos rudens dienos arba valandos, kada po audringos pavasario nakties kalasi iš velėnos pirmoji pavasario gėlė. Pasaulio vertybės tarytum nuo jų dingo, ir čia viskas įgavo naują vertės matą, kaip tas Constable, rašęs viename iš savo laiškų: „Pasaulis yra platus, tai ne dvi dienos ir ne dvi valandos; tačiau nuo pasaulio įkūrimo pradžios buvo du medžio lapai, kurie buvo viens kitam lygūs ir viens kito verti. Žmogus, kuris tat supranta, pradeda naują gyvenimą. Pažvelgia į praeitį — nieko nėra ten ko gailėtis, viskas tik priešais jį, jam prieš akis: „Pasaulis yra platus“.

Šitie jauni žmonės, kurie ištisą metų eilę išsėdėjo akademijose nekantrūs ir nepatenkinti, — kaip kad pastebi Rungė, „plėšte plėšėsi į gamtą, jie šitoje nepastovybėje ieškojo kažko pastovaus“. Gamtos vaizdas yra kažkas pastovu, čia nieko nėra atsitiktina, ir kiekvienas krintąs lapas bekrisdamas įvykdo vieną iš didžiausių visatos įstatymų. Ir šitas dėsningumas, kuris niekur nenustoja veikęs, kiekvieną akimirką ramiai pasireikšdamas, jauniems žmonėms gamtą daro kažkokią didingą, nepaprastą. Jie kaip tik to čia ir ieško, o kai, neberasdami išeities, pradeda šaukti meisterio, tai visai neturi galvoje to, kuris įsispraustų į jos procesą ir savo tuo žygiu sudrumstų paslaptingas valandas, kada išsikristalizuoja jų siela, ne, — jie nori pavyzdžio. Nori matyti gyvybę šalia savęs, viršum savęs, aplink save, gyvybę, kuri gyventų visiškai jais nesirūpindama. Taip gyvena visos didžiosios istorijos figūros, tačiau jos yra nematomos — jei jas nori pamatyti, turi užsimerkti. Tačiau jauni žmonės, ypač jei jie yra menininkai, nenoromis užmerkia akis: jie atsisuka į gamtą, o jos beieškodami, ieško patys savęs.

...Mes gyvename lygumų ir dangaus ženkle. Tai yra du žodžiai, bet jiedu abu iš tikro apima vieną vienintelį išgyvenimą: lygumą. Lyguma yra tai jausmas, kuriame mes išaugame. Mes ją suprantame, ir ji mums eina lyg kokiu pavyzdžiu; čia mums viskas turi reikšmę — ir didžiulis horizonto ratas, ir tie nedaugelis daiktų, kurie tokie paprasti ir vis dėlto tokie svarbūs priešais jį stūkso. Ir tas pats dangus, apie kurio tamsą ar šviesėjimą kiekvieną kartą, rodos, vis kitais žodžiais pasakoja kiekvienas iš tūkstančio krūmokšnio lapelių ir kuris, — kada ateina naktis, daug daugiau savin suima žvaigždžių, negu tie siauri ir aukšti dangaus skliautai, kurie išsitiesia viršum miestų, miškų ir kalnų.

Tokioj lygumoj gyveno ir minimieji tapytojai, apie kuriuos čia ir norima kalbėti. Jie jai yra dėkingi už tai, kuo jie yra tapę, ir dar daugiau: jie turi būti dėkingi jos neišsibaigiamumui ir didybei už tai, kad jie nuolatos tokie tampa.

Išvertė Š. P.

K. Priešpylis

Henrikas Nagys - mūsų dienų ir mūsų žemės poetas

Beprasidedantį nusivylimą mūsų poezija vėl išblaškė H e n r i k a s N a g y s, debiutuodamas ne šauniai spaustuvėje spausdintu tomu, bet kukliu, Innsbruck'e rotatorium išleistu rinkiniu „E i l ė r a š č i a i“. Autorius mūsų poezijoje nėra naujokas. Kas sekė jos raidą, Nagį jau galėjo rasti ir Lietuvoje, literatūros žurnaluos užsirekomendavusį kaip savaimingos minties ir formos poetą, atnešusį į besustingstantį Brazdžionio, Miškinio, Aleksandriškio poezijos monopolį gaivinančio, šviežio vėjo. Bet daugeliui tada, gyvenant ramų, palaimintą gyvenimą, ir pripratusiems prie pilietiškai aiškios Miškinio lyrikos, prie, nors gilios, bet siaurai asmeniškos Aleksandriškio plunksnos, ar prie, nors tragiškai pranašiško, bet ketureiliškai klasiško Brazdžionio, sunku buvo tuoj suvoki ir Nagį, pilną šio šimtmečio tragizmo, virpantį viso moderniojo žmogaus nerimu, ieškantį nežinomojo Dievo, savo krašto meilę dainuojantį ne įprastiniais posmais ir ne įprastine forma. Dabar, kada

mes patys gyvename griuvusiam pasaulyje, kada nerimo virpuliu sergame kiekvienas, vis dėlto tikėdami saulės patekėjimu, kada ir tėvynę išmokome kitaip mylėti, bučiuodami pasiimtąją gimtosios žemės saują, ir Nagys dabar atrodo mums augte išaugęs iš viso šito amžinybės akimirksnio, kuriuo ji nūnai žvelgia į žemę. Dėl to ir šitieji poeto paskelbtieji eilėraščiai tiek savo tematika, tiek reiškiamų idėjų įforminimu yra ne eilinis mūsų poezijos įvykis.

Henriko Nagio išleistų „Eilėraščių" tematikos centre (kaip ir šių dienų pagimdytoje egzistencializmo filosofijoje) stovi Žmogus. Jeigu anksčiau žmogaus problemą mūsų poezijoje Miškinis sprendė, žvelgdamas labiau tik į lietuvį — pilietį, Aleksandriškis — nugrimsdamas į savo asmens estetinį pasaulį, o Brazdžionis — žvelgdamas nusižeminusio tikinčiojo akimis, tai Nagys savo lyrikoje apima ir vieną, ir antrą, ir trečią. Žmogus jo poezijoje tariamas su tam tikra net religine pagarba. Nagio žmogus — tiek daug iškentęs brolis, toks vienišas Dievo ieškotojas, tačiau drauge ir galingas savo amžinąja kūrybine dvasia, dėl to ir išdidus savo vienatvėje. Čia, gal būt, galėtume įžiūrėti Nagio gimininguma su Rilke ir Nitsche. Nagio žmogus — tai galingas medis, išaugęs turgaus aikštėje, tai vieniša, vandenynų skalaujama sala. Jo gyslomis teka tamsus, nuodingas kraujas, jis klaidžioja griuvėsiuos ir nakty, kančiose ir nerime, tikėdamas saulėtekiu.

Palaukime saulėtekio... Dabar šalta
naktis
mums stingdo kraują; aš girdžiu, kaip
tamsoje
pavargusiai ir dusliai mūsų širdys plaka.
Šitam mieste mes svetimi, mes, palikti
tamsioj pastogėj, klausomės, kaip mūsų
kraujuje
lėti nuodai lėtai ir sunkiai teka...
— — — — — — — — —
Bet per nušvitusias lygumas, bokštus,
skrenda pas mus —
kaip didelis paukštis, kaip laivas aukso
irklais —
saulė. — Klausyki, širdie: ar ji
nešaukia mums?
— Šaukia?! Kviečia?!... Ir tu pabūgai
ryto liepsnos?! —
Ak, akyse mums dar tūno per daug
tamsumos!
(Saulės daina, 9 psl.)

Koks puikus paskutinio posmo vaizdas! Tai gražiausias Čiurlionio paveikslui „Žinia" aiškinamasis tekstas. Bet kartu ir koks didelis tragizmas, kada saulė ir kviečia ir šaukia, o žmogaus akyse vis dar daug tamsos. Ne saulė, ne žemė, ne tas Didysis čiurlioniškasis Rexas, kurio ieškotojas ir Nagys yra, kaltas dėl to baisaus šių laikų griuvimo. Kaltas tik pats žmogus, kalta tik mažoji, nesuprantamoji jo širdis. Dėl to koks liūdnas, spengleriškas šių laikų paveikslas.

Driekiasi pavargusios ir tuščios gatvės —
migloje paskendę spinkso žiburiai —
milžiną ir tamsų miestą vakarais
slegia žaizdos, debesys, vienatvė...
(Mirštantis miestas, 66psl.)

Bet poetui tas mįslingasis modernus žmogus kartais panašus ir į naivius vaikus, užsižiūrėjusius į savo žaislus — laivelius ir nematančius tolimesnio ir platesnio pasaulio.

Jie žaidžia ir nemato tolumos. Jie žiūri,
kaip laiveliai
baltom, mažytėm burėm virpa
vandeny — —
O nuo juodų malūno rankų keliasi ir
kelias
ir skrenda paukščiai dideliais sidabro
debesim...
(Vaikai, 32psl.)

O lėkštumas ir paviršutiniškumas argi ne šių dienų liga!

Nagio idėjinis pasaulis nėra abstraktus, kaip kartais pirmu įspūdžiu gali pasirodyti. Visos jo idėjos yra tiesiog liepsnojančios šių dienų aktualijomis. Tik jis iš kasdienybės moka ištraukti ir parodyti tai, kas liks amžina ir nuo ko modernusis žmogus negali pabėgti, kas sudaro vieną, iš jo tragizmo priežasčių, Sakysim, kad ir žmogaus sumechanizėjimas —.

Kasdien grįžtu namo pilkom, dulkėtom
gatvėm —
širdis sunki ir visiškai tuščia:
mano kraujuj įsisunkė didžiųjų plieno
ratų
duslus ir amžinas plakimas ir kančia.
(Pavargęs fabriko darbininkas, 42psl.)

Arba žemę praradęs ir miestuos paklydęs žemdirbys —.

O žeme, aš girdžiu, kaip tu verki po
mano kojom —
tavo akis užklojo kietas grindinio
akmuo,
tavo krūtinę slegia miestų milijonai,
ir žaizdos, prakirstos ligi širdies, tau
kūną kloja,
ir tavo drumstas kraujas trykšta
bokštuos kruvinuos.
(Žemę praradęs žemdirbys 37psl.)

Erotinė meilė — ta amžinoji poezijos palydovė — Nagio kūryboj retai užtinkama. Moters meilę čia pakeičia dažname eilėrašty jaučiama visos žmonijos ir vienišojo brolio meilė, ta galinga tokių pat klajūnų draugystė. (Palėpė 65psl.).

Grynai religinių eilėraščių Nagys nerašo. Bet mes jaučiame, kad visoje jo kūryboje plazda Dievo dvasia. Tiesa, Nagys yra dar tik Dievo ieškotojas, dar vaikšto Rilkės ir Čiurlionio keliais. Bet kaip nuoširdžiai, kaip paprastai kartais į ieškomąjį prabyla?

Viešpatie, laimink visus! Žvaigždynai
tokie šalti šią naktį, šią vienišą naktį —
Viešpatie, laimink visus:

Vyrą, pavargusiom rankom prie mašinos
ratų,
pilką kareivį — jis mąsto apie namus —
ir žmones, žmones mažose trobelėse
šiąnakt
palaimink, palengvink jų vargą...
(Naktis, 12psl.)

Juk tai nuostabi nūdienos malda.

Gamtos eilėraščių poeto kūryboje apstu. Ištisi ciklai („Pavasario miniatiūros", „Medžiai vėjuos", „Mano žemės paveikslai") šitam motyvui pašvesti. Tik Nagys į gamtą nežiūri peizažisto akimis. Kartais jo gamta pilna nujaučiamų panteistinių bruožų, kartais gi spindi ta nuostabia rilkiška daiktų meile.

Tarp aukštų išblyškusių namų,
žiūrinčių beprasmiškom langų angom
į tolį —
svyro vienišas ir liūdnas mano brolis —
nuogas beržas, nukankintas darganų...
(Beržas mieste, 50psl.)

O vienas iš gražiausiųjų šito motyvo eilėraščių yra „Vasaros naktis". (14psl.). Tai nuostabus aidas, kiekvieno kažin kur girdėtas, gal Teodoro Storm'o „Immensee'je", gal mūsų pačių kūdikystėje.

Kuo mums šiandien Nagys ypač brangus ir artimas, tai ta tiesiog mistinė gimtosios žemės meile.

Ak, kai ateina sutemos ir paukščiai
draikosi viršum miškų,
ir skamba tolimas kapų koplyčios
varpas,
ir eina vienišas žmogus su žiburiu per
vakarą kažkur, —
tada esi tokia skurdi, tu mano žeme,
skurdi, tarytumei pats vargas.
Tada pabunda širdyje nauji ir nuostabūs,
kaip sapno gėlės žodžiai,
tada norėčiau glostyti tave, parpulti ir
tave bučiuoti,
ir kaip tavęs tada, pilkoji žeme,
nemylėt...
Juk pajuntu, kad ir many tas pats
skurdusis kraujas,
ir ta pati skurdžioji ir bekraštė
pilkuma —
(Mano žemės ruduo, 74psl.)

Ne didinga, herojinė kunigaikščių Lietuva, ne žygių garbe spindinti, bet pilkų sodybų, vargo ir kančių kraštas. Ir ar ne pastaroji dabar mūsų širdžiai brangesnė? Jokia patriotika, kaip šiandien įprasta, Nagys nesišvaisto, tačiau iš dažno eilėraščio trykštanti kūdikiška gimtojo krašto meilė kelia jį ligi ekstazinės įtampos.

mačiau tiktai mažas vargingas lūšneles,
tartum mažus našlaičius, klūpančius
pusnynuos...
ir giedras, didelis dangus pridengęs jas,
ir dideli liepsnojantys žvaigždynai, —
jie buvo daug perdideli ir puošnūs
šitai žemei:
mažiems, pilkiems kaimams ir
šniokščiantiems eglynams.
Žiūrėk: kokia skurdi ji ir pilka. — Per
tavo veidą ašaros sroveno.
(Žiema., 57psl.)

Arba vėl koks ramus tolimojo lietuviško bažnytkaimio ruduo su maža medine bažnytėle, su gelstančiais klevais.

Tarytum uždegtos didžiulės vaško
žvakės
šventoriuj spindi saulės nuplieksti
klevai:

ir tarpe jų maža bažnyčia klūpo, kaip
mergaitė
baltais rūbeliais, — ir visai visai
lengvai,
kaip mintys jos — melsvi ir skaidrūs
dūmai sklaistosi ir plakas.
(Saulėtas ruduo lygumose, 62psl.)

Ir ar ne visų mūsų lūpomis ir širdimi poetas sako:

Vieną vakarą sugrįšiu vėl namo —
Bus skaidri, šalta žiemos naktis:
Švies didžiulės žvaigždės tolumoj —
ir beržai stovės šalikelėm balti...
— — — — — — — — —
Ir prieisiu aš namų duris —
pasigirs pažįstami balsai, ir atspindys
plazdančios ugnies ant mano veido
kris...
Ir suplaks taip taikiai ir lengvai širdis..
(Namai, 73psl.)

Henriko Nagio eilėraščių forma mūsų poezijoje irgi yra nauja ir neįprasta. Nėra čia paisoma klasiško ketureilinio eiliavimo. Ritmas labai įvairuoja, tiksliai pabrėždamas eilėraščio nuotaiką. Nėra ir įprasto rimavimo, o kur rimuojama, ieškoma dažnai tik asonansų. Kitas, gal būt, šitokiuos eksperimentuos pasimestų, suveltų tikrą chaosą. Nagys tuo tarpu, rinkdamas ir brangindamas žodį (jo turinį ir jo skambėjimą), pasiekė čia gražiausių rezultatų. Puikus pavyzdys, kaip poetas, derindamas eilėraščio ritmą su besikartojančiais „s" ir „u", sukuria pavargusio paukščio sparnų mojavimo ir ošimo įspūdį.

Per drumstą dangų atskrenda paklydęs
paukštis,
ir sunkiai supa ilstančius sparnus...
(Pavasario vakaras, 4psl.)

Iš kitų poetinių vaizdingumo priemonių Nagys ypač mėgsta palyginimus. Jis jų randa visai naujų, niekur negirdėtų, tikslių ir pilnų poetinio grožio. Sakysim, miegančio kūdikio šypseną lygina:

Jis miega. Kaip balti žiedai
tarp lūpų žėri jo silpnučiai dantys:
(Motina rudens naktį, 8 psl.)
Sutiktą nežinomąją moterį aprašo:
o lieknas kūnas lengvo rūbo vilnyse,
atrodo permatomas, kaip sunkių
rudens liūčių kapojama lelija.
(Svetimosios moters paveiklas, 15 psl.)

Galėtume pririnkti dar daug pavyzdžių, iliustruojančių Nagį kaip kruopštų žodžio rinkėją kontrastų ir paralelizmų kūrėją, ritmo jegos meisterį, bet ir vietos maža, o ir kiekvienas, tikrosios poezijos mėgėjas, rinkinyje pats viską ras.

Žinoma, poeto eilėraščiuos dar pasitaiko vienas kitas netobulumas. Sakysim, kai kurie eilėraščiai per daug ištęsti. Toks „Sužeisto kareivio" eilėraštis galėtų baigtis ir antruoju posmu. Įspūdis būtų daug stipresnis, juo labiau, kad tolimesnieji posmai nieko naujo nepasako. Arba vietomis pasitaiko dar vienas kitas labai prozaiškas išsireiškimas, visai nesiderinąs prie kristaliniai skaidrios poetinės Nagio kalbos. Pavyzdžiui, tame pačiame „Sužeisto kareivio" eilėraštyje skaitome:

rankos vyriškos, sugniaužusios ginklus
kietai —
dulkini veidai, dulkėtos rankos, krau-
jas — — —
(Sužeistas kareivis, 39 psl.)

„Laikrodžių" eilėraštyje vėl randame
— — Gal brangiausios baltosios jo
rankos
jau negyvos kaba medyje kokiam? — —
(Laikrodžiai, 41 psl.)

Žinoma, tokios vietos tebėra tik banalių žodžių surikiavimas, ir, dėkui Dievui, jų labai maža.

Apskritai Henriko Nagio„ Eilėraščiai" į kasdienybės ir grafomanijos dulkių užneštą tremtinio sielą nusileido kaip gaivinančio šaltinio srovė. Mes vėl pradedam tikėti mūsų literatūros ateitim!

---

* Rugpiūčio mėn. iš sovietų zonos atvykęs į Lübeck'ą mūsų žymusis rašytojas Vydūnas pastaruoju metu įsikūrė Detmolde (britų zona). Nors ir daug iškentėjęs bei patyręs, rašytojas dar gana stipriai jaučiasi ir nemeta plunksnos.

* Rugsėjo mėn. Šveicarijoje įvyko muzikos šventė — konkursas. Dalyvavo keliasdešimts valstybių atstovaujančių pajėgiausių muzikų — pianistų, smuikininkų, čelistų ir kt. Mūsų žiniomis šiame muzikos festivaly turėjo dalyvauti ir žinomasis mūsų pianistas Andrius Kuprevičius. Šiuo metu gyvendamas ties Innsbrucku, Lanser-See (Austrijoje) jis šiai muzikos šventei per ištisą vasarą intensyviai rengėsi. Pažymėtina, kad pereitą pavasarį ir vasarą A. Kuprevičius yra keletą kartų pats ir simfoninio orkestro lydimas koncertavęs Innsbrucke, Graze ir kitose Austrijos vietose. Paprastai santūrūs ir svetimšalių nekenčią austrų dienraščiai A. Kuprevičių ir jo talentą įvertino labai teigiamai.

NAUJI LEIDINIAI

* Benys Rutkūnas PULSAS PLAKA, lyrika, ketvirta knyga. Spausdinta rotatorium, 204 psl. Kaina nepažymėta.

* LIETUVA kraštas ir tauta. Redagavo Dr. A. Stanys, Išleista Augsburge. 62 psl., kaina 3 markės.

* Pranas Razminas LIETUVIŲ KALBOS SINTAKSĖ. Spausdinta rotatorium, rankraščio teisėmis. Išleido GIEDRA Viesbadene. 21 psl., kaina nepažymėta.

* STUDENTŲ DIENOS, Nr. 2, rugpiūtis. Studentų ateitininkų leidžiamas mėnesinis rotatorium spausdintas žurnalas. Antrajam numery bendradarbiauja Prof. Dr. Z. Ivinskis, Juozas Girnius, Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas ir kiti. Įdomi akademinio gyvenimo apžvalga.

* ŠVIESA, lietuvių jaunimo laikraštis, nr. 1, rugsėjis. Tai „Šviesos" akademinio jaunimo sambūrį atstovaujantis leidinys. Spausdintas spaustuvėje. Tiek laikraščio turinys ir išorinė išvaizda daro gerą įspūdį.

* Į ATEITĮ, dvisavaitinis „Žiburių" priedas jaunimui. Redaguoja A. Gražiūnas. Be aktualios medžiagos moksleiviams, nuo pirmo numerio jame talpinama ir mirusio Lietuvoje poeto Vytauto Mačernio niekur nespausdintas vienas gražiausių kūrinių „Vizijos".

* ŽIBINTAS, neperiodinis jaunimo žurnalas, Greven, rugsėjo 10 d., nr. 6, Išleistas spaustuvėje, 20 psl., kaina 4-rios markės.

* VAGOS, mėnesinis kultūros žurnalas, 4-tas nr., rugpiūtis. Spausdinamas rotatorium Uchtėje. 70 psl., kaina 5-kios markės.

* ALGUVOS BARAS, neperijodinis leidinys, nr. 6. Kempteno UNRRA'i skirtas numeris. Spausdintas rotatorium, iliustruotas nuotraukomis kreidiniame popieriuje, kaina nepažymėta.

* Algirdas Gustaitis TARP ŠVEICARIJOS IR DANIJOS. Kelionių įspūdžiai po Vokietiją. Iliustruota, 96 psl., kaina 5-kios markės.

* Vytautas Kastytis SMŪTKELIAI ŽYDI. Tremtinio raudos ir giesmės. Išleido „Mūsų Viltis", 96 psl., kaina 4-rios markės.

* L.T.B. Švietimo Valdybai pavedus, jau visiškai baigiama spausdinti: 1. Dr. J. Matuso „Viduriniųjų amžių istorija" (su Lietuva), 2. J. Račkausko „Lotynų kalbos gramatika" ir 3. J. Paškevičiaus „Vokiečių kalbos gramatika".

Atspausdinti leidiniai sukraunami Lietuviškų Knygų Ekspedicijoj, (13a) Gunzenhausen, Lietuvių Stovykla.

Jonas Biliūnas RINKTINIAI RAŠTAI. Gunzenhausene Šulaičių Leidyklos išleistas mūsų klasiko raštų iliustruotas tomelis. Būtų gera, jei leidykla išleistų ir kitų mūsų klasikų tokio pat formato rinktinius raštus. Susidarytų graži klasikų bibliotekėlė, gimusi ištrėmine.

Grigas Valančius LIETUVA IR KARALIAUČIAUS KRAŠTAS. Autoriaus leidinys, išleistas Kircheime, 83 psl., su žemėlapiu, kaina 6 RM.

NAUJAS LIETUVIŲ LAIKRAŠTIS. Viesbadene pasirodė „TREMTINIŲ ŽINIŲ" pirmasis numeris. Leidžia L. T. B. spaudos leidykla „AISTIA", redaguoja Redakcinė Kolelija. Pirmasis numeris tiek turinio, tiek spaudos technikos atžvilgiu daro rimtą ir kultūringą įspūdį.

Per Austriją gauta žinių, kad š. m. liepos mėn. Lietuvoje, Vilniuje, mirė rašytojas ir tarybinės Lietuvos vienas didžiųjų šulų Liudas Gira.

Kiek žinoma, 1941 m. birželio mėn. jis su bolševikais buvo pasitraukęs į Maskvą, karo metu ten atitinkamai pasižymėjo ir, pulkininko laipsnį gavęs, 1944 m. grįžo vėl į Lietuvą. Apsigyvenęs Vilniuje jis viešumai negalėjo rodytis — suparaližuotas gulėjo lovoje. Vis dėlto, ir sirgdamas reiškės kaip „nusipelnęs tarybinis veikėjas" — rašė straipsnius, kalbas, be to, išėjo dar vienas poezijos rinkinys. Nenuostabu, kad dviejų metų laikotarpy mirus jau antrajam tarybiniam poetui (pirmoji buvo 1944 m. mirus ir Karo Muziejaus sodely Kaune palaidota Salomeja Neris), jo mirtį plačiai paminėjo tiek Maskvos, tiek okupuotos Lietuvos spauda. Girdėti, Giros vardas Lietuvoje bandomas įamžinti jo vardu pavadinant gatves, gimnazijas ir pan. Liudas Gira turi savo vietą ir ankstyvesnioje lietuvių literatūros istorijoje, tačiau apie tai teks išsitarti kada nors vėliau. (rimv.).

KŪRYBOS PASAULY

WELLS'UI MIRUS

Rugpiūčio 13 d. Londone miręs didysis anglų rašytojas H. G. Wells neblogai pažįstamas ir mūsų skaitančiajai visuomenei. Jo mirtis Vak. Europos kultūriniuose sluoksniuose pajusta skaudžiai, juo labiau, kad nors ir senyvo amžiaus būdamas (jis gimė 1866 m. ties Londonu), Wells dar daug būtų sukūręs žmonijos pažangos ir auklėjimo labui. Skaitytojams jis daugiau pažįstamas iš vad. utopinių jo romanų, pav. „Mašina pralenkti laikui", „Nematomasis žmogus" ir „Pasaulių karas". Šiuose kūriniuose miręs rašytojas pasirodė esąs labiau įžvalgus už strategijos specialistus. Dar daugiau — savo raštuose jis pasireiškė ir kaip pranašingas rašytojas, numatydamas ne tik pozicinį karą apkasuose, bet ir tankų atsiradimą, milžiniškas oro kautynes ir aviacijos vykdomą miestų naikinimą. Reikia čia atminti, kad šiuos romanus jis parašė dar 19 amž. pabaigoje. Būdamas T. H. Huxley mokiniu, Wells savo kūryboje daug vietos paskyrė mokslui ir evoliucijai, jis reikalavo pažangos pasauliui. Domėdamasis biologijos mokslu, jis bandė šią disciplina panaudoti politikai. Vadindamas save „antikomunistu ir antifašistu", Wells yra reikalavęs, kad demokratija nesitenkintų vaidinusi, bent ligšiol, negatyvį ir revoliucinį vaidmenį — norėdama toliau gyventi, demokratija, Wellso manymu, turėtų tapti pozityvia socialinio, politinio ir intelektualinio atgijimo doktrina. Iš Wellso parašytų per visą jo gyvenimą 103 knygų, keleta yra savo metu pasirodžiusių ir lietuvių kalba. Iš jų minėtina kelių tomų „Pasaulio istorija" (įdomus bandymas nauju požiūriu pavaizduoti žmonijos istoriją) ir „Pasaulių karas", kuriame utopiniu būdu aprašomas planetinis karas.

Nors H. G. Wells mirė jau prieš pusantro mėnesio, Vak. Europos spaudoje vis randame apžvalginių straipsnių ir atsiminimų apie didįjį rašytoją. Idomius atsiminimus apie Wells paskelbė šią vasarą 90 m. sulaukęs G. B. Shaw — senas „jaunuolis" ir aštraus, kupino sarkazmo liežuvio savininkas, populiarus visame pasauly dramaturgas. Jis nuo seno artimai draugavo su Wellsu, tad jo atsiminimai mums dvigubai įdomūs. Tad atiduokime jam žodį:

„MANO DRAUGAS — WELLS"

— Herbert-George nebuvo džentelmenu. Jo tėvas buvo sodininkas, motina gi guvernantė. Be to, tėvai laikė mažą porceliano krautuvę Bromley, Kente. H. G. pradėjo uždarbiauti kaip medžiagų pardavėjas. Vėliau jis kartą atsidūręs viešam susirinkime, išdrįso atsistoti ties stalu ir prabilti į susirinkusius. Tampa mokytoju, dirba ir mokosi, panašiai kaip Dickens ir Kipling, atranda savy novelisto talentą, tampa žinomu rašytoju, atsipalaiduoja nuo piniginių rūpesčių ir būna kviečiamas į aukštųjų britų visuomenę. Tačiau jis ir toliau lieka savim...

Leidėjai jo knygas grobstė iš pat pirmos dienos. Aš gi, parašęs penkis ilgus romanus, devynius metus turėjau kęsti nesekmę, kol manim nesusidomėjo leidėjas.

Nemanykit, kad H. G. buvo asmuo nemėgiamas ir aplinkumoje lengvai padarąs priešus. Kartą jis „London Daily Chronicle" per dvi skiltis mane įžeidė taip smarkiai, kad aš jaučiausi turįs teisę jam duoti antausį; tačiau kai mes susitikome kitą dieną Literatų D—jos susirinkime, mūsų santykiai liko tokie pat nuoširdūs kaip paprastai...

H. G. buvo žmogus padorus, nuosaikus ir darbingas — ypatybės retai sutinkamos pas genijų.

Wellso vaidmuo šių dienų literatūroje ir politikoje turėtų būti nušviestas kieno nors kito kitą kartą. Jis yra numatęs Europos karą, tankus, lėktuvus ir atominę bombą. Aš galėčiau apie savo draugą kalbėti daugiau, bet tai, ką čia esu pasakęs, greičiausia niekas kitas nėra pasakęs — baigia savo atsiminimus G. B. Shaw. (rimv.).

Vašingtonas ir New-Yorkas — skirtingi JAV civilizacijos centrai

New-Yorkas ir Vašingtonas — dangoręžių didmiestis ir JAV sostinė. Du miestai Amerikoje, tačiau kaip jie skirtingi! Atrodo, jie būtų ne tame pačiame kontinente. Įdomu juos pažinti, mesti žvilgsnį į jų skirtingus bruožus, į jų dvasinę ir materialinę kultūrą. Kiek žinių ir įspūdžių apie šiuodu miestus randame Paryžiaus spaudoje („Les Nouvelles Litteraires").

Kuris tų miestų labiau primena Europą? Vašingtonas? Ne — New-Yorkas. Tiesa, jo gyvenamas tempas ar dangorėžiai tėra greičiau JAV išradingi bruožai, tačiau senutę Europą šiame mieste atrasime visai kitais požiūriais. New-Yorkas — miestas trijų šimtmečių, olandų ir anglų epochų, turįs savo literatūrinių tradicijų, dailininkus viliojančius kampelius ir kvartalus, kuriuose angliškai niekas nesupranta. Tuo tarpu Vašingtonas — naujas miestas, turįs tiek pat amžiaus, kiek JAV. Jo planą paruošė prancūzas architektas. Viskas čia erdvu, plačios, tiesios gatvės, daug gėlynų, aikščių. Įvairios ministerijos ir kitos įstaigos grakščiai stovi parkų ir gėlynų vidury.

Automobilių Vašingtone daugiau kaip pėsčiųjų. Čia lengviau šoferiui valdyti mašiną kaip tokiam New-Yorke, tačiau blogiau esti kai tenka sustoti — tuoj atsiranda agentas ir pastebi, kad šis plotas rezervuotas parlamentarų ir aukštų valdininkų mašinoms.

Virš miesto dominuoja ne Baltieji Rūmai, bet Kapitolis. Čia randame dviejų didžiųjų JAV vyrų — prezidentų Vašingtono ir Linkolno garbei pastatydintus paminklus. Dabartinio prezidento būstinė — Baltieji Rūmai išdidžiai stovi parke ir skęsta žalumynuose. Iš abiejų Baltųjų Rūmų pusių stypso dvi ministerijos: užsienių reikalų ir finansų.

Vašingtono reikšmė, dar Roosevelto New Deal laikotarpio metu padidėjusi, karo metu pakilo dar labiau — Vašingtonas tapo sąjungininkų pasaulio centru. Tačiau ir dabar, karui pasibaigus, bet taikai pasauly dar neįsiviešpatavus, Roosevelto vietą užėmus Trumanui, Vašingtonas nieku būdu neteko savo pirmykščio sorio ir blizgėsio. Jis ir toliau lieka vienas didžiųjų pasaulio politikos centrų.

Čia gali kilti klausimas — ar, norint pažinti kultūrinį amerikiečių gyvenimą reikės ateity vykti į Vašingtoną ar į New-Yorką? Žinoma, New-Yorkas turi daug pirmenybių bei savybių, kurių negalima būtų paneigti. Jis, su savo tradicijomis, ir toliau liks svarbiuoju ryšiu tarp JAV ir Europos. Jis — didžiausias kontinento miestas — su savo gausiais imigrantais atlieka tam tikrą „bendro sugyvenimo" eksperimentą — jis virstąs pamažu pagrindine JAV demokratijos problema. Čia šiuo požiūriu įkvėpimo gali pasisemti savo kūrybai romanistai, sociologai, filosofai.

Tuo tarpu Vašingtone susidursime su visai kitu demokratijos aspektu: čia beveik visi dirba vyriausybei. Parlamento nariai, valdininkai atvyksta iš 48 valstybių. Šie gyventojai tikri amerikiečiai, prie kurių dar tektų priskirti diplomatinio korpuso Vašingtone narius, sudaro rinktinę publiką koncertuose, parodose ir paskaitose. O jų skaičius Vašingtone vis didėja. Čia esama septynių meno muziejų, pradedant Tautine Galerija ir baigiant Dumbeston-Oaks, labiau žinomu kaip JT pradinės konferencijos būstinė, bet ne kaip vieta, kur randame puikius bizantiškosios epochos rinkinius. Politinių ir meninių savybių dėka Vašingtonas, 12 šimtų tūkstančių gyventojų miestas, per metus sutraukia du milijonus turistų. Be to, čia trumpai sustoja dar keli milijonai lankytojų — vieni jų nori pasigrožėti japonų vyšnių medžiais, kiti gi pasisveikinti su JAV prezidentu — tai amerikiečio piliečio privilegija.

Teatrų reikalai čia prastesni. Vienintėlis sostinės teatras dabar vaidina vieną didžiųjų Broadway'aus pasisekimų — „The Voice of the Turtle". Dailininkai įkvėpimą semiaši iš viešųjų, stilingų Vašingtono pastatų — jie miestui teikia charakterį. Tačiau kultūrinis JAV sostinės gyvenimas daugiausia minta iš politikos. Šiuo požiūriu pirmose eilėse tenka pastatyti literatūrą ir mokslą.

Prieš maždaug 12 metų žinomasis publicistas Walter Lippmann iš New-Yorko persikėlė į Vašingtoną. Jį pasekė spaudos ir radio komentatoriai, jų gi įtaka į viešąją nuomonę nesiriboja tik politika. Šiandien Vašingtonas turi 6 radio stotis. Rooseveltas kreipėsi į poetus ir rašytojus — žinomi vardai, kaip Archibald Mac Leish atsidūrė Kongreso bibliotekoje. Elmer Davis — informacijos įstaigoje ir Robert Sherwood dirbo Baltuosiuose Rūmuose kaip literatūros patarėjas. Šiandien tie vyrai jau išvyko, tačiau šiame politikos centre jų pėdsakai yra žymūs. Įdomu dar pažymėti, kad rooseveltinį Vašingtoną yra įamžinęs savo knygoje Lanny Budd, Upton Sinclair, labiau žinomas iš savo Chicagos ar Kalifornijos vaizdų.

Vašingtonas — kultūrinių vertybių keitimosi centras. Tiek Buenos-Aires, Montevideo, tiek ir 21 Naujojo Pasaulio respublika siunčia į Vašingtoną savo rašytojus ir autorius. Amerikiečių mokslininkai jau nuo seniau didesnį dėmesį skiria sostinei. Žinomasis Smithson'o institutas, esąs pusiaukelys tarp Kapitolio ir Baltųjų Rūmų, yra žymus mokslinės dokumentacijos centras. Geografų draugija turi savo būstinę Vašingtone. Tik knygų ir muzikos kūrinių leidėjai daugiausia yra įsikūrę New-Yorke ir Bostone, tačiau sostinėje veikianti Kongreso biblioteka turi teisę keistis knygomis su užsieniu. Pagaliau čia rasime tautinius visų JAV valstybių Archyvus.

Karas dar labiau iškėlė Vašingtono, kaip naujų mokslinių atradimų centro, reikšmę. Čia randa daug medžiagos ir rašytojai ir mokslo vyrai — šiuo požiūriu nublunka New-Yorko reikšmė.

New-Yorkas ir Vašingtonas, metropolija ir sostinė, dangoraižių ir parkų miestai. Be abejo, tokioje plačioje šaly kaip JAV yra pakankamai vietos dviems, nors ir skirtingiems, kultūriniams centrams. Ir gal dėka sostinės suvaidintam vaidmeniui, New-Yorkas — tvirtina prancūzų žurnalistas Paul Tredant — su savo tradicijomis ir prašmatnumais atsikratys savo politinės įtakos ir taps civilizacijos, žmoniškumu paremtos, atsiradimo liudytoju. Baigiant, kyla mums mintis — ar tie du JAV miestai savo vaidmens požiūriu mums neprimena dviejų Lietuvos miestų — Vilniaus ir Kauno — buvusiųjų ir, tikėkime, būsimųjų bruožų?

V. Rimvydas

Kas skaitoma JAV

Amerikiečiai skaito daug, tačiau jų knygų pasirinkimas savotiškas — tai yra konstatavęs žinomasis prancūzų rašytojas ir literatūros akademijos narys André Maurois. Pavažinėjęs po JAV jis giliau susipažino su JAV dvasine kultūra, domėjosi amerikiečių literatūra ir savo įspūdžiais pasidalijo su prancūzų skaitytojais.

Ką gi amerikiečiai skaito, koks jų skonis? Pirmiausia čia tenka pastebėti, kad palyginus su Europos kraštais, JAV knygos skaitytoją pasiekia dažniausia prenumeratos keliu. Ten esama klūbų, kurie kas mėnesį parenka vieną knygą ir ji po to siuntinėjama prenumeratoriams. Tų knygų tiražas — nuo 300.000 ligi 500.000 egz. Savo ruožtu dienraščiai kas savaitę paskelbia best sellers — rinktinių knygų sąrašą — tuo būdu skaitytojai turi galimybės kas savaitę sekti savo mėgiamų rašytojų iškilimą arba, priešingai, smukimą.

Įdomu, kas gi tie autoriai, kurių knygos leidžiamos taip dideliais tiražais? Gal tai žymūs autoriai? Ne visuomet. Žinoma, naujas Ernesto Heningvay, Somerset Maugham ar Thomo Mann'o kūrinys turi daug šansų patekti į išrinktųjų knygų sąrašą, tačiau reikia turėti galvoje, kad šių knygų „teisėjų" politika dažniausia yra kapryzinga ir jie kurių nors aplinkybių, kontrasto ir kt. sumetimais dažnai parenka visai nepažįstamą autorių arba tokį, kurio kūrybai ligšiol teparodyta nedaug dėmesio. Pav., anglas Evelyn Waugh ligšiol tebuvo prieinamas elitinei visuomenei, gi dabar, išspausdinus jo „Brideshead revisited" jis iškilo į populiarumo viršūnes. Stefan Zweig prieš savo nusižudymą spėjo parašyti „Balzako gyvenimą" — šioji knyga buvo parinkta vieno klūbo, na, ir susilaukė plataus atgarsio.

JAV esama ir klūbų, leidžiančių klasikų kūrinius. Vienas jų spausdina Aristotelį, Platoną, Montaigne, Sviftą, graikų tragikus ir šiuos kūrinius leidžia puošniai parengtus. Klystų kas manytų, kad graikų klasikai amerikiečių nemėgiami — juos skaito labai žymi visuomenės dalis. Tolstojaus „Karas ir taika" šio karo metu buvo viena plačiausiai skaitomų knygų. Viena leidyklų — The Vining Press — sugalvojo būdą vienoje — apie 800—900 psl. knygoje, žemos kainos ir plono popieriaus, surinkti pačius žymiuosius kurio nors rašytojo kūrinius. Šiuose rinkiniuose jau pasirodė Poe, Hemingnoy, Faulkner ir kt. kūryba. Kita leidykla — Modern Library — parenka senuosius ar naujuosius klasikus. Šie rinkiniai — kišeninio dydžio — taip pat mėgiami. Čia rasime Thomą Mann'ą šalia Gide'o, Malraux šalia Koestlerio ar Steinbecką šalia Čechovo...

JAV literatūrą ir skaitytojus apžvelgiant teks susidurti dar su vienu bruožu — tai tarptautinis literatūros pobūdis. Kituose kraštuose, pav. Prancūzijoje, daug skaitoma vertimų, tačiau jie ir laikomi tik vertimais, ne savųjų parašytomis knygomis. Tuo tarpu JAV-se, kur toks didelis tautų mišinys, pati kultūra kažin kaip gaivališkai įgyja tarptautinio pobūdžio. Ten Dostojevskis, Thomas Mann, Anatole France, Gide, Freud, Bergson kai kuriais požiūriais tampa dvasine krašto nuosavybe. Ne be to, žinoma, kad jau šimtmetis, kai formuojasi tautinė kultūra turinti jau savo originalų charakterį. Hemingway, Faulkner, Steinbeck, Thomas Wolfe, Dos Passos, Coldwell — tos kultūros ryškiausi atstovai. Laikotarpy tarp dviejų pasaulinių karų iškilę tie vardai jau yra įsigiję tiek JAV, tiek Europos skaitytojų pripažinimą.

Vis dėlto ir šie kūrėjai nėra visuotinai mėgiami pačių amerikiečių. Vieni jų, nemėgdami Hemingway, reikš didesnes simpatijas Thomas Wolfe'ui, kiti labiau domėsis rusų klasikais, treti vėl savo dėmesį labiau kreips į pačią naująją JAV rašytojų kartą. Pav. toks žurnalistas ir romanistas John Hersey („A bell for Adano" autorius) ar Harry Brown („A walk in the sun") laikomi labiau konstruktyvūs ir ma-

žiau pesimizmo reiškią už anos kartos rašytojus.

Kokią vietą JAV užima prancūzų autoriai? Žymią. Amerikiečiai studijuoja ne tik Montaigne'ą ir Rebelais, bet gerai yra susipažinę ir su Victor Hugo ir Flauberto kūryba. Maža tėra amerikiečių neskaičiusių „Les Miserables" (Vargdieniai) ar „Madame Bovary". Spausdinami, skaitomi ir mėgiami ir naujųjų laikų prancūzų literatūros šedevrai, pav. Rollando „Jonas Kristupas", Dukemel „Les Pasquer", Romains „Geros valios žmonės", du Gard „Les Thibault", viena gi leidyklų rengiasi išleisti visus Francois Mauriac kūrinius.

Anglų pradėtų leisti pigių knygų — „Penguin Books" — pasisekimas paskatino ir amerikiečius imtis to paties eksperimento. Jie paleido rinkon 25 centų knygų seriją (Pocket Books, Bantam Books). Pradėta leisti rimto turinio knygos ir . . . apsivilta. Pasirodo, amerikietis, pasiruošęs sumokėti 25 cnt. už kelionės pasiskaitymus jau greičiau įsigyja įvairius „magazinus". Tikrasis skaitytojas sutinka mokėti brangiau už tokią knygą, kurią jis galėtų ilgiau laikyti.

Literatūra turi ir savo savaitraštį — tai „New-Yorker". Čia įvairūs rašytojai spausdina noveles, reportažus, nemaža vietos užima ir amerikietiškasis jumoras — tolimas Mark Twain'e ir žymiai artimesnis europiečio mentalitetui. (rimv.)

Nürnbergo bylos dalyviai ir literatūra

Nürnbergo teismas jau tarė savo žodį. Po 10 mėnesių darbo teismas išsiskirstė, gi didieji jo kaltininkai atliko ar atlieka užpelnytą bausmę. Daug rašyta spaudoje apie bylos posėdžių eigą, tačiau nedaug teko pastebėti žinių apie privatų kaltinamųjų gyvenimą kalėjimo sienose. Žinoma, įdomi visuomenei tų kaltinamųjų, dabar jau nuteistųjų, sveikatos būklė ir tai, ką jie valgo, tačiau žymiai įdomesnis dalykas, tai jų domėjimasis literatūra. Pastaruoju metu apie tai plačiau pradėjo rašyti ir Vak. Europos spauda.

Nürnbergo bylos bibliotekoje yra tik knygos, kurių išleidimo data siekia 1914 metus ir anksčiau. 1933—34 m. šio kalėjimo biblioteka buvo „išvalyta" nuo visų „antitentinių" knygų, taigi nuo tokių, kurių autoriais buvo liberalas, respublikonas ar žydas. Savo ruožtu, atsiradusios kalėjime nacionalsocialistino turinio knygos 1945 m. amerikiečių buvo įtrauktos į juodąjį, sąrašą. Tuo būdu, bibliotekoje liko keli šimtai blankių romanų, mokslo ir kitokių knygų.

1945 m. lapkričio m. Goeringas su savo draugais peržiūrėję bibliotekos katalogą išdidžiai buvo pareiškę, kad „niekuomet neleisią niekams laiko beskaitydami tokias šiukšles". Tik Hess pastebėjęs, kad jam vis vien ir jis galįs viską skaityti. Tačiau jo susidomėjimas vėliau pakrypo į kelionės knygas: pav. 1880 m. išleistas Afrikos tyrinėtojo Hayneck-Schroeferio 6 tomų knygas, nelabai garbingos vokiečių kolonijinės istorijos aprašymus ir kt.

Kiti nuteistieji daugiau tiesioginiai domėjosi bylos eiga. Tačiau ir jie daugiau ar mažiau domėjosi kuria nors literatūros šaka ar šiaip politiniais raštais. Daugiausia tai buvę politinio pobūdžio raštai ar atsiminimai, užsienio autorių parašyti, kuriuose randama anglosaksų ar sovietų imperializmo kritika, arba prancūzų antisemito autoriaus knygos, kurios tiktų pailiustruoti tezei, kad antisemitizmas tai nesąs vien nacių išmislu, arba vėl knygos, kurios gali padėti gynybos reikalui.

Admirolas Raederis per trejetą mėnesių aistringai buvo įknibęs į kažin kokio Forbach-Teilerio parašytas knygas apie Himalajų tyrinėjimus. Po to staiga jis metė juos skaitęs.

Speer, dėl savo „Atlanto pylimo" tapęs pačiu didžiuo III Reicho architektu, pasitenkino skaitydamas apie „didžiąsias urbanizmo problemas Bavarijoje".

Bibliotekos klijentu tapo ir didysis Europos vergų pirklys — Sauckel. Išgirdęs, kad Hessas savo rankose jau turėjęs keliasdešimts kriminalinio turinio romanų, jis pareiškė savo pasipiktinimą negaudamas tos rūšies literatūros.

— Daugiausia tai buvo anglų ir amerikiečių kūriniai — jam paaiškinta.

— Bet aš juk labai gerai skaitau angliškai — atsakęs Sauckel.

Norėdami numalšinti jo pyktį, bibliotekos tarnautojai jam įteikė vieną amerikiečių autoriaus romaną. Tačiau po aštuonių dienų bergždžių pastangų jis nesugebėjo perskaityti nė vieno skyriaus . . .

— Tai žymiai mažiau įdomu kaip aš tikėjaus — jis aiškinosi, gi jo kaimynai dėlto turėjo gražaus juoko.

Schachtas mielai skaitė anglų romanus, nors ir nerasdavo pakankamai jiems laiko. Von Neurath teperskaitė vos tris ar keturias istorines studijas. Von Papenas teskaitė tai, kas daugiau ar mažiau ryšio turėjo su jo byla. Be to, jis domėjosi didžiausiomis prancūzų „valymo" bylomis ir apgailestavęs, negaudamas svarbių komentarų iš Petaino ir Lavalio bylų.

Frick kelias savaites paskyrė anglų bridžo lošimo vadovėliui, gi Jodlis — istorijos studijai. Streicher studijavo Nürnbergo, kuriame jis savo metu buvo gauleiteris, istoriją; tuo tarpu admirolas Doenitz domėjosi tik grynai karinėmis problemomis.

Dideliam žurnalistų ir leidėjų nusivylimui Nürnbergo kaltinamieji neparodė jokio susidomėjimo savo atsiminimų kūryba. Gal būt, vienas kitas jų ir paruošė „pomirtinę rehabilitaciją" ar kokį politinį, militarinį ar ideologinį kūrinį. Bet tai buvo kruopščiai slepiama nuo prokuratūros ir teisėjų akių. — kitu atveju, matyt, prisibijota Franko dienyno ir Keitelio užrašų likimo, kai tie raštai plačiai buvo panaudoti sovietų ir JAV prokurorų.

„Dailiąją literatūrą" atstovavęs vienas Baldur von Schirach, buvęs vokiečių jaunimo vadovas, laikytas vienu didžiųjų III Reicho poetų. Kai kas net tvirtinęs, kad norėdamas išgelbėti savo gyvybę, von Schirach turėjęs kalėjime tapti tikruoju poetu.

---

* Rugsėjo 19 d. Cannes vasarvietėje (Viduržemio jūros pakrašty) prasidėjo tarptautinis kino meno festivalis. Jis truks ligi spalio mėn. 5 d. Jo metu vyks įvairios iškilmės, priėmimai (jų tarpe ir prancūzų min. pirm. Bidault). 19 valstybių festivalio metu rodys 50 rinktinių ilgų filmų ir 70 trumpo metražo filmų. Geriausios filmos pastatymo, vaidybos ir kt. požiūriais bus apdovanotos. Iš paskirų valstybių JAV siunčia tris rinktines filmas — „Oną ir Siamo karalių", „Mėlynąją rapsodiją" ir „Paskutinį Week-endą". Iš šešių britų filmų (jų tris spalvotos) pažymėtina pgl. Shaw dramą pastatyta „Cezaris ir Kleopatra". Sovietai parinko net 7 ilgas filmas, daugiausia iš karo meto įvykių. Minėtinas „Lemiamas posūkis" (apie Stalingradą) ir „Sveika Maskva". Prancūzija, šventės iniciatorė ir šeimininkė, rodys 6 filmas — penkios jų dar niekur nerodytos. Iš jų pažymėtinos: „Gražuolė ir žvėris" (pgl. Jean Cocteau), „Romantiškoji pastoralė", Tėvynė". „Bėgių simfonija" (vaizduojamas rezistencinis prancūzų geležinkeliečių judėjimas). Kai kas šias prancūzų rinktines filmas laiko ne filmos, bet literatūros demonstracija, ypač, kad jų penkios sukurtos pgl. žinomus literatūros kūrinius. Cannes filmos festivalis bus lankytojams graži proga susipažinti su 19 tautų filmos meno kūryba ir patirti paskirų valstybių pajėgumą.

* JT organizacija auklėjimo, mokslo ir kultūros reikalams (sutrumpintai U. N.E.S.C.O.) spalio mėn. Paryžiuj organizuoja mokslinių atradimų parodą. Organizacijos sekretoriatas rugsėjo 18 d. iš Londono persikėlė į Paryžių. Lap-

kričio mėn. Paryžiuje įvyks pirmasis generalinis UNESCO suvažiavimas.

* Londone išeina žurnalas „E n d e a v o u r", kurio uždavinys pažymėti visus mokslo, žmonijai tarnaujančio, faktus bei pasiekimus. Paskutiniam žurnalo numery rašoma apie laiko matą, biologijos pasiekimus ir kt.

* Studija apie Adolfą Hitlerį psychopatologiniu požiūriu nesenai yra pasirodžiusi Paryžiuje. Ją parašė D r. F. A c h i l l e - D e l m a s. Autorius plačiai sustoja ties buv. vokiečių führerio gyvenimu nuo pat vaikystės ir prieina būdingą išvadą apie Hitlerio charakterį ir jo liguistumą. Apie šią Delmas knygą vėliau dar parašysime.

* Ar orkestrai naudos muzikos instrumentus, padirbdintus iš stiklo? Tai galimas dalykas. JAV esanti plastmių medžiagų pramonės sąjunga šiuo metu New-Yorke parodoje rodo smuikus ir violončeles, padarytus iš stiklo...

* Šią vasarą muzikinis gyvenimas JAV, nepaisant karščių, buvo itin gyvas. Daug koncertų įvyko po grynu dangum. Vienas žinomiausių muzikos festivalių įvyko T a n g l e v o o d e (Massachussetts valstybėje) — klasikinės muzikos koncertams dirigavo S e r g i e j u s K u s e v s k i s. Po kelerių karo metų pertraukos vėl pasirodė Bostono simfoninis orkestras. Nuo 1934 m. rengiami šie muzikos festivaliai kasmet sutraukia tūkstančius klausytojų. Jau 65 metai, kai C h a u t a n q u a miške, New-Yorko valstybėje, muzikos draugijos rengia koncertus. Šią vasarą ten jau įvyko 24 simfoniniai koncertai. N e w - Y o r k o F i l h a r m o n i j a koncertus rengia Lewisohn stadijone — per sezoną jie sutraukia apie 335.000 klausytojų. Čia koncertuoja ir pianistas A r t h u r R u b i n š t e i n a s. Be to, didžiausias muzikos mėgėjų minias sutraukusios rimtos muzikos šventės vasarą dar įvyko R a v i n i j o j (Michigano ežere), C a r m e l (Kalifornijoje), N e w H a v e n (Connecticut valst.), P h i l a d e l p h i j o s, B o s t o n o, S a i n t - L o u i s ir L o s A n g e l e s miestuose.

* W i l d e n s t e i n o galerijoj New-Yorke atidaryta didelė G a u g u i n'o dailės paroda. Ją lanko tūkstančiai žmonių, nes Gauguin šalia V a n G o g h laikomas stipriausiu dailės atstovu pereito šimtmečio pabaigoje. Parodoj išstatyta 40 paveikslų ir rinkiniai pastelių, piešinių, eskizų, medžio graviūrų, laiškų ir dokumentų. Be to parodoje esama ir Polinezijos meno eksponatų.

* Paryžiuje didelį susidomėjimą sukėlė JAV pagaminta filma iš dvasininku gyvenimo „G o i n g m y w a y". Blum-Byrnes pasitarimų JAV filmų rodymo Prancūzijoj reikalu pasėkoje, JAV filmų (deja, ne visuomet vertingų) antplūdyje — ypač antroje šios vasaros dalyje — minėta filma iškelta į pirmųjų eiles. Tiek pati vaidyba (Bing Crosby), tiek turinys (konfliktas tarp konservatyviųjų ir pažangiųjų dvasininkų) leidžia spręsti, kad JAV filmų sritvie kartais pasiekia visai gražių rezultatų. Šią filmą bus matę ir daug lietuvių JAV zonoje — ji jau rodyta „Der Weg zum Glück" pavadinimu, Münchene, Stuttgarte ir kt. miestuose.

* Sovietų Sąjungoje rašytojų tarpe pradėtas valymas. Iš rašytojų sąjungos išbraukti žinomieji sovietų rašytojai: N i k o l a j T i c h o n o v (sąjungos pirmininkas), M i c h a i l Z o š č e n k o (ir užsieniuose žinomas felietonistas) ir poetė A n n a A c h m a t o v a. Komunistų Partija nepasitenkinimą reiškia ir filminiams sluoksniams.

* Žinomoji danų rašytoja, dabar jau 74 metų Karin Michaelis, grįžo savo tėviškėn. Karo metu ji gyveno ir kūrė JAV. (rimv.).

SVEIKINIMAI

P. P. JULIJĄ BUTKUTĘ ir
ZIGMĄ SMILGEVIČIŲ

sukūrusius lietuvišką šeimą, sveikina

Dr. V. Bieliauskas.

Mūsų bendradarbį
LEONARDĄ DAMBRAUSKĄ ir
p-lę ELĘ ŠIDLAUSKAITĘ,

sukūrusius lietuvišką šeimą, nuoširdžiai sveikina

„Aidų" Redakcija

LAIŠKAS „AIDŲ" REDAKCIJAI

Tübingen, 20 rugp. 1946.

Gerbiamasis Pone Redaktoriau,

Prašome Tamstą artimiausiame „Aidų" n-ryje atspausdinti šį mūsų padėkos laišką.

Lietuvių Rašytojų Tremtinių Draugijos Valdyba Jūsų skirtą 1000 (vieną tukstantį) RM yra gavusi. Draugijos veikla, į kurią jungiasi visi lietuviai rašytojai tremtiniai, visais atžvilgiais nėra lengva. Jūsų dovana stiprina ne tik medžiaginę, bet ir moralinę Draugijos padėtį.

Naudodamiesi proga, kviečiame kolegas rašytojus ir toliau „Aidus" remti savo kūryba, o Valdybos vardu siunčiame „Aidų" redakcijai ir leidėjams nuoširdžiausią padėką.

Stasys Santvaras
Lietuvių Rašytojų Tremtinių
Draugijos Pirmininkas.

P. Andriušis
Valdybos Sekretorius

ŠIO NUMERIO KAINA 2,5 RM.

„A i d a i" yra dviejų laidų: kultūrinis žurnalas ir dienos informacija. Leidėjas ir Vyr. Redaktorius — Dr. V. B i e l i a u s k a s. Žurnalo Redaktorius — K. B r a d ū n a s. Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21. — Printed by Haas & Cie., Augsburg